

4398

A NŐ.

HIVATÁSA, HELYZETE
A MULTBAN
ÉS KORUNKBAN.

IRTA:

GYURÁTZ FERENC.

Ára ⁹10 korona

: Kapható Kis Tivadar :
könyvkereskedőnél Pápán

PÁPA, 1917. FŐISKOLAI NYOMDA.

4398

A nő.

Hivatása, helyzete a múltban
és korunkban.

Irta:

Gyurátz Ferenc.

Pápa.

Nyomatott a főiskolai könyvnyomdában.

1917.

4398

BEVEZETÉS.

Mint a Biblia elbeszéli, az első embernek, Ádámnak teremtésénél így szólt az Úr: „Nem jó az embernek egyedül lennie, azért szerzek neki segítőtársat, ki szüntelen előtte legyen“. E szavak világosan mutatják az irányt a nő hivatásának kialakulásához. Az ember azonban csak sok tévedés után ért el lassanként azon korhoz, melyben méltányolni tudta a nő lelkének az ő életére gyakorolt nemesítő, boldogító hatását.

Az őskorban mindenekelőtt a testi erő szerzett tekintélyt s biztosította az élet fenntartását. Az egyén egész élete harc volt az élelemért az idő viszontagságaival, a vadállatokkal sokszor zsákmányért versenyző embertársával. Nem támaszkodhatott társadalmi rendre, kezdetleges védő, támadó fegyverével saját izomerejére volt utalva. Az uralom az erősebb előjoga maradt, a gyöngébb szerepe a hódolat. Az ember, ahol legyőzhetetlen hatalomra talált: ott babonás félelemmel adózott, ahol győzött: feltétlen hódolatot követelt. A nő kevesebb testi erőt nyert a természettől mint a férfi, azért csekélyebb jogra tarthatott is számot, a családi életnek

erkölcsi alapja még nem szilárdult meg, amelyen a jog és kötelesség egyesülnek. Hiányzott a műveltség, mely a férfi előtt segítársa érdemeit fölmutathatta volna.

A legtöbb nép régi történetében a házasság többnejűséggel van kapcsolatban, mely viszony csak zavarólag hatott a házban szükséges békességre. A férfiak rendszerint adták-vették a nőt, mint tárgyakat. Ezek a kialakult vételár lerovása után az atya hatalmából a férj birtokába kerültek, ki a maga hajlékában korlátlan hatalommal rendelkezett.

Idők folytán számos népnél ritkult a többnejűség, csak a fejedelmek, a gazdagok ragaszkodtak hozzá még sokáig, mint előjoghoz. Végre a művelt nemzetek legnagyobb részénél a társadalom minden osztályaiban az egynejűség lett a szokás által szentesített törvény.

Ezzel jutott a nő oly állásra, melyben lelki tulajdonait, tehetségeit a gondviselés által kijelölt hivatásának megfelelően érvényesíthette. Helyzete azonban még ezután is a teljes függést mutatá a férj hatalmától, amint azt az ó-kor története tanusítja.

Többen azon állítást törekesznek igazolni, hogy a történet előtti korban nem a férfi, hanem a nő tekintélye uralkodott. Azt hiszik, hogy az ősidőkben még ismeretlen fogalom volt a tulajdon, hiányzott az ebből a gyakorlati életre származó minden bántó ellentét, bűn, nyomor. Közös volt minden, a nő is. Őt tekintették életadónak, övéi voltak a gyermekek, ezek csak ő benne láttak szülőt, apjukat nem ismerték. A közös családanyát közakarattal védelmezték s hódoló tisztelettel környezték. A mindenre kiterjedő kommunizmus uralma kizárta az irigységet, nem engedett tért a gyűlölésnek, nem nyílt alkalom a harag, bosszú kitörésére. A nő szelidsége, a gyermekekre, a felnőtt férfiakra személyválogatás nélkül egyképpen kiterjedő szeretete fenntartotta az állandó békességet.

Ez a kor lett volna tehát az emberiség életének legboldogabb szaka, igazi aranykor. Csakhogy az ezen boldog időről szóló tan nem hiteles adatokra, hanem egyedül megbizonyíthatatlan feltevésekre, a történeti korban egyes esetről, egy kisebb nemzetiségnél talált szokásból az egész őskorra alkalmazott következtetésre támaszkodik. Ez egyáltalán nem biztos alap. Mutat ugyan az ó-kor oly néptörzset, például a briteknél s a masszagetáknál is, ahol a nőközösség volt szokásban, de arra nincs semmi bizonyíték, hogy itt a férfi helyett a közéletben a nőt illette a vezéri tiszt, sem hogy az élet szebb, boldogabb lett volna, mint azon népeknél, melyek egynejuságban éltek. A családok alakulása hihetőleg egynejusággal kezdődött. A több feleségtartás későbbi eredetű szokás, mely a női méltóság sérelmére terjedt el. Az minden kétségen felül álló igazság, hogy az egynejuság legméltóbb kifejezője az egyenlőségnek a férfi és a nő között. Csak ezen alapon válhatott a nőnek helyzete tehetségeihez, hivatásához méltóan kedvezőbbre s található családanyai tisztének hű betöltésével mindig szélesebb körben elismerésre.

Némelyek szerint egy nőnek egy férfi kizárólagos birtokába esése — a nőrablás — ütötte az első rést az addig uralkodott, állítólag boldog kommunizmuson s nyitott tért a tulajdonjog kifejlődéséhez. Ez is egyszerűen feltevés, amit megbizonyítani nem lehet. Éppen így csak egyéni nézet De Coulangenak azon különben figyelemreméltó állítása, hogy a tulajdonjognak a vallás, az ősök tisztelete rakta le alapköveit. Az őskorban ugyanis az együttélő családtagok elhalt s a ház közelében eltemetett kedvesük sirján időnként áldozatot mutatnak be a testből elköltözött léleknek s áldásáért, a jöhető vészek ellen oltalmáért könyörögtek. A sir, mely körül láthatatlanul tovább is ott élt a lélek, szent hely volt s ennek kegyelettel őrzése, minden háborítástól meg-

védelleme a gyászolóknak kizárólagos joguk és legfőbb kötelességük volt. Ez a sírhely az elhunyt utódjának tulajdona lett. Erre kiterjedő jogát, mint amelyet a vallás szentesített, a vidék minden lakosai tiszteletben tartották.

A háznak áldozópapja és bírja volt a család legidősb férfitagja. Akit ő az ősök tiszteletével járó szer-tartásba beavatott: az az ő papi, birói hatalma alá tartozott. Így elsősorban a nő, akár megkérés, akár nőrablás útján vette őt feleségül.

Ha az élelemért fáradó, minden lépten-nyomon veszélytől fenyegetett ősember küzdelmeire gondolunk, természetesnek találjuk, hogy ő már azt a görcsös, bunkós botot, éles, kőhegyü dárdát, kőbaltát, amellyel egy-egy farkast, medvét élet-halálharcon levert, a szarvast, a bivalyt zsákmányul ejtette: mind e kezdetleges, de őt győzelemre segítő fegyvert tulajdonának tekintette. Amit saját erejével szerzett: azzal mint sajátjával rendelkezett. A nőben nélkülözhetetlen segítőársat látott, de ezt is úgy szerezte meg akár erőszakkal rabolta el, akár apjának kisebb-nagyobb értékű ingóságot adott érte. A családfő hatalma nagy volt és az emberi gyarlóságából kifolyólag sokszor jelentkezett a hajlam az e hatalommal való visszaélésre a segítőárs, a feleség iránt. A társadalomnak közvéleménye, a nemzetek törvényei évezredek át nem ismerték el a nőben a férfival egyenlő rangú lényt. A legtöbb helyen alárendelt, nyomasztó helyzetbe szorították vissza.

Mindamellett a nő hű szeretetével, gondoskodással a családi körben kivívta a hozzátartozók bizalmát. A férfi érezte a családi élet jótévő hatását. Lankadatlan fáradozott a tulajdonát képező vagyon gyarapításán, hogy ezzel családja boldogságát emelhesse. Mint Madách mondja: „A tulajdon és a család a világnak kettős mozgatója“. A család a férfiura nézve anteusi

talaj lett, amelyhez ragaszkodása — ha az ellenséges sors százszor leverte is: — meg újra kelti erejét, új reménnyel indítja harcra szebb jövőért. A családnak boldogító hatása a nő szivétől, lelkitulajdonaitól függ. A férjnek, a gyermekeknek minden igaz, tiszta öröme a családjának szeretetére emlékeztet. Ez a boldogítani tudó szeretet ébresztette az idők folyamán mindinkább a hála érzetét, mellyel a férfitársadalom biztosította a nőnek az őt megillető elismerést s végül törvényhozás útján is kimondta az egyenjogúságot.

Pápa, 1917 november hó.

Gyurátz Ferenc.

A nő hatásköre, jogi helyzete az ó-korban.

Azon igazságnak elismerése, hogy a nő is a hozzátartozók ápolásával, tisztének a gyermeknevelésnél hű betöltésével nagy hatást gyakorol a társadalomnak erkölcsi, szellemi haladására is: kapcsolatban van a miveltség emelkedésével.

A történet azt mutatja, hogy a nyers erőt dicsőítő ós-korban fennmaradt s a nőre nézve sérelmes szokások is a felvilágosodás terjedésével a gyakorlati életben szelidültek.

Minél inkább előbbre haladt egy nemzet a művelődésben: tényleg a régi törvény dacára is, annál inkább éledt a meggyőződés, hogy a nő nemcsak védelmet érdemel, mint a családfőnek tulajdona, hanem tiszteletet is, mint a férj segítőtársa; nemcsak kötelességei, de jogai is vannak.

Nézzük a nőt az ó-kor ismertebb népeinél.

India.

Indiában a brahma-vallást követő népnél a nő a szolgáló engedelmességével tartozott férjének. Ennek jelenlétében, engedélye nélkül még ennie sem volt szabad! Le sem ülhetett, ha férje állva maradt. Az ősrégi Veda szentkönyvei csekélybevévással emlékeznek a nőről. Manu törvényei, melyek jóval később — Krisztus előtt a XI-ik században — irattak, általában még hasonlóképp alárendelt helyzetben hagyják a nőt.

Manu szerint Isten a nő természetét gonosznak, kényelemre, fényüzésre hajlandónak, indulataiban rendetlennek alkotta. A férjes nőt azonban már figyelemre méltónak tartja, az anya iránt tiszteletre kötelez. Kimondja, hogy: „Minden család, ahol a nők bántalmat szenvednek — kihal, de ha nem szerencsétlenek, a család gyarapodik és boldogul.“ „Egy anya tiszteletreméltóbb, mint ezer atya.“ A nő értékét Manu törvénye értelmében is az anyaság — főképp fiuk szülése emeli. Azon nőtől, aki házassága nyolcadik évéig nem szült: férje elválhat. Ha csak holt gyermekeket szül: a férj tíz év múlva bocsáthatja el. Hogyha pedig csak leányokat szül: ez esetben tizenegy év múlva küldheti el a családfő nejét. Hogy a nő tehetsége oly lassan talál elismerésre: ennek egyik oka a leányoknak igen korán, még serdületlen korukban férjhezmenetelük is volt. A huszonnégy éves ifju nyolc éves leánykával már házassági szövetséget köthetett. Ha harminc éves korában nősült: akkor tizenkét éves leányt vehetett nőül. A nő sohasem juthatott önállóságra. Mint gyermek: atyjának, zsenge korban férjhezmenvén: férjének, ha özvegyen maradt: legidősebb fiának hatalma alatt állott. Ha másodszor is házasságra lépett, rokonsága megtagadta, közmegvetés tárgya volt. A lélekvándorlás tanának meggyökeredzésével uralkodóvá lett azon hit is, hogy az elhunyt családfőnek a halál után új élete szoros kapcsolatban van azon tisztelettel, amellyel itt maradt örökösei az ő emlékének tartoznak. A Védákat, Manu törvényeit magyarázó papok tanítása szerint férje iránt örök hűségre, szolgálatkészségre kötelezte magát a nő s tartozik őt a földről távozásban is követni, hogy a reá váró új életben is hű segédül mindig mellette legyen. Vagyis köteles magát ünnepélyesen feláldozni és pedig a vallás tanai által e célból kijelölt máglyahalállal. Így teljesíti hiven női feladatát, biztosítja férje boldogságát túl a halálon

is. Az özvegy nőknek vallási szertartással máglyán elégetését a braminok fanatizmusa már a régi korban gyakorlatba hozta. Midőn Nagy Sándor hódító seregével Krisztus születése előtt 327-ben Indiába is eljutott, az özvegyek máglyára menetelét a görögök, mint a nép hite által őrzött régi szokást találták. E kegyetlen törvény érvényben maradt több, mint kétezer éven át. Csak a mult században voltak képesek az angolok, miután uralmuk Indiában megszilárdult: megújított szigorú rendeletekkel végre megszüntetni.

Babilon.

Babilonban a családi viszonyok, a nő helyzete, jogai írott törvényekben voltak szabályozva.

E törvényt Hammu Rabi babiloniai király állította össze Krisztus születése előtt 2000 évvel. Nem pergamenre, papírra írva, hanem három dioritkődarabon bevésve maradtak fenn. A folyó század kezdetén — 1902-ben — fedezte fel a Susa halmán kutató de Morgan francia tudós. Az írást megfejtették s Hammu Rabi 282 §-ból álló törvénykönyve fordításban magyar nyelven is olvasható.¹ Eddig ez az eredetiben meglevő legrégebb törvény.

A bölcs király célja e törvény megállapításával az volt; hogy az erős ne ártson a gyöngének, hogy az árvákat és özvegyeket biztosítsa. Nyíltan kifejezte azon óhaját, hogy alattvalói ő benne ne urukat, hanem atyjukat lássák.

Mint a törvényekből látható, a nők Babilonban sem jutottak teljes egyenjoguságra a férfiakkal, de helyzetük mégis sokkal kedvezőbb volt itt, mint Indiában. A házon kívül szabadon járhattak, tulajdonjoggal

¹ *Mahler Ede: Babilon és Asszírnia. 99. 1.*

is birtak, vagyonukkal tetszésük szerint rendelkeztek, ha gyermekeik nem voltak. A családalapítás rendes szerződés mellett történt. Ha a házasság szerződés nélkül jött létre, ez esetben a nő nem volt törvényes feleség. A nőstül férfi nejéért vételárt fizetett, ugyanakkor az apa leányának hozományt biztosított. Ha a feleség elbetegesült s emiatt a férj más asszonyt akart nőül venni, beteg feleségét nem utasíthatta el házából. Köteles volt a beteg nőt házában tartani s róla gondoskodni, míg élt. Ha a férjes nő nem szült gyermeket, a férj vehetett magához egy „mellék-feleséget“, de ez nem volt egyenjogu a törvényes feleséggel. Ha egy honpolgár hazáját megtagadva ennek földjéről eltávozik és később visszatérve, nejét — ki távozása után más házába ment — ismét visszavenni akarná, ez — mivel férje lemondott honáról — nem volt köteles hozzá visszatérni. Az egyik félnek a házasság megkötése előtt már meg volt adóssága lefizetésére a hitelező a másik felet nem kényszeríthette. Az egybekelés után csinált adósságért azonban a felelősség mindkét házaselet terhelte.

A házasság egynejuségen alapult, csak gyermektelenség esetén engedte meg kivételkép a törvény a „mellék-feleség“ tartását. Bizonyos esetekben felbontható volt a házasság, de a törvény ekkor is gondoskodott a nő megélhetéséről. A házasságtörést a bíróság halálos ítélettel sujtotta. Az özvegy nő, ha gyermekei voltak is, újból férjhez mehetett, de ezt köteles volt a bíróságnál bejelenteni. A bíró megvizsgálta az első férj hagyatékát s ő adta át a második férjnek s az asszonymak gondozás végett. Meghagyta nekik, hogy a gyermekeket jól neveljék, a hagyatékot rendben tartsák, abból semmit el ne adjanak. Ha egy szabad polgár leánya rabszolgához ment nőül és gyermekeket szült, ezeket a rabszolgának ura nem kötelezhette rabszolgáságra.

Babilonban a kormány hajdan arra is kiterjesztette gondját, hogy ne csak a szép s gazdag, hanem a szépséggel meg nem áldott szegény leányok is házassági szövetségre léphessenek. Herodót dicsérettel emlékezik ezen „igen bölcs szokásról“, amely azonban az ő korában, Babilon hanyatlása idején már megszűnt.

A kiházasítási eljárás az állami hatóság felügyelete alatt a következő volt. A városokban, a községekben az állami kiküldött évenként egyszer megjelenve kihirdette, hogy minden férjhezmenésre képes hajadon egy kitűzött napon és helyen okvetlen megjelenjen, ott legyen egyszermind minden házasulandó ifju is. Midőn mindkét nembeli ifjuság összegyűlt: a hirnők előszólitotta először a legszebbik leányt s bemutatva a közönségnek kijelentette, hogy aki érette a legnagyobb összeget ajánlja fel, az nyeri el feleségül. Az elsőt az előzetesen megállapított sorrendben követte a többi szép leány. A gazdag ifjak a szépekért versenyeztek az érték emelésében. Mikor a nem szépekre került a sor, a hirnők mindenik bemutatásánál kimondta, hogy ezen és ezen hajadon kezével hozomány jár. Az nyeri nőül, aki kevesebb összeggel is megelégszik. A szépség hiánya fokozódásával emelkedett a hozomány. Itt azután menyasszonyért a szegény ifjak pályáztak buzgón, kik előtt a házasságkötésnél nem a szépség volt a fő kellék, hanem a menyasszonyi kelengye. A hozomány a szép hajadonok kezéért begyűlt összegből került ki. Mindenki megtalálta a maga jegyesét. Így voltaképen a szép leányok biztosították a természettől szépség nélkül hagyott társaik kiházasítását.¹

E szokás állítólag Paflagóniában az Enéta népnél is meg volt. Mint Hammu Rabi törvényei tanúsítják, a

¹ Herodót: I. 196. p.

magasfoku műveltség már szélesebbkörű jogot s védelmet biztosított a nő számára.

Babilonban a kiváló tehetséget a nőben is tisztelni tudták s hódolattal meghajoltak előtte. Ezt bizonyítja az is, hogy királyai sorában két nő is foglal helyet. Az egyik Semiramis, ki a város építésére s diszítésére nagy építkezéseket végzett, az ő alkotása a róla nevezett híres függő kert is, melyet az ókorban a világ egyik csudájának tartottak. A másik Nitokris, kit Herodót még jelesebb uralkodónak mond. E királynő a város kapuja felett készíttette el sirboltját s a következő feliratot vésette kívülről falába: „Ha Babilonnak utánam következő királyai közül valamelyik nagy pénzszükségbe jut: nyitassa fel e sirt s vegyen az itt levő kincsből annyit, amennyit akar. De ezt csak a legnagyobb szükségben tegye, mert különben nagy vétet követ el.“ A sir sértetlen maradt Darius Histaspesig, ki újra perzsa uralom alá hajtá a fellázadt Babilont. Ő felnyitatta a sirboltot, de benne csak száraz csontokat, port talált, ezen, a koporsó belső falán bevéselt szavakkal: „Ha nem hajtana telhetetlen pénzszomj, rút nyereségvágy: békében hagyta volna a holtak nyughelyét“.¹

A vallási törvény egyik rendelkezése visszataszító volt. Határozottan lerántotta a női méltóságot Mylitta (Afrodité) istennőnek erkölcstelenséggel kapcsolatos tisztelete, amint ezt Herodót görög történetíró I. könyvének 199-ik pontjában leírja.

Egyptom.

Egyptom az ókorban a legműveltebb országok közé tartozott. Még nincs eldöntve a kérdés, vajjon a műveltség Indiából, Babilonból vagy Egyptomból indult-e

¹ Herodót : I. 187.

ki s vont más népeket is a haladás útjára? Azt azonban a fennmaradt emlékek meggyőzően bizonyítják, hogy az egyiptomi nép nagy értelmi erővel volt megáldva. Nagyon kifejlődött nála főképpen a mérnöki tudomány, csillagászat, művészet. Az alkotó tehetség fennmaradt emlékeire a mai kor is bámulattal tekinthet.

Herodót, ki Egyiptomban Krisztus születése előtt az ötödik században tanulmányutazást végzett, azt írja, hogy ez minden más országnál több csodás dolgot, figyelemreméltó művet tár a szemlélő elé. A nép szokásairól szólva megemlíti, hogy Egyiptom városaiban a nők járnak a piacra s végzik ott az adást-vevést, míg férjeik otthon szövessel foglalkoznak. A terhet a férfi a fején, a nő a hátán hordozza. A tésztát lábbal dagasztják, az agyagot kézzel gyúrnak. Az elaggott szülőket a felnőtt fiuk — ha nem akarják — nem tartoznak eltartani. A nők azonban minden esetben kötelesek azok élelemmel ellátásáról gondoskodni. A férfinak két, a nőnek egy ruhája van rendszerint lenvászonból. Több más népnél nőpapok is vannak, az egyiptomiaknál papnők nincsenek. Ugy a férfi-, mint a nő-istenek tiszteleténél csak férfi-papok szolgálnak.¹

Herodóttal megegyezően a későbbi történetírók s a sirokban fennmaradt írott emlékek is bizonyítják, hogy az egyiptomi nép igen vallásos és törvénytisztelő volt.

A nő és a család életére vonatkozó törvények szigorúak voltak. A nő becsülete mellett a törvény örködött. Házasságtörés esetén a férfi ezer vesszőcsapással bünhődött, a nőnek pedig orrát vágatta le a bíró, hogy így szépségétől megfosztva, elveszítse csábító képességét is. A halálra ítélt várandós asszonynál az ítélet végrehajtásával addig vártak, míg gyermekét világra hozza, nehogy a bűnössel együtt az ártatlan is

¹ Herodót: Lib. II. 35.

szenvedjen. Egyiptomban az egynejűség volt az uralkodó szokás, de a többnejűség is — miután a törvény nem tiltotta — többször előfordult. A munkások körében is található volt oly család, amelyben a férfi két-három nővel élt közös háztartásban. A házasságkötésről, az ezzel egybekapcsolt szertartásról, házassági szerződésről szóló írott törvényre az emlékek között a kutatók eddig nem találtak.

Az uralkodóházban is megtörtént, hogy a király, ha első neje nem szült fiugyermeket, egy második, sőt harmadik feleséget is vett. Bainutor király, kinek nem volt fia, törvénnyé tette a nő trónöröklési jogát is oly értelemben, hogy ha a királynak fejedelmi házból való első nejétől csak leánygyermek született: ezt elvette a második nejétől született fia. Ezen törvény lett kiinduló pontja azon később elterjedt szokásnak, hogy a házassuló ifjú nőül vehette saját nővérét is. Egyiptomban a családi származást nem az apa, hanem az anya után számították. Az édesanya volt az irányadó a családi hovatarozandóság megállapításánál. Azon kérdésre, hogy kinek fia: a gyermek válaszul nem apja, hanem anyja nevét mondta. Az anya családi származása döntött sokszor az örökösödési kérdésekben is. A családi származásnak az anya utáni számítása azon hiten alapult, hogy az anya adja az életet, ő neki köszönheti a család az erős, védelemre képes fiakat, a nemzet dicsőségkoszoruzta nagy hőseit. Az uralkodóházból való királyné leányának joga volt a trónra, de másrésről ellenkezett az ősi hagyománnyal asszonynak, mint egyeduralkodónak megkoronázása. Azért a királyi ház, hogy megakadályozza leányának idegen férfival kötendő házasságát — amikor a trón is idegen család birtokába jutott volna — a trónt öröklő leányt mostohatestvéréhez adta nőül. Ily esetben a királyné is részt vett a kormányzásban s uralkodói képességét teljes mértékben

érvényesíthette. Így például Hatassu királyné, a gyöngé II. Thutmesz király neje, kiváló szellemi tehetségeivel, erélyes intézkedéseivel s alkotásaival nagy tekintélyben állott népe előtt. Uralkodása Egyiptom történetének egyik fénypontját képezi.

Az egyiptomiak a családot úgy tekintették, mint az élet boldogságának első feltételét és jól tudták azt is, hogy a családban a nő lelkülete, szeretete, hűsége képviseli a boldogításra hivatott erőt. Azért a férj nejét megbecsülte s mindig „kedves feleség“-nek nevezte. Nem szolgáló volt a családban a feleség, hanem „a ház úrnőjét“ tisztelte benne mindenki. Mint egyenrangú fél osztotta meg férjével a ház fenntartásának gondjait, elkísérte őt a látogatásokra, társas összejövetelekre is. A sírokban, épületek falain talált ábrázolatokon a férj mellett mindig ott van a „kedves feleség“ is. A sírokban talált sok felirat, mely az elhunyt családanyáról szól, elmondja, hogy férje nagyon szerette, boldog házasságban éltek. Egy bölcs azt nevezi okos embernek, „aki magának házat épít és feleségét szereti“.

A családfő Isten áldását látta gyermekeiben, ezek és felesége körében érezte legboldogabbnak magát. A gyermekek jól nevelését a szülők szent feladatnak ismerték. Az első nevelő az édesanya volt, s ő annak idején a gyermeket beadta az iskolába, hol a tanítók nemcsak az értelem kiművelésére, hanem a vallásosság s az erkölcsi érzés fejlesztésére és még a testi nevelésre is gondot fordítottak. Gyermekeének haladását is folyton éber gonddal kísérte az anya. A felnőtteket így emlékezteti tanításaiban a bölcs Ani az anyai gondoskodásra: „Hogy anyád mit tett érted, azt sohasem szabad elfelejtened. Sokáig nehéz teherként viselt szive alatt, végre hónapjaid leteltével világra hozott tégedet, azután hordozott, emlőjét három éven át szájadba adta. Mikor iskolába adtak, akkor naponta ott volt tanítód-

nál, házából hozott kenyérrrel és sörrel. Tartsd szemeid előtt születésednek bajait és minden cselekedetedben irányadó legyen előtted az, amit érted anyád tett, nehogy Istenhez emelje karjait, mert az Isten meghallgatná őt“.¹

Amint tisztelet környezte az életét családja boldogítására szentelő hű családanyát: közmegvetés sujtotta a házasságtörő, rossz utra tévedt nőt. Ördögnek mondták, ki csábításaival eltántorítani törekszik a becsületes férfiakat. A vallás, a tisztességérzet az ily nőknek s minden rossz társaságnak kerülésére kötelezte a férfit. A családnak gondja volt arra, hogy felnőtt fia jókor megnősüljön, hogy a „ház úrnője“, a „szeretett hitves“ körében védve maradjon a kisértésektől.

Az erkölcsi törvény így intette a házasuló ifjút: „Ha feleséget vész magadhoz: tápláld, ruházd, lásd el ékszerekkel és bánj vele a legnagyobb gyöngédséggel, mert az asszony a legfőbb jó, amelyben e földön részed lehet“.

A perzsa nő.

A Cyrus uralkodásával nagy hatalomra emelkedett perzsa népnél az őskorból átvett szokás volt a többnejűség. A feleségek számát legfeljebb a férfi vagyoni helyzete korlátozta. A gazdagok barátnőket is tartottak házukban, kik őket a háboruba is elkisérték, míg a törvényes nők otthon maradtak s a külvilágtól elzárkózva a ház vezetésével, gyermekneveléssel, női kézimunkával voltak elfoglalva. A házból csak elfüggönyözött gyaloghintón, lefátyolozva mehettek ki. A perzsa nő férjén, testvérein, szülein kívül más férfival künn nem találkozhatott. Amint azonban Amyntásnak, egyik macedóniai helytartónak házában egy kíséretével vendégül fogadott perzsa tiszt mondta, ha a perzsa házá-

¹ Mahler Ede: Az ókori Egyiptom. 121. v. b.

ban ismerőseit lakomára hívta, feleségeit is az asztalhoz ültette vendégei közé. Ezt kívánta a görög háziúrtól is, bár ez a görög szokásra hivatkozott, mely szerint a nők mindig külön lakosztályaikban maradnak.¹

China.

A chinai nép műveltsége is ősrégi. Különösen kitűnt a gyakorlati életre vonatkozó számos, hasznos találmánnyal. Értelmi ereje elismerésreméltó, de annál gyöngébb képzelő-tehetsége, a romanticizmus iránt kevés érzéke van. Ezért a költészetben nem is mutat hat fel nagy alkotást. Mint legnagyobb fiáról emlékezik ma is Kongfucséről (Konfucius) — meghalt Krisztus születése előtt 479-ben —, kiben irodalmának, állami életének, vallás- és erkölcsstanának hírneves reformátorát tiszteli. A népben már hajdan gyökeret vert azon meggyőződés, hogy China a világ központja, mennyei birodalom, ezenkívül boldogulás nem található. Ezért a többi nemzetektől mindinkább elzárkózott, szomszédaival is lehetőleg kerülte az érintkezést, sőt észak-nyugat felől, hol vállalkozó, harcias népfajok laktak, egy 300 mérföld hosszú magas kőfallyal zárta el honát a hivatlan látogatók előtt. E zárkózottság következményeképp a műveltség egyoldaluvá lett. A más népekkel közlekedés hiánya miatt, a szellemi életet mozgásba hozó új eszmék nem merültek fel. Megcsontosodott azon nézet, hogy a chinai másoktól nem, hanem csak öseitől tanulhat. Az elődök munkáinak fáradhatlan, buzgó tanulmányozását, hagyományainak féltékenyen őrzését ismerte az utód főkötelességének. A hagyomány volt a családi életnek is szabályozója. Ez tartotta fenn a családfő korlátlan hatalmát a házban. Apja minden utasítására e

¹ Herodót: V. k. 18. p.

válással tartozott a fiú: „engedelmeskedem“. Nemcsak a családi vagyonnal, de felnőtt fiának szerzeményével is szabadon rendelkezett az apa. Az ő összes adósságaiért fizetésre kötelezett adós volt a fiú, ha semmit nem örökölt is tőle. Még sokkal nyomasztóbb volt a leány sorsa. Bezárva a ház benső termeibe, rabnői függésben nőtt fel. Ha kérő jelentkezett: atyja ennek alku útján mint árucikket adta el. Vőlegényét a menyasszony mindaddig nem láthatta, míg sűrűn lefátyolozottan annak házába nem vitték. Akit a férj először vett el: az volt a törvényes nő, de ezenkívül mellék-feleségeket is tarthatott. Ezeknek szülőtteit a társadalom nem szülőanyjuk, hanem a törvényes nő gyermekeinek tekintette, kiknek saját anyjukat — ha meghalt — nem is volt szabad megsiratniok. Ha a nő, mielőtt szült volna, özvegyen maradt: atyja őt újra eladhatta. A férj azon esetben, ha neje a szülők tetszését nem nyerte meg: köteles volt ezt elbocsátani, bár mennyire szerette is.

Az újabb időben, midőn a közlekedés fejlődésével a nyugati népek kereskedelmi célokból, vagy egyezkedéssel, vagy a hatalom súlyával mindenhova elhatolnak s China érintkezése is az európai s amerikai népekkel egyre élénkül: a zárkózottság már nem tartható fenn mereven. A túl-konzervatív ragaszkodás az ősi szokásokhoz több tekintetben engedni kezd. A nyugati műveltség hatása alatt a chinai társadalomban is éled a nők helyzete iránt a méltányosság érzete. Még a múlt században egy művelt chinai nő saját tapasztalatai után így irt:

„A nők helyzete nálunk gyöngeség és megaláztatás. Feltétlen engedelmességgel tartoznak férjeik és ezek szülői iránt. Csak szakadatlan engedelmisséggel, szelid türelemmel szerezhetnek a házban elismerést, a házon kívül dicséretet. Ha gyermekeiket jól nevelik, egykor

ezeknek engedelmessége kárpótolhatja őket mindazért, amit fiatal korukban eltérniök kellett“.

A hiúság a zárkózottan élő chinai család körében is otthonra talált. A nő szépségének mérve a lábak kicsinységétől függött. A szülők, hogy ezt biztosíthassák, a még kisdéd korban levő leányka lábainak fejlődését erőszakos, fájdalmas csavarásokkal lehetőleg megakadályozták, úgy, hogy a felnőtt leánynak nem voltak nagyobb lábai, mint egy kétéves gyermeknek. Ily lábakon azonban a férjhezmenő leánynak járása is csak szárnalmas bicegés lett.

A zsidó nő.

Az izraeliták Egyiptomból Krisztus előtt 1500—1400 évvel egész nemzetté sokasodva jöttek ki. Az egyiptomi műveltségéből, szokásokból sokat elsajátítottak. A családi életet náluk is a vallás rendeleteinek pontos megtartása, hűség, a ház jólétéről, a gyermek neveléséről egyetértő gondoskodás jellemzé. Mózes törvényekkel szabályozza a nő helyzetét. A család tagjaitól az erkölcsi törvények megtartását, szülőktől a gyermekeknek Isten félelmében nevelését, a gyermekektől háladatosságot, az anya iránt tiszteletet követelt. A tizparancsolat midőn így szól: „tiszteljed atyádat és anyádat“, egyszersmind megérteti a serdülő magzattal, hogy csak úgy várhatja Isten áldását, a jó sorsot, hosszú életet, ha engedelmes, háladatos gyermek lesz. A gyermeket itt is úgy tekintette a ház, mint Isten áldását, de a fiu születése nagyobb örömet szerzett, mint a leányé. A vallási törvénynek a szülés után a nőre vonatkozó rendelkezései is (Mózes III. k. 12. v.) azt bizonyítják, hogy afiu-magzatot nagyobb értékűnek tekintették, mint a leányt. A törvény nem tiltotta a többnejüséget, így ez sokáig gyakorlatban volt, de leginkább csak a fejedelmi házakban s a gazdagoknál fordult elő. Mig végre a női

tekintély emelkedésével mindenütt megszűnt s a szokás az egyenjúséget tette törvényé. A leányok erkölcsi magaviselete mellett szigoruan örködött a család. Ha ezt szégyen érte: ezért engesztelhetlen bosszu vette üldözőbe a csábítót, mint ezt Jákob leányának, Dinának és Támárnak: Absolon hugának esete is tanusítja. A családalapításra érett ifjunak rendszerint a szülők kerestek s jelöltek ki menyasszonyt s a hajadon is azon férfihoz ment nőül, akit apja, anyja vőlegényül megneveztek.¹ Azonban arra is van példa, hogy a leányt szülői, testvérei megkérdezték, akar-e nőül menni az őt megkérő ifjúhoz.² A házassági feltételeket a szülők állapították meg. A vőlegény a menyasszonyért váltságdíjat tartozott fizetni, ami a törvény értelmében 30 ezüst pénz volt. Ha a szülőknek fiaik is voltak, a leányok elvesztették öröklési jogukat. A férjhezadásnál az apa adhatott ugyan leányának kisebb-nagyobb hozományt, de ügyelnie kellett, hogy az adomány megállapításánál fiainak — főképp az elsőszülöttnek — öröklési jogát meg ne rövidítse. Mózes I. könyvében példát találunk arra, hogy a családi vagyon öröklésével csak a fiúkat kitüntető szokást a nők magukra nézve sérelmesnek találva, kifakadtak. Jákob anyai nagybátyjának, Lábánnak két leányát: Leát és Ráchelt 7—7 évi szolgálatáért nőül nyerte Mezopotámiában. Később azonban meghasonlott ipával s elhatározta, hogy visszatér szülőföldjére. Midőn szándékát nejeivel közölte, ezek így szóltak: „Valjon van-e nekünk valami részünk és örökségünk a mi atyánk házában? Avagy nem úgy tartott-e minket, mint idegeneket? Mert eladott bennünket neked és megemésztette a mi pénzünket. Mingaz a gazdagság, amit Isten vett el a mi atyánktól, a miénk és a mi

¹ Mózes IV. k. 36. r. 6. v.

² U. o. I. k. 24. r. 57—58. v.

fiainké. Valamit neked az Isten mondott: azt cselekedd“.¹ Férjüket követve, mindketten elhagyták a szülői házat.

Ha nem volt a családban fiú, akkor a leányok lettek örökösök. Ily esetben a törvény megengedte, hogy azon férfiúhoz mehettek nőül, akihez saját hajlamuk vonzotta őket, csakhogy a férj az atya nemzetségének háznépe közül való legyen.²

A házasságot a férj rövid eljárással felbonthatta. Ha a férj nem volt megelégedve nejével: ennek kiadta az elbocsátó levelet, elküldte házatól s ezzel a házassági kötelék végképpen megszűnt.³ Megjegyzendő azonban, hogy az elválás ritka eset volt. A nő a szülők köréből magával vitte férje házába annak tudatát, hogy becsülete, boldogulása háziasszonyi tisztének jól betöltésétől függ. Háziassága, szorgalma bizalmat keltett, a férj felismerte s szeretni tanulta benne a hű, övéiert önfeláldozásra kész élettársat, aki családanyai gondoskodásával a ház jólétének egyik nélkülözhetlen fő támasza. Ruth, Naomi megható története mutatja, hogy a nő jószívével, nemes gondolkodásával tiszteletre kötelezte az egész társadalmat. A leány a szülői házban megismerte a törvényt, magába szivta a ragaszkodást a valláshoz, nemzetéhez, buzogni tudott közcélokért is és szellemi tehetségeivel a közügyek terén is nagy tekintélyre juthatott. Debora prófétanőt a közbizalom a nép birájává tette, ki az országba betört kanaaniták ellen hadsereget vezet Bárákkal s diadalmas harc után biztósítja hona szabadságát.

Tacitus római történetíró történetének ötödik könyvében részletesebben szól a zsidók szokásairól. Ő azonban arisztokrata környezetével a balsors által

¹ Mózes I. 36. r. 6. v.

² U. o. IV. 24. r. 57—58. v.

³ U. o. V. k. 24. r. 1. v.

hányt-vetett, Rómában is majd megtört, majd kiűzött zsidót lenézte, nem tartotta érdemesnek történetét, törvényeit behatóan tanulmányozni, elfogadta, amit e népről ellenségei beszéltek. Így ítélete róla sokszor elfogult, téves. Azt írja, hogy a zsidók minden másokkal szemben ellenséges gyűlöletet táplálnak s a hozzájuk áttérő tőlük megtanulja a hazát megtagadni, szülőket, testvéreiket, gyermekeiket semmire sem becsülni. Ezen állítással ellenkezőleg joggal mondjuk, hogy a császárok korában a római családok is tanulhattak volna a zsidóktól háziasságot, egyetértést, hűséget. A zsidó nem nyomorgatta a körében élő idegent, ezt tiltotta a törvény,¹ mely a jövevény iránt is részvétre kötelezett. Világos, vonzó Mózesnek ide vonatkozó intése: „Mikor learatod gabonádat meződön és kévét felejtessz a mezőn, ne térj vissza annak felvételére: a jövevényé, az árváé és özvegyé legyen az, hogy megmegáldjon téged az Úr, a te Istened kezeidnek minden munkájában.“² Ugy a leányoknak, mint a fiuknak házi nevelésénél mindig a törvény volt irányadó. Ezt a szülői gond oly mélyen bevészte a gyermekek lelkébe, hogy ezek később bárhova kerültek, minden viszontagságok között inkább készek voltak meghalni, mint a törvény rendeleteit megsérteni. Törhetlen ragaszkodásukat a vallási szokásokhoz a pogányok, mint makacsságot, megvetették, különösen a sertéshústól tartózkodásukért s a szombatnak szigorúan megünnepléséért gúnyolták őket. Még a fudós Seneca is érthetetlennek találja, hogy a zsidók a szombat megtartásával életüknek hetedrészét elvesztegetik. Másfelől az elfogulatlan gondolkodók közül sokan a törvény halálíg hű tiszteletében

---

¹ Mózes II. k. 22. r. 21. v.

² U. o. V. k. 24. r. 19. v.

jellemszilárdságot láttak s ezért becsülték őket. Minden tartományban számosan voltak pártolók.

Volt idő, midőn a szomszéd népekkel, a gazdag Fönícia rokonyelvű lakosaival ipari, kereskedelmi összeköttetés folytán az izraelita nők között is elterjedt a fényűzés. Ézsaiás próféta könyve 3. r. 17—25. verseiben haraggal támad e divat ellen, amelynek hódolva, a nők csak a piperére gondolnak, orrukat, füleiket, kezüket, lábaikat ékszerekkel rakják meg, drága, fényes öltözetükben felfuvalkodva járnak. Megjósolja, hogy az erkölcsi életre is káros hatású szertelen fényűzés nyomán veszedelem jön végül a népre.

A jó feleségnek érdemeit lelkesítve hangoztatja a Példabeszédek könyve a 31. r. 10—31. verseiben: „Derék asszonyt kicsoda találhat? Ennek értéke felülhaladja az igazgyöngyökét. Bizik ahhoz az ő férjének lelke, nem fogyatozik el annak marhája. Jóval illeté őt, nem gonosszal, életének minden napjaiban. Az ő száját bölcsen nyitja meg és kedves tanítás van nyelvén. Vigyáz házanépe dolgaira és nem eszi a restségnek ételét. Felkelnek az ő fiai és boldognak mondják; az ő férje is dicséri őt“.

A görög államok.

A görög népnél is — mint egyes íróinak műveiből erre következtetni lehet — az őskor előtt a nemzedék a származást az Egyiptomban uralkodott nézet alapján nem az apa, hanem az anya után számította. A rabszolgálathoz férjhezment nő gyermekei szabadok voltak, a szabad férfitől s rabszolganőtől született magzatok szolgálai állapotban maradtak. Az öröklési jog is az anyai származással volt kapcsolatban. Mindemellett a család védelmében, a házonkívüli ügyekben a vezetői szerep a férfit illette. Kiváló tehetségeivel a nő is viv-

hatott ugyan ki társadalmi téren is tekintélyes, irányadó állást, de ez az őskorban is ritka eset volt. Akik azt hiszik, hogy e korban a nőuralom közvetlen tényező volt a közügyek intézésében is, hogy a nő itt is teljesen ugyanolyan joggal ítelt, kormányzott, mint a férfi: a kor vallására is hivatkoznak, amely az istenek mellett hatalmas istennőkről is beszél. Ám de az istenek karában is férfi-isten, Zeusz volt a fő, őbenne ismerték az istenek és emberek atyját. Az ő hatalma alá tartozott az ég, a levegő, a föld. Két férfitestvére közül az egyik: Poseidon a tengeren, a másik: Hades, az alvilágon uralkodott. Az istennők csak e három főisten birodalmában — anélkül, hogy ezek jogait megsértenék — gyakorolhattak kisebb-nagyobb körre kiterjedő jogokat.

A hit az istennőkben mindenestre emelte a tiszteletet a nők iránt, de nem tette kétségessé a nyilvános téren folyó küzdelemben a férfiak elsőbbségét. A legrégebb időkben is a közbizalom az élet küzdelmeiben megnyilatkozó, győzni tudó erőhöz vonzódott és miután ezt általán véve nagyobb mértékben találta fel a férfiakban, mint a nőkben: a községi, állami ügyek vezetésére, a védelemre és törvényhozásra is első sorban a férfiakat hívta. Ezek állapították meg a vallás gyakorlatában követendő törvényeket, melyek a házban is a férfi, mint család ura részére biztosították a legtöbb tekintélyt. Ezt az irányt támogatta az a lassankint kifejlődött meggyőződés is, hogy az anya hozza ugyan a világra a gyermeket, de az apa a nemző. A régebbi nézet e megváltozásának következménye lett a családi származásnak az anya helyett az apa után számítása.

Igy a művelt görög nép sem tekintette a nőt egyenrangúnak férjével, de a nők jogkörének korlátozása nem az erősebb féfi önkényéből, hanem az elődök vallási

nézeteiből származott. A vallásnak első alakja ugyanis az őskorban az elhunyt elődök tiszteletében állott. Az utódok azt hitték, hogy kedveseik haláluk után is sirjuk körül tartózkodva élnek tovább láthatatlanul. Ezért lehetőleg mindig a ház közelében temették el halottaikat, hogy azok tanui legyenek unokáik sorsának s oltalmazzák őket a jöhető veszedelmektől. A házban a tűzhely az oltárt képviselte, melyen a családfő — ki egyszersmind övéi körében a papi tisztet is viselte — naponként áldozatot mutatott be az ősöknek ünnepélyes szertartással, imával. Vele részt vehettek az istenített ősök Lares-Manes tiszteletén a hozzátartozók is, de az idegenek szigoruan kizárva voltak a családi istenitiszteletből. A vallás határozta meg a családi összetartozást, ennek hatása alatt jött létre s szilárdult meg mint állandó intézmény, a házasság.

A családi papi tiszt mindig firól fira szállott. A nő, mint leány, csak apja, mint feleség, csak férje által beavatva vehetett részt a vallási szertartásokon. Ezen szokás a törvény erejével biztosított a férfinak nagyobb tekintélyt, több jogot, mint a nőnek. Az athéni nép a házasságot nemcsak azon polgári intézménynek tekintette, amely a családi és állampolgári jogoknak alapját képezte, hanem az előtte szent ügy, isteni intézmény is volt. Megkötése istenitiszteletre, ünnepélyre szolgáltatott alkalmat s számos nagy jelentőségű szertartással járt.¹ Ha a nősülni akaró ifju megkérte egy más család leányát: ennek atyja mindennek előtt házi istenitiszteletet tartott s az áldozat bemutatása után kijelentette a kérőnek, hogy leányát hozzáadja nőül s ezt az eddigi tűzhely iránt tartozó kötelessége alól felmenti. A menyegző napján a menyasszony búcsut vett nemcsak apjától, anyjától, hanem a család tűz-

¹ *Curtius 2. A görögök története.* Ford. Fröhlich R. III. k. 254. l.

helyétől, Lares-Maneseitől is. Fején koszorúval, arcán fátyollal ment a szent éneket zengő násznéptől kísérve férje hajlékába. Ide érve, nem maga lépett be a szobába, hanem karjaiba ölelve, a férj vitte be, nagyon vigyázva, hogy a belépésnél lába a küszöböt ne érintse. Férjhezmenetelével a nő nemcsak lakást, tűzhelyet, hanem istentiszteleti szertartást, vallást is változtatott. Ő is elmondhatta férjének: „A te néped az én népem, a te Istened az én Istenem“. A férj beavatta nejét a tűzhely kultuszába, megtanította a titkos családi imákra. Ezzel teljesen az új család tagja lett s férje rokonai voltak legelső sorban az ő rokonai is. Miután kizárólag a férfi vezethette a házi istentiszteletet, egyedül ő mutathatott áldozatot a tűzhelyen s rendezhetett halotti ünnepélyt: e vallási nézetek folytán a nő helyzete függés, alárendeltség volt a törvény előtt.

Az apa birói hatalmat is gyakorolt családjában. Gyermekeit eladhatta, sőt meg is ölhetette. A legrégibb törvény rendelkezése szerint a leány nem lehetett örökös atyja vagyonának, sem polgári jogainak. Az örökösödés csak a fiukat illette azon hitelv alapján, hogy ha a leány venné át az örökséget: akkor a családi tűzhelytől külön válna a birtok, megszakadna az ősök tisztelete, mert a nő nem végezhet a házban papi szolgálatot, ha pedig férjhezmenne, akkor férje ősei-nek tiszteletében venne részt.¹ Ha leány maradt: úgy fivérének, rokonainak gyámsága alá tartozott haláláig. A férjhez adott leány apjától kisebb vagy nagyobb hozományt kaphatott. Athénben a szülők szeretete, hiúsága gyakran fényüzéssel állította ki a menyasszonyi kelengyét. Sólón törvényei a túlzás korlátozására ki-

¹ Az ókori község. Tanulmány a görög és római vallásról, jogról, intézményekről. Fustel de Coulange. Fordította Bartal Antal. 64. l.

mondták, hogy a nő csak három ruhát és néhány darab szerény butort vihet magával férje házába.

A görögök egynejségben éltek. De az arisztokrata kormányal bíró Spártában megtörtént, hogy politikai tekintetektől az uralkodó mellett az államtanácsot képező arisztokraták sürgették, hogy a fejedelem egy másik feleséget is vegyen magához, azon esetben, ha első nejével házassága gyermektelen maradt. Így Anaxandrides spártai királyt mivel nejétől — ki saját nővérének leánya volt — nem született gyermeke, a trónörökös kérdése felett aggódo efórok felhívták: váljon el nejétől s kössön mással házassági szövetséget. A király szerette nejét s tiltakozott az elválás ellen. Ekkor arra kérték, hogy vegyen egy második törvényes feleséget, akitől utódot reménylhet. Ily módon megmentheti az államot a halála után a királyválasztással beállható zavaroktól. E kérésnek Anaxandrides engedett s egy másik nővel is házasságra lépett. A két nő külön háztartással bírt. A másodiktól született első fiú: Kleomenes volt. Bár azután első neje is szült fiugyermeket, az efórok mégis fenntartva az első szülőtségek jogát, kivítették, hogy Kleomenes, mint legidősebb, követte atyját a királyi széken.¹

Később a felvilágosodás emelkedésével, a más népeknél talált szokások hatása alatt a nőkre nézve oly sérelmes törvények a gyakorlati alkalmazásban enyhültek. Az anyának fáradhatlan gondoskodása férje, gyermekei boldogságáról megszerezte számára a szeretet mellett a tiszteletet is. A nő is alkalmat talált szellemi tehetségeinek kiképzésére s munkásságával tekintélyt is vivott ki. A családban csak a férfiőseket illette a vallásos kegyelet áldozata, de majd a községi, állami élet kialakulása közös istenek tiszteletét is magával hozta. Ezen istenek sorában voltak nőistenek is, mint Hera, Zeus neje, Pallas Athéne a

¹ Herodót: V. 39. p.

tudomány s hadviselés istennője, Demeter, Diana stb. Ezek közös tisztelete is közrehatott a nő tekintélyének emelésére.

A nép emlékezete számos oly példát őrzött kegyelettel, melyek azt tanúsíták, hogy a női erény szerepny helyzetben is magasra emelkedett s remzedékről-nemzedékre tiszteletre tanított a női hűség iránt. Penelópe állhatatossága, ki a trójai háboruba távozott férjét, Odiseust husz évig siratta és a tolakodó kérők ostroma dacára is megőrizte hűségfogadalmát, Antigoné nemes elszántsága, ki midőn a pártviszályban elesett fivérének eltemetését Kreon fejedelem halálbüntetés mellett megtiltá, önélte feláldozásával is megadta a vallási törvény által rendelt végtiszteletet: oly jellemvonások, amelyekre évezredek mulva is csak mély tisztelettel lehet gondolni. Voltak görög nők, kik szellemi tehetségeikkel is maradandó emléket biztosítottak maguknak. Volt, aki a harctéren is kitűnt. Artemisia halikarnassusi királyné, hogy országát a perzsa háboruban a pusztulástól megóvja, hajóival Xerxes hajóhadához csatlakozott, mint a kisázsiai jónok általában. Ő adta ismételten a királynak a legjobb hadi tanácsot s a salamisi tengeri csatában hősi bátorsággal küzdött. Midőn a partról a harc folyamát szemlélő Xerxes előtt bámulattal szóltak a vezéri hajójával legelső sorban küzdő királynéről, Xerxes így válaszolt: „Valóban, azt kell látnom, hogy seregemben a férfiak asszonyokká lettek, az asszonyok pedig férfiakká“. A görög népmonda amazonokról is beszél, akik mint nők, hadsereget képeztek, hadat viseltek, államot szerveztek, amelynek kormányzását kizárólag maguk, a férfiak segédkezése nélkül vezették. E monda kifejlődésének azon nézet lehetett kiinduló pontja, hogy a nőkben is meg van szélesb körre kihatólag is a vezetésre való képesség. Ők is tudnak rombolni, uralkodni. Másrészről azonban e mondák, midőn az amazonok uralmi törekvéseinek le-
veréséről beszélnek, azt bizonyítják hogy a harcon mégis

erősebb a férfi, azért a nyilvános téren, az állam védelmezésében őt illeti a vezérszerep. Az amazonok soraiból nem lépett fel oly hős nő, ki az ellenük küzdő férfi-hősökkel, Herkulussal, Bellerofonnal, Theseussal Achillesselel győztesen mérkőzhetett volna.

A görög nép egyik kiváló jellemvonása a szépség kultusza volt. Mindenben a szépet kereste, a szép eszméjének lehetőleg megközelítése volt fő célja, legnagyobb öröme. Nemzedékről nemzedékre ezen cél után törekedve vivta ki a legelső helyet művészetben, költészetben az ókor összes népei között s lett fenmaradt munkáival tanítójavá az újkor nemzeteinek is. A görög nőnek is leghőbb óhajta a szép gyermek volt. Ezért imádkozott mielőtt szült, akkor változott át a szülés fájdalma igazán anyai örömmé, ha a baba kijelentette, hogy az újszülött teljesen ép, hibátlan alkatu magzat s ha felnő az istenek kegyelméből, bizonytal a háznak dísze lesz. Spártában szerencsétlenségnek tekintették a rútságot. Ha testi hibával született a gyermek, nem tartották életrevalónak s nehogy felnövekedve mint nyomorék, csak ellenszenv vagy szájalom tárgya maradjon holtáig, kitették a rengetegben zsákmányul a vadállatoknak. Ha a pólyában fekvő különben egészséges kisdéd arca nem ígért szépséget, mély szomorúság gyötörte a szülőt. A dajka a templomba vitte s azon esdekléssel mutatta be az istennőnek, hogy mentse meg a kis ártatlan gyermeket a rútság átkától s ezzel az édes anyát a bánattól. A kisdéd fejlődését is őrködő figyelemmel kísérték a szülők. Gondjuk volt arra is, hogy úgy a testi, mint az értelemképző nevelés is hathatósan közremunkáljon a gyermek szépségének emelésén, hogy ha felnő: minden mozdulata, tekintete, beszéde a szellemnek kifejezője legyen.

A szépség nemcsak társadalmi téren tanusított nagyvonzó erőt, mint az istenek kiváló ajándéka, de megtörtént, hogy még a törvényszéki ítélet megállapítására is

befolyást gyakorolt. Athénben a ritka szépségéről ismert hajadon — Lais hetéra — vádlottkép került a bírák elé. A vádló elmondta beszédét s a büntetés kimondását kérte. Utána szót emelt a védő, a vádlott ártatlanságát hangoztatva és végül félrevonva annak arcáról a fátyolt, így fejezte be előadását: „Bírák, tekintsetek reá! Gondoljátok meg, lehet-e elítélni azt, kit az istenek szeretete ily szépséggel áldott meg s tüntetett ki összes nőtársai között? Nem volna-e a halhatatlanok megsértése a büntető ítélet, mellyel a halandók a szép eszméjének képviselőjét suttanák?“ A bírák végzése a vád alól felmentés lett.

Mint Egyiptomban, a görög városokban is voltak népiskolák, azonban a lányok rendszeresen a családi körben, otthon nyertek oktatást szüleiktől vagy fogadott tanítóktól, illetőleg erre képes művelt rabnőktől. A történeti korban a görög leányok rendszeresen korán férjhez adtak és sokáig adás-vevés tárgyai voltak. Spártában csak az állam ellenőrző felügyelete mellett — ha teljesen épek, egészségesek voltak — léphettek házassági szövetségre. A nők zárkózottságban éltek a háznak számukra elkülönített osztályában és szövés, fonás, varrás, himzés volt szokott foglalkozásuk. Régi mondák is beszélték, hogy e téren munkájuk néha művészi hatásával bámulatra ragadta a szemlélőt. Ily hagyomány után indulva, írja le Ovidius *Metamorfozisok* című könyvében a himzésben magával Apollóval versenyre kelt Arachnének és Pandion király szomorú véget ért szép s jó leányának Filomélának művészi munkáját.

A nők ügyeltek fel a háztartásra, ők gondoskodtak a rabszolgák és a szolgálók élelméről, ruházatáról, ők voltak a házhoz tartozó betegek ápolói. A gazdagok ritkán távoztak házuktól, akkor is csak szolgálóik kíséretében, a színház látogatásától őket a közvélemény visszatartotta, nyilvános összejöveteleken, multságokon nem vehettek részt. Ha férfi-vendég jött a házba, akkor

ők saját lakosztályukban maradtak még az étkezés idején is. Hűség, háziasság volt a fő erénye, mit a férj nejétől követelt. Thukydides a peloponnesusi háború történetében közli a nagy államférfinak: Periklesnek a háború első évében elesett athéni polgárok halotti ünnepélyén tartott emlékbeszédét. Perikles így vigasztalta s intette a nőket: „Nektek az a dicsőségetek, ha a rendeltetések által kijelölt hatáskört méltóképen betölteni törekedtek és úgy éltek, hogy rólatok dicsérettől vagy gáncstól kisérvé minél kevesebb hír jusson a társadalomba“.¹

E zárkózottságra utalás bizalmatlanságot jelez ugyan, de másrésről meg volt az a jó hatása, hogy a nő teljes figyelmét, buzgalmát családjá boldogítására irányozá. Ha zárva voltak előtte a színházak, nyilvános mulatságok ajtai: a közélet terén zajló szenvedélyek, csalódások is ritkábban sebezhatték őt.

Míg a családanyák s leányaik Attikában visszavonultan éltek házuk körében, másrésről Jóniából eredőleg elterjedtek — főkép Athénben s Korinthusban — a hetérák, vagyis barátnék. Ezek a családi zárkózottságot félrevetve, társadalmi téren is oly bátran, szabadon léptek fel, mint a férfiak. Szépségük mellett közülök többben kitűntek sok oldalu miveltségükkel és politikai tájékozottságukkal is. Részt vettek a művészeti kérdésekben, állami ügyekben tartott vitatkozásokban is, mint a hires-szép Aspasia, Periklesnek kedvese, végül felesége. A hetérákhoz számítják a jeles költőnőt: Saphót is. Erkölcsi életelveiket azonban a komoly birálat elítélte. Az athéni tisztcsaládok női kerülték, lenézték a hetérákat, mint feltűnésre vágyó, hiu, könnyelmű nőket.

Xenophon — az ismert nevű jeles író — megható vonásokban rajzolja egy ifju pár egyesült törekvését, hogy a családi életet Isten áldásává tehessék. A nő

¹ *Thukydides* : II. 45. f.

örömét nyilvánítja azért, hogy övéi boldogítására szentelheti életét, a férj a hű gondoskodásért tiszteletet biztosít neki haláláig, „Ha te — így végzi beszédét — a házi nő szorgalmát irántam és gyermekeid iránt szeretettel párosítod: úgy engemet is engedelmes szolgálóddá tehetsz. Akkor nem kell félned, hogy aggkorodban kevesebb megbecsülésre találsz, ellenkezőleg, minél hivebben törekszel velem együtt a családi jólét előmozdítására: annál inkább fog növekedni irántad a tisztelet, mert minden jót és szépet a házasságban, mint az emberi életben, nem a testi bájaknak köszönhetünk, melyek úgy meglehetnek a rossz, mint a jó emberben, hanem csak az erénynek, mely egyedül a jóknál található.“ És hogy az édes anyai szeretet örök hála tudta kötelezni a jó neveléssel gyermekét, ezt látjuk a thebai hősnek, Epaminondasnak példájában. E nemes jellemű, lángeszű hadvezér nyíltan kimondta, hogy az általa kivivott célokért a szülői szeretetnek tartozik köszönettel, mely neki jókor kijelölte az életben követendő helyes irányt. A leuktrai győztes csata után, midőn vitézei rajongva üdvözölték, ő így szólt: „Boldog vagyok, hogy jó anyámnak ma nagy örömet szerezhettem“.

Athénben régi szokás alapján a házasulandó ifju nőül vehette saját nővérét is. A marathoni hősnek, Miltiadesnek fia Kimon is nőtestvérével: Elpinikével élt törvényes házasságban. Mikor azonban a hálátlan nép a Paros ellen indított háboru sikertelenségéért Miltiadesre 50 talentum pénzbüntetést rótt s ennek lefizetéséig fiával együtt börtönbe vetette: Kimon elvált nejétől, hogy férjhez adhassa egy gazdag kérőnek: Kalliasnak, ki a nőért felajánlotta az 50 talentum váltságdíjat, a Miltiadesre kiszabott, de fiát is terhelő pénzbüntetés lerovására.

Spártában szabadabban mozoghattak a nők, mint Attikában, vagy más görög városban.

Itt a nők tekintélye, a közéletre is kiterjedő figyelme nem engedett tért a hetérák hódításainak. Az anyák már a neveléssel beoltották gyermekeik szívébe s ébren tartották férjeik lelkében is a tudatot, hogy erkölcsi magaviseletükkel is szent kötelességük családjuk jó hírnevének őrzése. Házassági hűtlenség esete Spártában sokáig egyáltalán nem fordult elő, ezt a közvélemény lehetetlennek tartotta, mint az apagyilkosságot. A nő fő célja volt olyan fiaikat nevelni, kiket a harctéren az ellenség rettegni tanul, otthon pedig polgártársaik egyenes, fedhetlen jellemükért becsülnek. Ez a nevelési irány s az örökös a család tagjainak hűsége mellett emelte iránta a tiszteletet úgy saját házában, mint a társadalomban. Midőn egy athéni nő egy spártai anyával találkozott, csodálkozva kérde: „Honnét van a ti nagy tekintélytek, amellyel a férfiakon uralkodtok, ami Spártán kívül sehol sem történik? A válasz röviden így hangzott: „mert csak mi szülünk és nevelünk férfiakat“.

A törvény is élesztette a nőkben az érdeklődést a közügyek iránt, nem egyszer befolyást gyakoroltak az államügyek intézésében is. A spártai nő maga öltöztette fegyverbe harcra induló fiát, maga kötötte a kardot oldalára s adta át neki a paizst e szavakkal: „Vagy ezzel térsz vissza győztesen, vagy ezen hoznak meg halva“. És a vitéz később lett volna százszor meghalni, mintsem egyszer a gyávaság, hűtlenség bélyegével anyja elé lépni, aki őt ezért megátkozta volna.

Hogy mily hatást gyakorolt a spártai nő érzülete a honfira, azt egy megható esetben adja elő Herodot.

Mikor Leonidas a thermopilei hegyszorosost védte a perzsák ellen: két szembeteg vitézt a közel levő községbe küldött el azon utasítással, hogy akkor térjenek vissza, ha bajuk már megszűnt. Azon hirre, hogy az ellenség árulás folytán a király seregét bekerítette: az egyik vitéz fegyverét ragadva rohant vissza a táborba s

még jókor érkezett a hősi halálra. A másik, Aristodemos nevű fiatal házasember azon meggyőződésben, hogy kötelessége a fővezéri parancsnak engedelmeskedni, mivel még szemei nem gyógyultak meg — nem követte társát, hanem az előnyomuló perzsák elöl haza ment Spártába. Itt azonban anyja haraggal elutasította, nem fogadta be felesége, egyik sem akart tudni a hűtlen honpolgárról, ki nem sietett élet-halál harcra indult királyának védelmére. Egyik sem engedte meg neki még azt sem, hogy a családi tüzhelyről pár darab eleven szenet vihessen el, amivel a vallási törvény értelmében új, nyomorúságos tanyáján tüzet éleszthetett volna. Ő meghajolva az édes anyja s a feleség lesújtó ítélete előtt, némán tűrt. Nem sokára a spártai főszereg egyesülve a többi görög csapatokkal, a perzsák ellen vonult. Örömmel ragadta meg ezen alkalmat, hogy azt a foltot, melyet az előbbi harcról szembaja miatt elmaradása ejtett nevén, most letörölhesse. A plateai csatában úgy küzöött, mint aki a halált keresi, s a vitézség csudáit művelve esett el. Pausanias király és a sereg elismerték, hogy azon a napon Aristodemos volt a legvitézebb hős.

Anyja s felesége ekkor kiengesztelődtek emlékével.

Pausanias király a perzsáktól megvesztegetve áru-
lást tervezett hazája ellen, szándéka azonban még jókor az államtanács tagjainak — az eforoknak — tudomásukra jutván, számadásra vonatott. Az elfogatás elöl egy templomba menekült. A tanács éhenhalásra ítélte s elrendelte a templom ajtajának befalaztatását. A végrehajtásnál a hősnek édesanyja vitte az első követ fiának élve eltemetéséhez. Aristagores, miletusi fejedelem a testvér jónok felszabadítása céljából haditámogatást kért Spártától. Drága ajándékokkal kereste fel Kleomenes királyt. Ez ingadozni látszott, midőn leánya: Gorgó hozzá lép s így szólt: „Apám, téged megveszteget, romlásba dönt a vendég, ha nem szakítasz vele“. A király

magába szállt s végkép elutasította Aristagorest. Demeratos spártai király pártviszály miatt kénytelen volt száműzetésbe menni s a perzsa királyi udvarban szives fogadtatásra talált. Itt, mikor értesült, hogy Xerxes perzsa király elhatározta a hadjáratot Görögország ellen: hon szeretettől indítva, egy viasztábla alján röviden megírta az értesítést az eforoknak a hona ellen készülõ vészrõl s a táblát egy hû szolgája által elküldötte Spártába. Itt a tanács nem tudta kitalálni a viasztábla értelmét, most is Gorgó — ekkor már Leonidas neje — jött segélyre. Ő felfedezte s megfejtette a titkos írást s ezzel nagy szolgálatot tett honának.

A spártai törvény megengedte fiu hiányában a leány fiúsítását is. Az eljárásnak azonban a király előtt kellett véghez mennie. Az õ fejedelmi elõjoga volt ez ügyben a döntés.

A görögöknél papnõk is voltak a vallás szolgálatában mint istenek, istennõk kijelentéseinek az embe-
rekkel közlõi. Századokon át nagy tekintélyben állott a Delfiben Apolló tiszteletére emelt templom papnõje: a Pythia, ki fontos ügyekben úgy egyeseknek, mint államoknak Apolló isten nevében intést, jó tanácsot, a jövendõre vonatkozó utmutatást adott. E tisztét a következő módon végezte. A templom szentélyében — adyton — egy kábitó gözt lehelõ földhasadék felett egy háromlábu székre ült és miután a szent forrásból ivott, babérlevelet rágott: ihletségtõl megszállva rövid, szakadozott mondatokban válaszolt a hozzá intézett kérdésre. Szavait az e feladatra képes papok versbe — hexameterekbe — foglalva közölték a kérelmezõ féllel. A versmondás ezen alakját a hagyomány szerint a delfi jósoda elsõ papnõje Phemonoé találta fel.

A delfi jósló papnõ hosszú ideig nagy tekintélyben állott, nemcsak a görögök, hanem más népek elõtt is. Nyilatkozata — bár rendesen homályos, kétértelmû volt

s magyarázata az érte folyamodóktól függött — sok esetben egyének sorsára, kormányzók elhatározására döntőleg hatott.

Apolló a nép hite szerint a gyöngét a nyers erő ellen védelmezte, hiveiben a jóakaró részvétet, a békés munka szeretetét ébresztette, az életnek szebbé, neme-
sebbé tételén fáradozást párfogolta. Imádása, melynél a nő is irányadó feladatot teljesített, a női nem iránt tiszteletre tanított.

A nő Rómában.

Rómában is, mint Görögországban, hosszú időn át szilárdan állott a családapai hatalom. Ha gyermek született, az apa lábai elé tették le, ami azt jelenté, hogy a magzatnak élete, halála az apa akaratától függ. Ha ő karjaiba vette: ezzel a gyermek elismertetett a család tagjának. A házasság itt is csak az apák beleegyezésével jöhetett létre. Ima, áldozat bemutatása után adta át leányát az apa a vőlegénynek, aki házához kísérte, hasonlókép karjaiba véve emelte át a küszöbön a menyasszonyt s a szobában kardjával vette le ennek fejéről a koszorut, ami azt jelenté, hogy a házban a nő is családfői hatalom alatt áll. Ezután a tüzhelynél mint oltárnál imádkoztak s áldoztak a házi isteneknek, végül a szent lisztből készített kalácsból a vőlegény s menyasszony együtt ettek. Ezzel a házassági szövetség megkötése befejezést nyert. A házasságnak ily szertartással létre jötte „*confarreatio*“ — amelynél pap is volt jelen — a legrégebb s legünnepélyesebb alakja volt az egybekelésnek. A házasságkötés másik alakja a „*coemptio*“. Ezzel a férfi öt tanu jelenlétében a családfőtől szinleg megvette leányát. A tanuk által kiállított bizonyítvány igazolta a házasság érvényességét. Az egybekelés harmadik nemét „*usus*“-nak nevezték. Ennek értelmében,

ha a férfi és a nő egy évig együtt laktak, házasságukat mint közmegegyezés — consensus — alapján létrejöttet a törvény érvényesnek ismerte el.

A családok, ha megfelelő kérő jelentkezett, korán férjhez adhatták leányaikat. Általában a 14-ik életévet tekintették azon kornak, melyben a leányok házassági szövetségre lephettek, azonban számos hiteles adat tanúsítja, hogy 16 éves ifju, alig 12 éves leánnyal kelt egybe. Az ily korán kiházásításra példákat találunk az első keresztényeknél is. A katakombákban több sírfelirat bizonyítja, hogy a leányok már 12—13 éves korukban is férjhez mehettek.¹

A római népnél törvény tiltotta a többnejűséget. A nő ha férjhez ment, jogot nyert férje családi tűzhelyéhez, vele együtt áldozott a háziisteneknek, a ház fenntartásának gondját megosztotta férjével. A törvény meghatározása szerint is, „mint feleség szövetséges társ az isteni és emberi dolgokban“.

Rómában is voltak népiskolák, melyekben a leány- és fiunövendékek együtt nyertek oktatást. Az olvasás, írás megtanulása a népnek már azért is érdekében állott, minthogy a törvények, fontosabb rendeletek a köztéren voltak kifüggesztve, hogy minden polgár szabadon olvashassa. Az iskolai berendezésről nem maradtak fenn részletesebb adatok. Amint azonban Martial költő egyik epigrammjában jelzi: a tanító meglehetősen önkényesen gyakorolta hatalmát, használta a vesszőt az iskolában s a zsarnoki fegyelem gyűlöletes volt a szegény fiuk s leányok előtt.²

Az előkelő családok leányai otthon tanultak, mint Athénben. Rómában is az édesanya s a dajka tanították a leánykát a női kézimunkára, a fonásra, szövésre, var-

¹ *Dr. Bozóky A.: Római világ I. k. 449. l.*

² *M. Val. Martialis: Epigr. L. IX. 69.*

rásra, himzésre. Az ügyesség minde munkában annál inkább szükséges volt, minthogy sokáig fennmaradt a régi jó szokás, hogy a legmagasabb állású tisztviselők, konzulok, praetorok is azon ruhában jártak, amelyet feleségük leányaival, szolgálóival készített. Az értelmi képzéshez az ilyen családok később külön tanítókat alkalmaztak, gyakran rabszolgákat, felszabadultakat. Megjegyzendő, hogy a rabszolgák között is voltak művelt, irodalmi téren is jó hirnevet szerzett egyének. Phaedrus a jeles meseköltő, Thráciából származott, rabszolgakép került Rómába. Írói munkásságát méltányolva Augustus császár szabadította fel. Terentius vigjátékiró ifjúságában hasonlókép rabszolga volt. Mint ilyen jutott Afrikából vétel útján Rómába Terentius Lucanus házához, aki őt tehetségeinek elismeréséül felszabadította s megengedte neki nevének felvételét is. A bölcsészeti és erkölcs-tani munkáival maradandó emléket hátrahagyott Epiktet, Frigiában született rabszolga volt. Ily helyzetben vonta magára tanaival a figyelmet Rómában s nyert polgárjogot.

A köztársaság vége felé erősen, gyorsan hódított Rómában is a görög műveltség. Ennek hatása alatt terjedt el a tánc-tanítás is. A szülők szükségesnek tartották leányaiknak a táncban is kiképeztetését, miután a görög tanítók indokolása meggyőzte őket arról, hogy a tánc az ügyességet fejleszti, a mozdulatok kellemét emeli s a fiatalságnak megadja a megnyerő, nyugodt, biztos fellépést, amit a társadalom, mint a műveltség jelét nagyra becsült.¹

Énekre, zenére is gondosan tanították leányaikat a szülők. A szép női ének magasztalásra talált minden társaságban. A citerának ügyes kezelése a leány jó nevelésének volt a bizonyossága.

Előkelő nők kedvelt íróik költeményeit nem egyszer

¹ *Ovid.*: A. am. Lib. III. 298—99.

a maguk által készített dallamon énekelték lant pengetése mellett.

A társadalmi életben mindig nagyobb tekintélyre emelkedett a görög nyelv. A leányok egymással versenyezve tanultak. Tanítóik vezetése mellett megismerték a görög irodalom kincseit s a művelt osztály nőtagjai Homer, Xenophon, Sophokles műveit eredetiben olvasták.

A régi jogszokások itt is nagyon korlátolták a nő örökösödési jogát. Ha a leány nem ment férjhez, akkor örökölhetett ugyan, de az örökségnek csak haszonélvezője volt. Atyja halála után fivérének vagy rokonának gyámsága alá kerülván, ezek beleegyezése nélkül vagyónával nem rendelkezhetett szabadon, nem hagyományozhatta más családnak. Azon elv volt itt is irányadó, hogy a házi vallás és a birtok összetartoznak. A leány kezéről a vagyonnak vissza kellett szállnia a fitestvérré, ha ilyen nem maradt, a legközelebbi firokonra, ki a vallási törvények által jogosítva és kötelezve volt az ősök tiszteletének fenntartására. A köztársaság utolsó idején az apa, ha fia és leánya volt, leányának csak vagyona harmadrészét, ha csak leánya volt, akkor ennek a birtok felét hagyhatta végrendeletű úton. A „voconia“-féle törvény nyíltan kimondta ugyan, hogy a nő, legyen bár egyetlen leány, hajadon, vagy férjes asszony, örökössé nem tehető, továbbá, hogy az asszonynak a hagyaték negyedrésznél többet az apa nem hagyományozhat: a szülői szeretet azonban ki tudott egyezni a régi vallási törvénnyel s talált utat-módot arra, hogy leánya jövőjéről is lehetőleg gondoskodhassék. A hozomány adás lassanként szokássá vált. Erre a praetorok erkölcsileg kényszerítették is a szülőket, amennyiben kimondták, hogy a női kelengye kimutatása a házasság törvényességének egyik feltétele.

Rómában a nő a törvényszék előtt nem jelenhetett meg, még mint tanu sem. Az ő ügyét mindig a családfő

— a leánynál az apa, az asszonynál a férj, az özvegnél a gyám — képviselte őt a hatóság előtt.

Bár a törvény Rómában sem ismerte el a nőnek egyenjoguságát a férfival, másrésről mégis a józan gondolkodás, a feleség nagy feladatának, érdemének elismerése tisztelettel vette körül a hivatását hiven betöltő nőt. Mig a római polgár a háboruban, a hadseregnél, békében a gyűléseken, vagy földje mivélésével volt elfoglalva, neje rendben tartotta a házat. Szívén hordozta gyermekei jól nevelését. Az anyák legfőbb óhajtása volt, hogy harcias érzelemtől áthatott derék fiaikat bocsáthatasanak ki házukból az élet mezejére, kik a hadban vitézségükkel, az állami ügyek szolgálatában jellemükkel s kiváló munkásságukkal gyarapítsák a család érdemkoszorúját. A társadalmi élettől a nő nem volt elzárva. Női ismerőseinél látogatást tehetett, vendégeket fogadhatott, ünnepélyeken részt vehetett, a színház ajtajai is nyitva voltak előtte. A római matrónát úgy tekintették, mint a családi szentély képviselőjét, a vallásos érzés s az erkölcsi törvény őrét. Ő ismerte hazája történetét, lelkesült nemzete dicsőségéért s nem szünt meg fiaiban is éleszteni a honszeretet érzelmét. A római nők, mikor látták, hogy válságos időben az állami pénztár nem tud közös, nagy cél megvalósítására kellő fedezetet nyújtani, gyűjtést rendeztek maguk között s az áldozatkészségben versenyezve összegyűjtött ékszereikben tetemes értéket ajánlottak fel áldozatul a közügy oltárára. A női becsület megsértése s az ezen felháborodott nép boszúja, két ízben is forduló pontot idézett elő Róma történetében. Az utolsó király, Tarquinius Superbus fia galádul feldulta egy köztiszteletben álló patricius T. Collatinus nejének, Lucretiának családi szentélyét. A becsületének megtiprását túlélni nem tudó nő megölte magát: a merényleten felzúdult nép örökre számüzte a királyi családot, sőt eltörölte a királyságot is. Később a decemvirek

uralma idején, midőn az egyik decemvir egy római polgár szép leányát jegyesétől elragadni s mint rab-szolgálot akarta a maga házához hajtani: a kétségbeesett apa, hogy leányát a gyalázattól megmentse, kést ütött ennek keblébe. A nép haragja erre kitört, megbuktatta a decemvirek zsarnoki uralmát s a merénylő Claudius decemvirt öngyilkosságra kényszerítette.

Hogy mily erőt foglalt magában az anyai szeretet, azt megható példában mutatja Coriolan esete. A híres büszke vezért a plebejusok iránt tanúsított nyílt ellen-szenvéért, sértő magaviseletéért a néptribunok indítványára a gyűlés száműzetésre ítélte. Ő ezért boszúból zsoldos sereget vezet hazája ellen. Nincs oly haderő, mely vele szembezállhatna; már Róma kapui előtt áll. De im itt édesanyja, Veturia jön elébe s ő szemrehányó tekintetével, dorgáló szavaival lázadó fiának, a rettenthetetlen harcosnak kezéből kiüti a fegyvert.

Nevezetes intézmény volt Rómában a Vesta papnői rend, a vestaszüzek szerzete. Ez egy ősrégi, már Róma anyaközségében, Alba Longában is meg volt szokásból fejlődött ki. Mikor ugyanis még a tűz előállítására csak két darab száraz fának dörzsölésével, vagy kemény kődaraboknak egymáshoz verdesésével volt eszközölhető, a község lakosai — ha már sikerült tüzet gyújtaniok — gondoskodtak a közmegegyezéssel kijelölt helyen a tűznek tovább élesztéséről, hogy a családok innét vihessenek eleven szent saját tűzhelyükre. E feladattal fiatal leányokat biztak meg, kik szüleiket sem mezei munkára, sem vadászatra, halászatra nem kísérhették el. Egyszersmind a lányokkal megértették, hogyha a tüzet kialudni hagyják, ezzel kárt tennének az egész községnek s így vétket követnének el, amiért büntetés érne őket. E nélkülözhetetlen, hasznos elemnek: a tűznek, mint isteni adománynak ápolása lassanként vallási jelentőséget nyert. Amint a családok, községek közös védelem céljából egyesülése

megalkotta az államot, a vallás állami intézménnyé vált, a polgárok háziisteneiken kívül állami isteneket is tiszteltek. Az állam egy nagy család volt előttük, ennek is kellett tüzhelyének lenni s erkölcsi kötelesség volt azon a szent tüzet olthatatlan lángolásban tartani. A házi szentség, a tüzhely istennőjének, Vestának a tűz lángoltatásával tisztelete képezte a vesta papnőknek fő tisztét. Ehhez járult az államot védő szent ereklyének, a palladiumnak őrizése, ők voltak az állami titkok letétményesei,¹ náluk helyezték el a legfontosabb állami okiratokat, a családfők végrendeletét.

A vesta papnők száma hat volt. Ezeket kezdetben a király, majd a köztársaság idejében a pontifex maximus, illetőleg a senatus választotta, a legelőkelőbb családok 6—10 éves leányai közül. A kiválasztott leánynak vesta papnővé felavatása a rendházban ünnepélyes szertartással ment véghez. A papnői tiszt 30 évre terjedt ki. A felavatott az első 10 évben mint tanuló, a második 10 évben mint papnői szolgálatot teljesítő, a harmadikban, mint az újonnan felvettek oktatója működött. A 30 év leteltével a vestaszűz az intézetből kiléphetett, visszatérhetett családjá körébe s házassági szövetségre is léphetett. Ez azonban igen ritkán fordult elő.

A rend tagjai a harmincadik éven túl is legtöbbször megmaradtak az intézetben. Erre indította őket a kiváltságos helyzet is, melyet ez számukra biztosított. A vesta papnői rend gazdag volt, terjedelmes földbirtok tulajdonosa, a hozzá fűződő kegyelet új és új alapítványokkal gyarapította vagyonát. A vesta szüzeket a törvény felmentette az apai hatalom alól, megadta nekik a jogot a végrendekezésre, állami ügyekben tanúságukat a hatóság elfogadta. Bárhova mentek, mindenütt mély tisztelet üdvözölte őket. Előttük licior járt, utjából mindenki,

¹ A régi Róma a legújabb ásatások világításában. Lanciáni Rudolf. Ford. Lubóczi Zs. 178. l.

még a konzul is kitért. Megvolt azon előjoguk is, hogy a városban még a szűk utcákon is kocsin járhattak. A színházban, amfitheatrumban díszhely volt számukra fenntartva s ha a császári ház nőtagjai nyilvános ünnepélyen, mulatságon megjelenni akartak, a vestaszüzek sorában foglaltak helyet. A halálraitélt, kit a vesztőhelyre vezettek, ha az úton vestaszüzzel találkozott: mentve volt. Azonnal szabadon bocsátották.

A rend azon tagjának, akinek gondatlansága miatt az oltár szent tüze kialudt, megostoroztatás, aki a hűtlenség vétkét követte el, elevenen eltemetés volt a büntetése. De még e szigorúság is azt bizonyítja, hogy a közvélemény az ő erkölcsi életükre nem a közönséges mértéket alkalmazta.

A fogadalmukhoz hű vestaszüzekben a nép az életüket a vallásos érzés ébren tartására, a haza üdvére szentelő, a női méltóságot elsősorban képviselő papnőket látta. És az irántuk századok hosszú során megmaradt kegyelet körükön kívül is emelte a női erény tiszteletét.

A vestaszüzek rendje 1100 évi fennállás után a keresztyén vallásnak Rómában diadalra jutása után I. Theodosius császár uralkodása alatt Krisztus születése után 394. évben oszlott fel csendesesen, nyomtalanul.

A köztársaság hanyatlása s a császári uralom megszilárdulása idején Róma története nemcsak a politikában, hanem a társadalmi viszonyokban, szokásokban is nagy változásokat mutat fel. Az egymást érő hadjáratok a kincsek egész özönét gyűjtötték Rómába. Úgy az alsóbb, mint a felsőbb osztályok polgárai megismerkedtek a műveltségben előbbre haladt görög s a fényűző keleti népek szokásaival. A könnyen szerzett gazdagsághoz társul szegődött a kényelemszeretet, a feltűnés és élvezetvágy. A családi hajlékokból lassanként eltűnt a régi egyszerűség, elbágyadt a régi hit, hanyatlott az eszmék tisztelete.

A változott korszellem hatása tapasztalható volt a női társadalomban is. A fényűzés igen buzgó pártolókra talált a nők körében. Sok matróna akkor érezte magát boldognak, ha arany, ezüst gyűjtésével irigységet keltethetett, ha minél több drágakő, igazgyöngy birtokában túlragyoghatta ismerőseit. A női divat végül már hónapoként változott s ettől a senátori családok női semmi áron nem akartak elmaradni. Megrikult azon családanyák sora, kik mint Cornelia az igazi ékességet nem a ragyogó ékszerekben, hanem gyermekeikben keresték. A szertelen fényűzés uralkodóvá tette az egyéni önzést, gyöngítette a mások iránt való tartozás érzetét. Szaporodtak a családi meghasonlások, botrányok. A nők emancipációra törekvésükkel egyre nyiltabban léptek fel. — A régi törvény értelmében a nő nem lehetett oly örökös, mint a férfi, nem köthetett önállóan szerződést, építéshez, birtokvételhez, vagy eladáshoz szüksége volt a családfő beleegyezésére. Ezt az anyák s az özvegyek sérelemnek tekintették s szabad rendelkezést követeltek, és vagyonnuknak saját tetszésük szerinti kezeléséhez jól megfizetett ügyvédek fogásaival rendszeren meg is találták az utamódot. Sokan üzérkedtek, uzsoráskodtak. Néha oly pénzüsszegék halmozódtak össze női kezekben, hogy ezt az állam vezetői is aggasztónak látták.¹

Már az idősb Cato — kinek meggyőződése volt, hogy Róma dicsősége a családok egyszerű életmódján, ép erkölcsiségén nyugodott — keményen kikelt az elpuhult keleti népek szokásainak terjedése ellen. Elítélte a nők pompaszeretetét, divatbálványozását. Nyíltan hangoztatta, hogy a nők mind nagyravágyók, türhetetlenek. Ha az emberek megszabadulhatnának az asszonyoktól, akkor az életük kevésbé lenne istentelen. Ismételten sürgette a fényűzés korlátozása végett a régi, szigorú

¹ *Theod. Mommsen*: Römische Geschichte I. B. 884. I.

törvények megújítását, a családanyák egyszerű, házias életre utasítását. Hozott is a senatus ismételten ide célzó törvényt, amely megállapította, hogy az előkelő osztály női mily öltözetben, minő ékszerekkel jelenhetnek meg társaságban, köztéren, kinek van joga gyaloghintón járni?! Minden ily törvénynek, rendeletnek csekély, hamar eltűnő eredménye volt. A törvény őrei szemet hunytak, hisz néha először is saját házukban kellett volna alkalmazni, ott pedig a kedves feleség és leányai leszavazták.

A görög műveltség terjedésével a nők ismeretköre szélesbült, de egyszersmind igényeik is fokozódtak. Mindinkább vonzotta őket a vágy a nyilvános téren szereplésre a hírnévért a férfiakkal versenyzésre. Szaporodtak a nőirók, kik előtt a költő, műbíráló név kiérdemlése volt a főcél. Örültek, ha költeményeiket társaságban felolvastatni hallották s a férfiak magasztalásban áradozva őket Saphohoz hasonlították. A császárok korában, ahol művelt nők jöttek össze: ott élénk irodalmi vita fejlődött ki a görög s római írók művei felett. Párhuzamba állítva tárgyalták Homer s Virgil eposait. A hangos vitatkozáson jelen volt férfiaknak feladatuk csak hallgatás, vagy a szép felszólalók előadásának dicsérete volt. Majd a költői babérokért pályázás mellett kedvük támadt tudományos kérdések boncolásában is kísérletet tenni a tudósokkal mérkőzésre. Számosan erkölcsstani, elvont bölcsészeti tételekkel, mértannal, csillagászatlan is szorgalmasan foglalkoztak.

Más részről azonban tapasztalva a családanyai tiszt háttérbe szorulásából származó bajokat, mindig többen kikeltek a nőknek azon túlbuzgalma ellen, mellyel a versenyt a költőkkel, tudósokkal erőltették, anélkül, hogy művészetben, tudományban értékesebb művet tudnának létre hozni. Szigoruan bírálták vetélkedésüket az irodalmi téren, különösen azon konzervatív érzelmű honfiak, kik a római nép hajdani tiszteletre méltó nagy-

ságát csak a régi tiszta családi élet, egyszerű szokások s az ősi polgárerények felújításával kapcsolatban reményltek visszaállíthatni. Seneca nem titkolta azon meggyőződését, hogy a nőket csak a hiuság ragadja a köztéren szereplésre, mialatt a család gondozását rabnőikre hagyják. Más írók feljegyzéseiből is kivehető, hogy a nők a házi rendnek őrzésére, a vallásosságnak, erkölcsi érzésnek a családban ápolására — a házon kívül eső külön célok után sóvárgás miatt — nem értek reá, amely tisztnek betöltésével pedig anyáik Róma nagyságának alapköveit rakták le.

A tudományukat fitogtató matronákról végre a férfiak maguk között csak gúnyolódva beszéltek, mint a „tudós“ nőkről. Ily nőt nem óhajtottak feleségül, mert benne nem a férj segítőtársát, hanem csak a költők, tudósok feltűnni vágyó vetélytársát látták. Martial midőn felsorolja az otthonnak kedves, boldogító tényezőit: ezekhez számítja a nem nagyon tudós nőket is.¹ Ugyan ő kedvesének kérdésére megvallja, hogy azért fél nőül venni, mert igen ékesszóló tudós.²

A nők, midőn a régi törvény ellenére is biztosították gyakorlatban a szabadrendelkezést az örökölt, vagy szerzett ingó s ingatlan birtokkal, vagyonukra utalva büszkén követelték a maguk számára a családfői tekintélyt. Nem egy házban volt a gazdag nő a nála szegényebb, jámbor férjnek az egyeduralmat kérlelhetlen gyakorló zsarnoka.

Különösen súlyossá vált a gazdag nő uralma oly — a szokás által megengedett házasságkötési esetben, mikor egybekelés után a nő nem foglalta el helyét férje házában, hanem a szülői háznál maradt s így férje nyert önála lakást. Itt férjével szemben teljesen

¹ Epig. II. 90.

² U. o. XI. 19.

független volt. Atyja gondoskodott ellátásáról s szerzeményéből örökséget is biztosított számára hozomány címen, amelynek kezelési, használati joga egyedül őt illette. A vagyon gondozására külön rabszolgája volt: a hozomány rabszolgája, aki csak az ő utasításainak engedelmeskedett. Ha a férj szorult helyzetbe jutva kölcsönt kért nejétől, ez kötelezvény mellett adott. E kölcsönzés azonban míg a családban a nő uralmát emelte, a férjet függő helyzetre szorította s ha ez emiatt zuglódott, a nő röviden értésére adta, hogy igénybe veszi a hitelező jogát s úgy bánik vele, mint makacs adóssal. A szegény férj, hogy békében maradhasson, alkalmazkodott s némán tűrte nejének minden szeszélyét.

Ily esetekre célozva mondja Juvenál: „Nincs valami kiállhatatlanabb, mint a gazdag nő”.¹ A költő ezen állítására annyiban rácafoltt az élet, hogy a házasulandó férfiak, ha alkalom nyílt, mindig örömmel pályáztak gazdag nő kezére.

Az előkelő vagyonos matrónák politikai téren is befolyást gyakoroltak. Állami hivatalok betöltésénél, hol az ő fiaik, rokonaik pályáztak, mindent elkövettek, hogy az ő jelöltük legyen győztes és sokszor a női akarat döntött. A főtisztviselők nejei ellen többször hangzott panasz, hogy a zsarnokságban túltesznek férjeiken. Mikor a tartományok kormányzóinak zsarolásai miatt a nép feljajdult: a vádak nagyrésze nejeiket terhelte, kik kiméletlenebb, parancsolóbb követelők voltak, mint férjeik.

Befolyásra törekedtek még a hadi intézkedésben is, Tiberius császár uralkodása alatt Severus Caecina elkeseredve a szomorú tapasztalatokon, oly értelmű indítványt terjesztett elő a senatusban, hogy a helytartóval ne mehessen el felesége a kormányzására bizott tartományba, a tiszteket ne kísérhessék el nejeik a táborba.

¹ *J. Juvenalis et A. Persii: Satirae. VI. 460.*

A nők ugyanis fényűző életmódjukkal a békét megronthatják, a hadviselésben csak akadályt képeznek. „Nem csak gyöngé, a fájdalomkra képtelen a nő, hanem ha szabadon hagyják, kegyetlen, hatalomvágyó . . . Korlátait félre vetve, a családban, a közügyek terén, sőt a hadseregben is ő az úr.“

Caecina indítványára nem talált pártolásra. A senator urak az idők, viszonyok változásaira hivatkozva elvetették. Példákkal is bizonyították, hogy a nemeslelkű nő mindenütt áldás lehet férje környezetére.¹

Egyik-másik senator állásfoglalásánál azon aggodalom is volt irányadó, hogy szavazatával esetleg otthon megzavarhatná a házi békességet.

Az életmódban beállott nagy változás, a pénzvágy, fényűzés s az ezek által nevelt önzés veszedelmes hatást gyakorolt a házasságra is. A családi kötelek szakadoztak, a házastársak elválása rohamosan szaporodott.

Cicero, a nagynevű szónok s államférfi is 30 évi házasság után kénytelen volt első nejétől, Terenciától elválni. Az elválás okául nejének fékezhetlen pénzvágyát, sikkasztásait és egyben pazarlását hozta fel. Ezután 63 éves korában új házasságra lépett, nőül vette Publiliát, aki fiatalabb volt, mint saját leánya, Tullia. Ezen szövetség kötése sem volt szerencsés. A divatimádó, könnyelmű természetű fiatal nővel is túrhettelennek találta az életet; véglegesen szakított vele. A csalódások megtörték életkedvét, oda lett a közügyekért lángolt buzgalma is. Ő, aki házassága elején így jellemezte a házat: „Mi szentebb, mint az ember lakóhelye! Ott van az oltár, ott ég a szent tűz, ott vannak a szent dolgok s a vallás“.² Most, a családi élet romjai felett érzett fájdalmában így ír Sulpicius barátjának: „Egykor,

¹ Tacitus *annal.* I. III. 33–34.

² *Pro domo.* 41.

ha a közügyek szolgálata megkeserített, hajlékomban vigasztalás várt; ma a házamban szívemet tépő keserűséggel nem menekülhetek az államhoz, hogy annak kedvező helyzetén felderüljek. Azért mind házamat, mind a forumot kerülöm, mert sem azt a bánatot, amelyet az állam szomorú viszonyai bennem keltenek, nem enyhíti meg házam, sem az otthon talált fájdalmat nem szünteti meg a közélet.¹

Augusztus egyetértve mostoha fiával, a komoly, puritán Tiberiussal, ki mint kiváló hadvezér nagy tekintélyben állott a nép előtt, új erőfeszítést tett a régi egyszerű életmód, az erkölcsi törvények uralmának visszaállítására. Törvényhozás utján is törekedett gátat vetni a hiúság, fényűzés veszedelmessé vált áramlatának. Saját családjá is példát adott az egyszerűsége. Ő, a nagy birodalom kormányzója, megelégedett azon ruhával, melyet neje, Livia, szolgálóival készített. Jól tudta, hogy az erkölcsiségnek egyik fő biztosítéka a rendes családi élet, törvényt hozott (*lex julia de maritandis ordinibus*) a nőtlenség akadályozására. E törvény büntetést szabott az agglégénységre, kimondta, hogy minden nőtlen férfi, ki még nem lépte át a hatvanadik évet, tartozik megházasodni és minden ötven éven alul lévő nő köteles — ha kérője akad — férjhez menni. Támogatást ígért az egybekelni kívánó férfiak és nők számára, ha szándékuk megvalósítása anyagi nehézségekbe ütköznék. Azon családanyának, ki három gyermeket szült és nevelt, megadta a polgári egyenlőséget, vagyis az ily nőre nézve megszünt minden gyámság.² A törvény e rendelkezése felett a férfiak részéről támadt zugolódás. Ezek nem titkolták azon aggodalmukat, hogy e törvény véget vet minden családfői tekintélynek. A nő követeli a vezérszerepet

¹ Ep. fam. IV. 6.

² Ferrero; Augusztus köztársasága. Ford. Lendvai. 7.

a ház ügyeiben, szeszélye, fényüzési hajlama megrendíti a család vagyoni helyzetét.

A régi hagyományok teljes mértékben visszaállítása nem sikerült, sőt az ezért fáradozó Augusztus is elkeseredve tapasztalta, hogy a multság szenvedélye saját családjá körében is lábbal tiporja az erkölcsi törvényeket. Első házasságából született leányát, Juliát először Agrippának, ennek halála után Tiberiusnak adta nőül azon reményben, hogy a könnyelműségre hajló fiatal, szép, szellemes nő, a család jó hírnevének őrzését első feladatának tekintő komoly, arisztokrata érzelmű férj mellett hű marad családanyai tisztéhez. Csalódott. Julia az életmódra nézve nem akart saját óhajtásán kívül más irányadót elismerni. Tiberius nem tudta nevében az igazi római matrona „kötelességérzését“ felkelteni. A házasság felbomlott. A szép nő figyelmen kívül hagyva apja s mostoha anyja minden kérését, dorgálását, ledér magaviseletével botrányossá tette életét. Az apa mint fejedelem szigorúan büntette önmagáról megfélekedezett leányát. Örök száműzetésre ítélte. A kevésbé ismert, jelentéktelen Pandataria szigetre vitette, hol szomorú sors várt rá.

Az ősök hitében megingott, új, a lelket emelni képes hitelvekre még nem talált nép társadalmi, családi életében az erkölcsi züllés tovább tartott. Tertullian azt írja a pogány rómaiakról, hogy náluk „a házasság első gyümölcse az elválás“. A költő Martial említ egy nőt, kinek egymásután tíz férje volt. Hieronymus pedig egy hiteles adatot közöl, mely szerint Rómában élt egy nő, ki huszomháromszor ment férjhez, és utolszor oly férjjel szövetkezett, kinek ő volt a huszonnegyedik neje.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a női erénynek még a hanyatlás korában is találhatók megható példái. Számos családanya volt ekkor is a háziasság, erkölcsi hűség mintaképe. Mallonia, egy patricius neje, midőn a zsarnokká lett Tiberius császár férjétől erőszakkal elvi-

tetni akarta: tört márt szívébe. Inkább saját kezével nyit utat a halálba, mintsem, hogy női hűségén szennyet tűrjön el. Megható a nemes Arria esete. Férjét, Paetust, ki egy összeesküvésben résztvevéssel vádoltatott, Claudius császár öngyilkosságra ítélte. Ő boldog férj volt s megborzadva a kegyetlen ítéleten, ingadozott. Arria — hogy a fejedelem boszujától megmentse — kész őt a halálba is követni, gyilkot üt önkeblébe s azután mosolyogva nyújtja a vérétől csepegő tört férjének e szavakkal: „Paetus nem fáj a vas“.

Karthágó.

Az Afrika északi partján tyrusi gyarmatkép létrejött Karthágó is. Rómának egyideig félelmes vetélytársa, az ókor egyik nevezetes, önálló nagy városa volt. Egy fejedelmi házból származott nő, Didó alapította. Iparával, virágzó kereskedésével a város gyorsan emelkedett s északi Afrikában mindig nagyobb területeket hajtott uralma alá. Európába is áthatoló hódító célja 264-ben Kr. előtt összeütközésbe hozta Rómával. Versenyre kelt vele a világalomért, de a háromszor megújult végzetes háboruban teljesen letörve 146-ban elpusztult.

A kereskedés útján halomra gyűlt gazdagság a városban előmozdította a művelődést, de nagyban élesztette a fényüzési hajlamot is. Az állam alkotmányáról Aristoteles dicsérettel nyilatkozik. Az ősi szokás a nőknek is szabadabb mozgást engedett, mint Athenben. A béke idején Karthágóban megfordult római patriciusok, lovagok elismeréssel beszéltek a karthágói nők műveltségéről, izléses öltözködéséről, különösen megragadta tetszésüket az ott látott sok, szép, vörös haj. A megemlékezés tapasztalataikról otthon irigységet keltett a fiatal római matronák s leányok körében annyira, hogy a pipereasztal szereinek segítségével náluk is divatba jött a vörös haj.

A leánynevelés módjáról a közelebbi adatok hiányzanak, de egyes történeti esetekből azon következtetést vonhatjuk le, hogy a leányokban is ápolta a család az érdeklődést a közügyek iránt, megismertette velük hazájuk történetét, nemzetük céljait s ezekért lelkesedni tanította őket. A második pun háboruban több fényes győzelem után Hannibal az irigy ellenfeleinek befolyása alá került államtanácstól cserben hagyatva, pénz, hadiszer nélkül nem tudta a hadiszerencsét továbbra is zászlaihoz csatolni. Mindinkább tért vesztett s végül a zámái csatában a diadal a római vezérhez: Scipióhoz pártolt. Karthágó már pár év óta belátta, hogy Afrikában is szövetségest kell keresnie. E célból az egyik vezér, Hadsdrubál leányát, a szép s nemes gondolkozású Sophonisbét — kit már az egyik numidiai király, Massinissa eljegyzett — a másik numidiai királynak, Syphaxnak adta nőül, akit ezzel hű szövetségesül nyert meg. E két király halálos ellensége volt egymásnak. Massinissa vetélytársát, Syphaxot római segítséggel legyőzte s átadta a rómaiaknak. Hatalmába kerül Sophonisbé is. Először éreztetni akarta vele a mellőztetés miatt atyja iránt érzett boszuját, de az elébe bocsátott királyné összetett kezekkel így szól hozzá: „Király, győztél. Csak egyet kérek tőled, öless meg, ne adj élve a rómaiak kezébe, kiket mint hazám ellenségeit gyűlölök. Kezedből örömmel fogadom a halált, mely, megment a római rabságtól“. A király a fejedelmi szépségtől s kérelmétől meghatottan nemcsak elfelejtett minden boszút, hanem Sophonisbét első férjétől elválnak jelenti ki s ünnepélyesen nőül veszi. A római vezérek ezt aggasztónak találták. Félték, hogy a szép nő második férjét is Karthágó pátyjára fogja tőlük elvonni. Ezt minden áron megakarták akadályozni. Fényes ajánlatokat tettek Massinissának, neki ígérték Syphax tartományát is, ha nejét kiadja Rómának. A király ingadozni kezdett. Amint ezt neje észre vette s megértette, hogy szép terve,

honának egy hatalmas szövetséges megszerzése lehetlenné vált, lemondott az életről is. Diszruhájába öltözve, egykori kedves dajkájához így szól: „Jelentsd üdvözlétemet a királynak. Mondd meg neki, hogy óhajtasom ellenére adtak először Syphaxhoz, én akkor is őt szerettem. Meghalok, mert az ő érdeke úgy kívánja, de Róma csak holttestemre vethet rabláncot“. Ekkor kiüríti a kezében volt méregpoharat s pár perc múlva halott.

Ha Massinissát a római igérettel meg nem tántorítják, ha neje őt megnyeri honának, akkor az e nagy eszű király, harctéren is jeles vezér szövetségére támaszkodó Karthágó lehet, hogy más eredménnyel végzi az élet-halál harcot Róma ellen.

Róma nem tudott megnyugodni, míg vetélytársa, ha meggyengülve is, él. A senatusban végül kimondott jelszó lett, hogy Karthágónak el kell pusztulnia. A nagy hadsereg élén megjelent római konzulok békét ígértek a városnak, ha kiadja minden hajóit, minden fegyvereit. Mikor ez megtörtént, azt követelték, hogy az összes lakosság hagyja el a várost, költözzék beljebb, a puszta felé tíz mértföldnyire s ott alapítson új hazát. A győztes ellenség e kegyetlen kívánságára a kétségbeesés elszánt-sága lobbant fel a nép szívében. Lázás buzgalommal készült az utolsó harcra, a férfiak egyrésze fegyvereket gyártott, a házfedelekből hajókat épített, a másik rész a sáncokat védelmezte, a nők levágták hajfürtjeiket s ezekből fontak ívhurokat, hajóköteleket. Csak három évi küzdelem után tudott a római túlerő utat törni a városba, de itt is minden utcában, minden háznál halálra szánt védőkbe ütköztek a római vitézek. A családanyák felgyújtották házaikat s ezek tüzeiben keresték a halált. Az önfeláldozás tanusította hűségüket a gyászos végzet által letört haza iránt.

A honvédelem ekkori vezére, Hadsdrubál, látva a borzalmas néppusztulást, hogy megmentse a még életben

maradtakat, kegyelmet kér, leteszi a fegyvert a római vezér, ifj. Scipio előtt s családjáért megy a fellegvárba. Itt neje haraggal, villámló szemekkel fogadja: „Vissza, nyomorult! Elárultad hazádat, családodat, büntessen meg az ellenség. Menj, zörgesd a láncot Scipio diadalkocsija után“. Most karjaiba veszi két kis fiát, még egyszer megcsókolja őket, s e szavakkal: „a Hamilkárok sarja nem nevel Rómának rabszolgákat“ — a vár alatt duló lángtengerbe hajítja s utánnuk veti önmagát is.

Ahol ily lelkületet mutattak vész idején a nők, ott nemcsak fényüzést, hiuságot tanultak a leányok.

Zenóbia.

Méltó, hogy megemlékezzünk még az ókor egyik legnevezetesebb asszonyáról, Zenóbiáról, kinek élete hasonlóképp bizonyos arra, hogy a nő egy ország ügyeinek vezetésében is kitűnhet, uralkodói tehetségekkel is nagy hírnevet szerezhet magának, de másrésről a hatalomért, hódításért vívott harcokon végül is gyöngébbnek bizonyult az erre inkább hivatott férfinál.

Palmyra egy régi város volt Syriában, Mezopotámia egyik oázisán, melyet a hagyomány szerint Salamon király alapított. Krisztus születése után a harmadik század közepén a már római hatalom alatt levő várost a császár Odenathusnak, egy benszülött, de római polgárjoggal bíró, sőt senatori ranggal is kitüntetett főnöknek adta át a hozzá tartozó vidékkel együtt kormányzásra. Odenathusnak neje egy előkelő mezopotámiai családnak — anyja után görög származású — leánya, Septimia Bath Zebina volt, amely nevet a leány felnőtt korában a görög hangzású Zenóbiára változtatott. Zenóbia kitűnt alapos görög műveltségével, nemes gondolkozásával, jószívűségével is hódított; nagy célok kitűzésénél utegyenető terveivel környezetét bámulatra ragadta. Férj és nő egyesült buz-

galommal törekedtek Palmyrát egy új, hatalmas birodalom központjává tenni. Országuk ereje, tekintélye gyorsan emelkedett, határai minden irányban terjedtek. A perzsák hadat indítottak a belviszálytól meggyöngült Róma kisérszai uralmának megdöntésére. Odenath szembe szállt velük s nemcsak feltartóztatta, hanem több győztes csata után Ktesifonig visszaverte őket, amiért Gallienus császár társuralkodóul ismerte el. A háboru alatt neje vezette avatott kezekkel a kormányzást, fenntartotta a rendet, gondoskodott új segédforrásokról, új, kiegészítő csapatokat szervezett s küldött férjének a harcterre.

Odenathnak halála után 267-ben kiskoru fia helyett Zenóbia maga foglalta el a fejedelmi trónt, s bölcs intézkedései nyomán tovább gyarapodott népének jóléte, nagyra nőtt országának hatalma, parancsai a perzsa határtól egész Egyiptomig hangzottak. Uralmának folyton tovább terjesztése, a róla dicsőítve beszélő hir aggodalmat s irigységet keltett Rómában. Amint erről értesült Zenóbia, Palmyrát függetlennek nyilvánította Rómától s az ezért ellene küldött Heraclianus római vezér seregét nyílt csatában tönkre verte. Ekkor állott a dicsőség, hatalom legmagasb fokán, de nem soká tarthatta meg ott helyét, a szerencse hűtlenül elfordult tőle.

Az új római császár, Aurelianus a már züllésnek indult birodalomban vas eréllyel ismét helyreállította a rendet. Miután az ellene támadt alamannok, markomannok haderejét összetörte. 271-ben Palmyra ellen vonult s minden ellenállást leverve nyomult előre. Zenóbia, miután vezére csatát veszített, új sereget gyűjtött s ennek élén maga vonult Aurelianus ellen. A támadásban hasztalannak bizonyult hősies bátorsága, népe vitézsége, Aurelianusnak győzni szokott légiói ellen, vert sereggel kellett menekülnie. Még nem csüggedt el. Hazaérve Palmyrát védelmi állapotba helyezi és egyideig visszaveri az ostromló rómaiak minden rohamát. Majd azonban

egy új ellenség támadja meg a várost, az éhség. Ez ellen római fegyverektől körülzárva, nem talál védelmet.

Zenóbia belátta, hogy a hataloméért, honáért vívott harcot elvesztette. Elfelejtett trónt, dicsőséget s csak az anyai kötelelesség szavára hallgatott. Gyermekait akarta minden áron megmenteni a rabságtól. Velük éjjel a városból kiment s kevés számú kísérettel tevéken a pusztaság felé menekült. Az ostromlók őrei észrevették, gyors lovasok rohantak utána s elérték.

A hőslkü nő fogolykép került győztes ellensége, Aurelian elé. Mikor a császár a palmyrai hadjárat bevégezése után Rómában diadalmenetet tartott, a nép ott látta kocsija nyomában lépkedni a többi foglyok élén kelet legyőzött királynéját is fényes ruhába öltöztetve, kezén arany bilincsekkel. Sokan a bánat mellett a sors csapásain felül emelkedő önérzet, a szenvedésben is magához hű nemes lélek fenségét látva arcán, később is tisztelettel emlékeztek róla.

A kormány jóakaratot tanúsított a fogoly fejedelmű iránt. Tiburban nagyobb földbirtokot ajándékozott neki. Itt élt azután Zenóbia visszavonultan. Nemes jellemét, erkölcsi élete fedhetlen tisztaságát, mint a szerencse verőfényében, a balsors szomorú napjain is hiven megőrizte halálig.

Leányait a senatus tekintélyes római tisztviselőknek adta nőkül, fiának pedig egy kis fejedelemséget adott Armeniában.

A nő a nyugati népeknél.

A Krisztus születését megelőző és követő században Rómával a hadviselés folytán érintkezésbe jött, de a műveltségnek még alsóbb fokán álló gall, brit és germán népek szokásairól, családi viszonyairól az egykoru római írók is hagytak fenn rövidebb-hosszabb ismer-

tetéseket. Julius Caesar, a nagy vezér megírta éveken át tartott galliai hadjáratának történetét. Ez alatt két ízben is átkelt légióival a tengeren Britániába, meg is verte a vele szembe szálló benszülötteket. Hosszabb időn át azonban nem maradhatott itt, a gallok lázongása miatt, mindkét esetben sietve vissza kellett térnie Galliába. Megemlíti, hogy a tenger mellett lakó törzsek műveltebbek, mint a sziget belsejében. Közli a Gallok azon nézetét, hogy a tudomány Britaniából jött át Galliába s azon gallok, akik alaposabb műveltségre akarnak szert tenni, az ő korában is Britániába mennek át. A családi életről csak annyit mond, hogy a briteknél tiz-tizenkét férfi vesz közös nőt s rendszerint testvérek testvérekkel, a szülők fiaikkal. Az ilyen házasságból született gyermek azé, kihez először került a hajadon.¹

A galloknál a papi osztály tagjai, a druidák gondosan foglalkoznak a tudománnyal. Az ifjak számosan gyülekeztek körükbe úgy önként, mint szüleik által is buzdítva s némelyik husz évig is folytatja a tanulást. A lakosok magán- és közügyekben görög betűkkel írnak, az iskolában azonban a versekbe foglalt tantárgyakat könyv nélkül tanulják, főképp azért, hogy az emlékező tehetséget minél inkább erősítsék. A gall tartományokban már fejlődésben vannak az állami rend alapjai, vannak megerősített városaik, falvaik. Régebbi görög, majd római befolyások alatt szelidültek az erkölcsök, élénkült a művelődés. Csak a nép vallásában volt visszataszító az a szokás, hogy az istenek haragjának kiengeszteléséért a druidák embereket is vittek áldozatra tűzhalállal.

A házasságkötésnél a hozomány kérdését úgy oldották meg, hogy amennyit a nő hozott férjének, ugyanannyit tartozott adni becslés szerint a férj is a nejének. Az így összejött pénzürtéket közösen számon tartják s

¹ Caesar: De bello gallico. Lib. V. c. 14.

amelyik fél a másikat túléli, az örökli az egyesített hozományt, addigi kamataival együtt. A férjnek hatalma volt nejeinek, gyermekeinek élete s halála felett is. Ha valamely kiváló családból származott férj meghalt, rokonai összejönnek és ha gyanu merül fel az iránt, hogy nem természetes halállal hunyt el: neje ellen a rabszolgák irányában szokott eljárással indítanak vizsgálatot, és ha az őt célba vett gyanu alaposnak bizonyul, tüzzel, vassal és mindenféle kínzással végzik ki.¹

Igy bár a hozomány ügyében a házasfelek között egyenjogúságot látunk, másrészt a családfő korlátlan hatalma előtt a nő helyzete nagyon is alárendelt volt. A férj szeszélye, haragja elől nem talált menedéket. Ha özvegyen maradt, rettegve kellett feltennie a kérdést: nincs-e a rokonok között irigy, rosszakaró, aki a férj halálát gyanusnak találja, vizsgálatot követel s a gyikoság vádját emeli ellene?

A germánokról J. Caesar a gall háboruról irt könyvében rövidebben szól. Corn. Tacitus Germániáról egy külön munkát irt, melyben részletesen rajzolja a germán népek életmódját, szokásait békében s háboruban. Erkölcsi életükről több helyen elismeréssel nyilatkozik. Valószínű, hogy munkája megírásánál azon cél is vezette, hogy az erőteljes, viharezett faj több jellemvonását, egyszerű családi életének tisztaságát, mint ellentétet s követendő példaképet állítsa fel a Rómában már züllésre jutott erkölcsi családi viszonyokkal szemben.

Előadásából megértjük, hogy a lelki tehetségekkel megáldott, józan gondolkozású, de még a műveltség kezdetleges állapotában lévő germán törzseknél a nőt tisztelet környezte. A férj szent hűséggel ragaszkodott nejehez s vész idején önfeláldozásával védelmezte, mert jobban féltette őt, mint saját életét. A férfiak azt hitték,

¹ *Caesar*: De bello gallico. Lib. VI. c. 19.

hogy a nőkben bizonyos szentség, a jövőbe látó képesség is van, azért tanácsaikat nem vetették meg, jóslásaikat nem hagyták figyelmen kívül. A házassági szövetséget hiven megtartották. Tacitus szerint a bárbarok közül talán csak ők éltek egynejliségben. Néha fordult elő mégis kivétel a fejedelmeknél, előkelőknél, kik nemesi tekintélyükre büszkén, hogy itt is előjoggal kérkedhessenek, több feleséget vettek. Ezt tanúsítja J. Caesar is említett munkájában, midőn a Galliába betört Ariovist german fejedelem hadával a Rajna mellett vívott győztes csatáját leírva elmondja, hogy Ariovistnak vele volt mindkét felesége is elesett a harcon.¹

A germánoknál nem a nő vitt házasságkötés alkalmával hozományt a férjnek, hanem a férj nejének, és pedig nem a hiúságnak hizelgő csillogó ékszereket, hanem ökröt, lovat, paizst, kardot. Egy vagy többféle fegyvert a nő is adott férjének. Ezen ajándékváltás azt jelentette, hogy a férj és feleség, békében és háboruban, úgy az örömben, mint a veszedelemben egymáshoz legközelebb álló, jó- és balsorsot megosztó élettársak haláláig. A nők békében, míg férjeik vadásztak, vagy a közügyről tanácskoztak, háziteendőikkel voltak elfoglalva, vagy a mezei munkát végezték az öregekkel, gyermekeikkel s szolgálóikkal. A szemérem tiszteletének oltalma által környezve, nyugodtan éltek. Színházak látványossága, nyilvános lakomák zaja nem izgatta őket. A házasságtörés a legritkább eset volt. Ha találkozott nő, ki e drága kincsét, a szemérmességét elvetette, arra irgalom nélkül súlyos büntetés várt. A női erény áruba bocsátása nem nyert bocsánatot.

Némelyik törzsnél csak a hajadon mehet férjhez, az özvegy nem. Ezek hivek maradtak azon ősi nézethez,

---

¹ De bello gallico. I. c. 53.

hogy a nőnek amint egy teste, egy élete van, férje is csak egy lehet. Ha ez meghalt, az özvegyet a boldog házasság emléke köti le megszakíthatlanul s visszatartja minden új családalkotási vágytól. A gyermekek szaporodásától nem féltek, a szülőket környező ép, egészséges fiúk, leányok koszorúja a ház dicsősége. A kisedet mindig édes anyja szoptatta, nem bizta dajkára.

A nők öltözete egyszerű volt s csak annyiban különbözött a leginkább állatbőröltönyt viselő férfakétól, hogy ők gyakran lenvászomból készült felsőruhát öltöttek fel. Karjaik ujjas nélkül szabadon voltak s keblük felső része is fedetlen maradt.

A háboruba a nők is elkisérték gyermekeikkel együtt férjeiket, ők készítették ezek számára az ételt. A csatatéren a hadsorok mögött helyezkedtek el s az ő hangos kiáltozásuk, a gyermekek sirása buzdította a harcosokat kitartásra. A küzdő családfő jelenlévő hozzátartozóiban látta vitézségének legdrágább tanuit, ezek dicsérete volt az ő boldogsága. Ha megsebesült, a családi szekerhez ment, ott neje számlálta meg és kötözgette szerető gonddal sebeit. Nem egyszer megtörtént, hogy a már ingadozó harcrendet a nők siralma, lelkesítése állította helyre. Kebleiket feltárva hangoztatták, hogy reájuk s gyermekeikre rabszolgaság vár, ha a csata elvész. Az ily jelenet a kétségbeesés elszántságával ragadta a harcosokat új rohamra.

A germánoknál a női méltóság elismerését s tiszteletét tanúsítja azon szokás is, hogy mikor háboru után egyezkedésre jutott a dolog s a létrejött szerződés megtartásának bizonyosságául a győztes fél túszokat kívánt, legbiztosabbnak tekintette az egyességnek épségben maradását, ha az átvett túszok között nemes családból való leányok is voltak.

A scytha népek.

Feljebb északon a skandináv népeknél a fejedelmek hasonlóképp jogot tartottak a többnejűséghez. Nem volt ez ismeretlen a pogány oroszoknál sem. A finnek régi költeményeiben nem található adat a polygámiára.¹

Magyar elődeinkről az ókorból nem maradtak fenn megbízható írásbeli feljegyzések. Herodot midőn a scytha elnevezés alá foglalt néptörzsekről beszél, értelmi tehetségükről elismeréssel nyilatkozik. Állítása szerint sem városokat, sem kőfallal kerített várakat nem építenek, hordozható házakban laknak, lovas ijászok, nagyobb-részt nem földmívelésből, hanem baromtenyésztésből élnek, családjuk lakása a kocsi. Vitézségüket dicséri s megjegyzi, hogy főhaderejük, a könnyű lovasság legyőzhetetlen. Ha esküvéssel kötnek szövetséget, egy kehelybe bort töltenek, ebbe a szövetkezők a testükből késsel fakasztott vért eresztenek és kardot, nyilat, harci bárdot, dárdát mártva belé, imádkozás után a serlegből mindnyájan isznak. A fejedelem temetése nagy gyászünneppéllyel megy véghez. Holttestét bebalzsamozzák s a királyi temetőben vele együtt egy megfojtott kedvesét, valamint pohárnokát, szakácsát, lovását, inasát, hirnökét, több lovát s egy arany csészét temetik el.² A scytháknál minden temetéssel kapcsolatban volt a halotti tor.

Ezen eljárásukhoz hasonló szokásokról a magyar hagyományok is beszélnek. A családi életről Herodot nem szól, a nőkről csak annyit jegyez meg, hogy ezek vizet öntve egy érdes kőre, ezen ciprus, cédrus és tömjén fát dörzsölnék szét, az így nyert sűrű pépet testükre és arcukra kenik, ez igen jó illattal árasztja el őket. Midőn másnap a pépet arcukról leszedik, bőrük tiszta,

¹ Az emberi házasság története. Edward Westermarck. Ford. Beisser Ella. 250. l.

² Herodot : IV. 71.

fényes.¹ E szokásuk bizonyítja, hogy nemcsak a tisztaságra, hanem a női kellem ápolására is volt gondjuk.

Az ősi szokásokhoz a scythák szigoruan ragaszkodtak, az ettől eltérést, mint árulást üldözték. Két fejedelmi családból származott ifju: Anacharsis és Skylas a görög műveltség, életmód iránt mutatott buzogásának lett áldozata.

Herodot összeköttetésbe hozza az amazonokkal, a scythák körébe tartozó szarmatákkal a következő regényes történetet. A görögök Thermodonnál legyőzvéen az amazonokat, az élve elfogottakat hajókon akarták hazájukba vinni magukkal. Az amazonok a nyílt tengeren fellázadva, a kísérő férfiakat a tengerbe hányták s maguk hosszas bolyongás után Kromnoiba jutottak a Maeotis tava mellé. Itt kiszállottak s egy ménesre találva ezt elfogták, ezután lovon száguldoztak szerte, fosztogatva, rabolva a scythák földjén. A szarmaták fegyverrelve legyőzték az új, eddig ismeretlen ellenséget s mikor a szakáltalan s bajusztalan elesett fiatal vitézek holttesteit számba vették, meglepetve látták, hogy nem férfiakkal, hanem nőkkel vívtak harcot. Ekkor elhatározták, hogy e hőslékü nőket nem üldözik, ellenkezöleg öket békés úton magukhoz édesgetni igyekeznek. E célból fiaiknak egy válogatott csapatját küldték az amazon tábor felé, azon meghagyással, hogy ne támadjanak, sőt keressék az alkalmat a békés egyezkedésre. A délceg szarmata ifjak az utasítás szerint jártak el s barátságos közeledésükkel megnyerték az amazonok bizalmát. Végül a két tábor egyesült s a lovagias scythák azonnal kérökök jelentkeztek, mindenik amazonnak került völegénye, mindannyian örömmel fogadták el a felajánlt házassági szövetséget. Csak arra kérték fiatal férjeiket, hogy ne vigyék öket szüleik körébe, attól tartanak ugyanis, hogy azok

---

¹ U. o. 75.

nem tudnának jó szemmel nézni menyekre, mint akik előbb ellenségkép pusztították földjüket. Szokásaik is nagyon különböznek új rokonaikétól. A scytha asszonyok nem értik a kézív, a dárda kezelését, nem járnak vadászatra, ők pedig megszokták a fegyverforgatást s járatanok a női foglalkozásban, e különbség is akadályozná a békés együttélést. „Ha azonban — szóltak végül az amazonok — méltóknak tartotok bennünket arra, hogy feleségeitek legyünk; tegyétek meg kedvünkért azt, hogy együtt hagyjuk el ezt a földet, menjünk át a Tanais folyón s ott telepedjünk le.“ Az új házások nejeik e kérését teljesítették, s miután apai örökségüket magukhoz vették, átkeltek a Tanaison s ettől kelet felé három napi út távolságra állapodtak meg. Itt alkottak hazát és leányutódaik is megtartották amazon anyáik szokásait. Lovon jártak, vadásztak férjeikkel és azok nélkül, a háboruban is fegyveresen vettek részt.

Az a szokás uralkodott náluk, hogy egy leány sem mehetett addig férjhez, míg egy ellenséget meg nem ölt, amelyiknek ez nem sikerült, az, mint hajadon öregedett és halt meg. E szokás azonban Herodot előadása szerint csakis a szülőföldjüket elhagyott szarmata ifjakkal amazon leányokkal kötött házassági szövetségéből származott utódoknál volt érvényben és nem általában a scytháknál.

Jordanes góth történetíró is beszél ily harckedvelő nőkről, scytha góth amazonokról, kik férfiseregek ellen diadalmas harcokat vívtak és egy vidékre letelepedve kizárólagos nőuralmat alapítottak. Ennek fenntartásáról úgy gondoskodtak, hogy a szomszéd népek ifjaival ideiglenesen egybekeltek, de a szövetkezésekből született gyermekek közül csak a leányokat tartották meg maguknak s a férfiuralmat elismerni nem akaró, független nőkké nevelték őket. A fegyveres erőre épített amazon hatalom hamar bomlásnak indult, nyom nélkül eltűnt

Akik azt hiszik, hogy ezen amazon-mondáknak kellett valami alapjuknak lenniök, vagyis megtörténhetett, hogy egyik-másik népnél a szokás által számukra kijelölt függő helyzetet magukhoz méltatlannak találva fellázadtak a férfiak családfői korlátlan hatalma ellen: azok is kénytelenek beismerni, hogy minden erőfeszítés a független, külön női uralom fegyverrel megalapítására sikertelennek bizonyult. A hadi zászlók alatt táborozó nők végül is belátták, hogy rendeltetésük nem vérontás, életpusztítás. A család azon kör, amelyben nagy hivatás vár reájuk, hol a férfiak által soha nem pótolható lelki tulajdonaikkal a reájuk bizottakat boldogíthatják s a jóltevő szeretet gyakorlásában feltalálhatják a maguk boldogságát. Ennek tudatában — mint a szarmata ifjak fellépése mutatja — a nők a harctérről is készséggel, örömmel visszavonulnak a családi életre, mihelyt ide ötet az igaz szeretet hívja.

A scythák elbeszélése után tesz említést Herodot egy ezeken túllakó néptörzsről: az issedonokról, kik azon hirben állottak, hogy igazságos emberek és náluk az asszonyoknak ugyanazon jogaik vannak, mint a férfiaknak.¹

A scytha népcsaládhoz számított massagétáknál a nő egyeduralkodó, királyné is lehetett. Tomiris királynéjuk uralkodása alatt a hódító persa király, Cyrus betört a massagéták honába s a Tomiris fiának vezetésével ellene küldött hadat törbe csalta s vezérével együtt felkoncolta. Ekkor a fia halálán elkeseredett királyné egy új sereg élén maga indult a persák ellen s véres csatában tönkre verte őket. Boszutól ragadva az elfogott királynak, Cyrusnak fejét levágta s egy vérrel telt tömlőbe mártotta e szavakkal: „Telhetetlen, végre lakjál jól vérrel“.

¹ U. o. 26.

A massagétákról Herodot azt írja, hogy nőközöség náluk az uralkodó szokás.

Horatius egyik költeményében dicsérettel szól a scythák házi életéről. Náluk a munkában kimerült férfit méltányos sorssal nyugtatja meg az őt követő utód. Az anya nélkül maradt gyermekeket szelidlelkű nő gondolja. A gazdagon kiházasított feleség nem uralkodik férjén, sem nem bizalmaskodik kenőcsöktől fénylő udvarlóval, ott a nagy hozomány a szülők erénye, a megkötött szövetséghez hiven, más férfitől szigoruan ovakodó szüziesség. Ez ellen véteni bűn, aminek jutalma halál.¹

A keresztyén vallás hatása a nő helyzetére.

A vallás eleitől fogva egy láthatlan fensőbb hatalomra emlékeztetett. Ettől várta az ember elhatározásának szentesítését s reménylette hűsége, jó tettei után a boldogságot. Így a vallás irányadó tisztet teljesít az erkölcsi életben. Midőn az igazság végdiadalának reményét ápolja s a gonoszság bűnhődését hirdeti, tisztelni tanít mindazt, ami jó, erősít az igazság követésében s visszatart a büntől. Az idealizmusnak leghivatottabb képviselője a vallás. E nélkül emberi társadalom soha, sehol fenn nem állhatott. Ha ezt elvetné, az élet az önzésnek zsarnok egyeduralkodója alatt az érzékiség rabszolgaságába sülyedne. Menekülést ettől csak új, tisztább vallási fogalmak elfogadása nyújthat. A görög s római népeknek elődeitől átvett hittanai az előre haladt műveltség előtt mindinkább elvesztették tekintélyüket. A delfi híres jósló szentély már elnémult az Olympus tetején, már nem kereste a nép áhitata az istenek palotáit, fényes trónját. Rómában a műveltek szerint, ha az augúrok találkoztak, tisztükre gondolva kénytelenek voltak egymást kinevetni.

¹ Horatius : Carm. lib. III. 15—24. l.

De másrésről azt is látja a mult változásait vizsgáló, hogy a régi hit elhamvadásával a keblekben egy ür támadt, amelyet sem a szerencse javainak élvezésében elmerülés, sem a művészet, tudomány betölteni nem voltak képesek. Egyre élénkebb lett a vágy új, más vallás után, amelyben a lélek feltalálja elvesztett támaszát. Az Egyiptomból, Frigiából, Perzsiából származó vallási nézetek sok pártolóra találtak, de sem szertartásaik, sem erkölcsi elveik nem tudtak közlekedést kelteni. A zsidó vallásnak minden városban számos prozelitái voltak, de mivel új hiveitől a zsidó nemzeti létbe beolvadást, az összes rituális törvények, hagyományok elfogadását követelte, nem emelkedhetett világvallássá. Rómában a régi nemzeti kultusz meghalt.¹ A helyette jelentkező vallások nem mutattak fel oly erkölcsi erőt, amely teljes megnyugvást biztosíthatott volna, ami után a lelkek szomjuhoztak. Az ezután epedés érlelte meg az idők teljességét, amelyben Jézus, a várva-várt Megváltó megjelent, kinek születése fordulópontot jelez az emberiség történetében.

Jézus nem a fény, gazdagság varázsával vonzott magához, nem fegyverrel hódított. Amíg élt, szegénység volt osztályrésze s végül Golgothán kínos halállal halt meg. De épen így tűnt fel a beszédeiben, egész életében megnyilatkozott igazságnak győző hatalma a legmegragadóbban. Golgotháról indult el a népekhez az a hit, mely mint a lélek őrangyala az igazságért tűrni, áldozni tanít s a hűségnek a szenvedés után megdicsőülést ígér.

Krisztus szent tana egy új erkölcsi világrend alapját rakta le, magasztos, soha el nem avuló eszmékkel gazdagította az életet. Kimondja, hogy az ember végcélja a legfőbb jó, az Isten országa, amelyért a földi léthez tapadó gond, szenvedés terhét is béketűrőssel kell hor-

¹ *Fr. Coumont: Les Religions Orientales. 303. 1.*

doznia. E tan hirdetésével a keresztény vallás megmentette az emberiséget az anyag-elvűségbe elmerüléstől. Fenntartotta, terjesztette egy minden emberi törvények felett álló törvény eszméjét.¹ A közös célra emlékeztetéssel közelebb hozta az embert embertársához. Az új-szövetség kimondja, hogy a teremtő és gondviselő Isten mindenknek szerető atyja s így az emberek, tekintet nélkül nemzetiségre, színre, rangra mindnyájan testvérek s egymás iránt legelső kötelességük a felebaráti szeretet. Ezen igazság elismerése keltette fel azon meggyőződést, hogy érdemre nézve nincs különbség a férfi és a nő között. Az Istenhez mint mennyei Atyához vezető hitnek ápolója, a szeretet törvényének hirdetője: az evangélium épen úgy hívja fel a nőt is, mint a férfit e szavakkal: „Keressétek először az Istennek országát és annak igazságát“. A régi vallások nem ismerték el a női léleknek a férfiével egyenlő értékét. Oly önállóság nem képes lénynek tekintették, akinek, míg él, mindig gyámságra, vele rendelkezőre van szüksége. A keresztény vallás új világításban mutatta fel a nő rendeltetését, biztosította egyenjoguságát. Míg Indiában a vallási törvény úgy kötötte a nőt férjéhez, hogy annak szolgálata alól még a halál sem menthette fel s az özvegyet, mint aki férje halálával elvesztette jogát az élethez, máglyára küldte, míg a görög törvények értelmében a férj végrendeletileg nejét bármelyik barátjának örökbe hagyhatta, míg a pogány arab törvény a nőt úgy tekintette, mint aki elhalt férje után az annak tulajdonát képezett többi tárggyal együtt hagyatékkép maradt hátra: a keresztény vallás ugyanazon emberi méltóságot látja a nőben, mint a férfiban, Isten országát közös célkép állítja mindkettő elé. Jézus anyjában, Máriában a hivek a női erény s az

---

¹ Histoire Generale de la civilisation en Europa. Par M. Guirot.

anyai szeretet megszemélyesítőjét, az isteni kegyelem kiválasztottját látták s az ő emlékéhez fűződő kegyelet is növelte az egyház, a társadalom tiszteletét a nők iránt. Már az első keresztyén gyülekezetek körében megbecsülés, érdemeik elismerése környezte a nőket. Ők a ház gondos vezetésével fonás, varrás, himzéssel foglalkoztak s férjeikkel egyetértve buzgón közremunkáltak, hogy családi életük a hit, remény, szeretet lelkétől vezetve Isten dicsőítésére szolgáljon. Egyszersmind példájukkal is élesztették a jóltevő részvétet a szegények, elhagyott betegek iránt. A hozzájuk tartozókkal együtt visszavonultak a pogányok féktelen multságaitól, kerültek a zajos amfitheatrumból, hol az egymásra uszított, vagy az eléjük vetett szerencsétlen elítélteket szaggaató vadállatok vérengzésében, majd az egymással élet-halál harcra kiállított gladiatorok vére hullásában gyönyörködött a római nép. A gyülekezetek megkövetelték tagjaiktól az erkölcsi törvények hűségese megtartását. Köztisztelet koszorúzta az erényes, tiszta életet. És mint Bauer F. mondja: „Minél nagyobb becsben állott a keresztyének előtt a szüziesség és erkölcsi fegyelem, annál szentebbnek kellett lennie a házasság kötelékének is“. A keresztyénségnek a családi életre gyakorolt nemesítő hatását Tertullian egyházi atyának nyilatkozata a következőképpen jellemzi: „Miképp irjam le a házasság boldogságát, melyet az egyház helyben hagyott, melynek pecsétjét az angyalok hirdetik és a mennyei Atya érvényesnek mondja! Minő szövetsége ez két hívőnek, kik együtt szolgálnak, együtt vándorolnak mint két testvér, kik testben, lélekben teljesen egyek! Együtt imádkoznak, együtt vannak az Isten házában, együtt a szenvedésben és örömben. Egyik sem titkolódik a másik előtt, egyik sem sérti meg a másikat. Hol ketten jelen vannak, ott van a Krisztus is és ahol ő van, oda nem férhet a gonosz“. A vallás az eszméknek lelkes szövetségeseivé avatta a nőket is. Mikor Jézus

hivait századokon át kegyetlenül üldözték a római császárok, a nők is gazdagították a vértanuk sorát. Az a lelki nyugalom, amellyel közbecsülésben állott, vallásukért elítélt nők a felhívást a hittagadásra — bár ez felmentést hozott volna számukra — visszautasították, az a szelidség, törhetlen remény, mellyel halálra mentek, bámulatra keltette a bírakat is és érdeklődésre indította őket azon hittanok iránt, amelyek a meggyőződést ily csodás lelki erővé tehetik a nőkben is. A női vértanuk elhulló vére is magvetés volt Isten országára.

A gyülekezetekben a nők is hiven részt vettek az élő hit munkájában. Voltak közülök presbyternők, diakonissák s ezeknek feladatuk a keresztyén vallásra áttért nők oktatása, a szegények segélyezése s a betegek ápolása.¹ Az önfeláldozásra készség, az egyházért ügybuzgó fáradozás vallási, erkölcsi nemes célokért, új világitásban mutatta fel a társadalom előtt a nő hivatását.

A középkor.

A Krisztus születése után 374-ben megindult népvándorlás maga után vont a római birodalomnak a 476-ik évben megbukását. Ennek romjain új államok keletkeztek. Ezek népei is felvették a keresztyén vallást, s bár fejlődésükre a római műveltség kisebb-nagyobb mértékben befolyást gyakorolt ugyan, de másrésről régebbi szokásaik, a hódító és védekező százados harcok alatt még zordonabbá lett erkölcsi érzetüknek hatását is mutatják történetükben a társadalmi, családi viszonyok. Gyökeret vert a hűbéri rendszer, mellyel azon elv jutott ismét uralomra, hogy a jognak egyedüli forrása az erő. Amely körre az egyénnek hatalma kiterjed, azon körben ő parancsol. A gyöngébb félnek sorsa annak akaratjától,

¹ Dr. Schmidt: Handb. der christlich. Kirchengesch. I. k. 321. l

szeszélyeitől függött, akinek birtokában élt mint hűbéres, vagy szolga. Hűbérura mások támadása ellen megoltalmazta őt saját érdekében, azért, hogy egyedül ő gyakorolhasson hatalmat felette. Még a keresztyénség után is sokáig fennmaradt mindenik nemzetnél a rabszolgáltatás is. Mikor pedig az egyház ernyedetlen törekvése folytán ez megszűnt, helyette a hűbérrendszer folyamánaként elterjedt a jobbágyság, amely polgárjogokkal nem bírt, de a hűbér-urtól használatra nyert földért különböző nemű adók, szolgálmányok terhe nehezült rá. Állapota a gyöngébbnek teljes függését mutatá az erősebb féltől.

Ily viszonyok között érthető, hogy a közép-korban is a nyugati — már a művelődés útján haladó — népeknél, a férfiak által hozott törvények nem mindig tanúsítottak méltányosságot a nők iránt, a törvényhozás nem ismerte el a jogegyenlőséget a férfi és neje között. Még Hieronymus egyházi atya — született 340-ben, meghalt 420-ban Kr. után — nyíltan hangoztatja a pogány tudósokkal szemben: „Minálunk (keresztyéneknél) ami törvény a nőkre nézve, ugyanaz törvény a férfiakra nézve is . . . . Nálunk egyenlő helyzetek között egyenlő kötelességek vannak“. Vagyis a házasságkötés a keresztyén vallás tanai értelmében két egyenjogú félnek — férjnek és nőnek — szövetsége családalapításra. E kimondott elv azonban a népvándorlásra következett századok folyamán a hűbérrendszer hatása alatt a gyakorlati életben háttérbe szorult. Az ó-kor népeinél azon nézet uralkodott, hogy a fiuk mellett a leányok nem számítanak, a hűbérrendszer ezen elvet módosítva azon meggyőződést keltette a társadalomban, hogy az elsőszülött, illetőleg legidősebb fiuval szemben eltörpül a többi gyermek joga. A cél a család hatalmának, gazdagságának megtartása és gyarapítása volt. Ezt pedig úgy vélték elérhetőnek, ha lehetőleg biztosítják a vagyonnak egy-

kézben maradását. E cél utáni törekvés eredménye volt az új-korban a hitbizományok alapítása. A felnőtt legidősebb fiú már apja életében tekintély volt a házban. Az ő érdeke volt az irányadó a családi vagyon kezelésénél. Az ő helyzetének emelése céljából kerestek utat-módot a családi örökségnek a többi testvérek — főképp a nővérek — jogainak megrövidítésével is a felosztástól megmentésére. A leányokat hozománnyal törekedtek kielégíteni, vagy, hogy e feladat terhétől is szabaduljanak, őket egyszerűen zárdába küldték. Franciaországban gyakori eset volt a lombardiai törvényből átvett azon szokás, hogyha a nő férjhezmenetelekor hozományt kapott — bármily csekélységből állott ez — nem számíthatott az atyai örökségben résztvevésre. Hogy ezt ne is reménylhesse, egybekelése előtt esküt tetettek vele lelke üdvösségére, hogy az apja vagyonából soha nem követel semmit. Sőt az is többször előfordult, hogy a fősvény, önző fivér — csakhogy így is nyereséghez juthasson — nővérét pénzért eladta.¹

A hűbérrendszer virágzása idején a hűbér-urak minden alkalmat felhasználtak jogaiknak a jobbágycsaládok felett kiterjesztésére, s ezzel jövedelmük szaporítására. A parasztok leányai — főképp a németeknél s a franciáknál — csak az ő engedélyükkel mehettek férjhez és ezen engedélyt önkényük szerint meghatározott árért adták meg. A földesúr hatalma alatt állott a személy is, s tényleg árucikké lett a férjhezmenő leány. Sok helyen gyakorlatban volt — a hűbér-uraknál — a jobbágylányok férjhezadása alkalmával az erkölcsi durvaságból fakadt „*jus primae noctis*“ is.² Ezt azonban később a keresztyénség tanainak az életbe mindjobbán

¹ *Legouvé Ernest*: A nők erkölcsi története. Ford. Teleki József. 36. l.

² *G. Friedr. Kolbe*: *Culturgeschichte der Menschheit*. 44. l.

behatása s a műveltség emelkedése folytán mindig bátrabban megnyilatkozó nemesebb erkölcsi érzés megbotránkozása s erélyes tiltakozása végkép megszüntette.

A családfő hatalmát jelezte a leány felett az úgynevezett mundium. Ez azon díj volt, melyet az apa férjhezadott leányaért a vőlegénytől követelhetett. — A mundiumot a tisztultabb erkölcsi érzés annyiban változtatta meg, hogy a díj — voltaképen az eladó leány ára — ajándék lett, amelyet a férfi utóbb nem az apának, hanem a leánynak adott. A germán népeknél általánosan elterjedt a Morgengabe adományozása is. Ezt a férj a menyegző utáni napon, mint vagyoni helyzete szerint kisebb-nagyobb értékű ajándékot adott nejének, leánykori tiszta életének elismeréséül. Később ezen adomány nagysága a házassági szerződésben állapított meg. Németországban több helyen ez alatt ingóságok ajándékozását értették, melyeket egy nemes nő özvegysegre jutva, férje hagyatékából joggal követelhetett.

Lassanként a szokás mindenütt kötelezővé tette úgy a hozományt, mint a nászajándékot. A társuló felek családjainak képviselői állapították meg szerződésben az eljegyzés alkalmával. E szerződés fokozta az eljegyzés jelentőségét, egyszersmind a nőt úgy mutatta fel a férfival szemben, mint egyenjogú szerződő felet. A germánok az eljegyzést úgy tekintették, mint mind a két felet a házasság megkötésére kötelező erkölcsi szerződést, amely csak igen fontos indokok, mint gyógyíthatatlan gyöngeség, büntetés, szegényen, s az egyik félnek három évig távol maradása esetén veszthette el érvényét.¹

A német Morgengabe a magyar népnél möring, hitbér, kelengye néven ismeretes, mit a férfi adott nejének. A hitbér az írásba foglalt házassági szerződésbe is gondosan felvétellett. A möringnek, vagy hitbérnek ado-

¹ *Legouvé*: 104. l.

mányozásáról nálunk már az árpádházi királyok idejéből maradtak fenn emlékek. Kálmán király midőn 1097-ben nőül vette a normann Rogernak, Calabria és Szicilia urának leányát Busillát, ennek számára tanuk előtt biztosította a megígért hitbér megadását. Az aranybulla 1222-ben kimondta, hogy a nemes asszonyok — ha férjük elhalálozott, vagy párbajban esett el — hitbérüktől meg ne fosztassanak.

A hűbérrendszer az evangélium egyenlőséget hirdető tanának hatása alatt elfogadta azon elvet, hogy a szerzemény a házastársak közös vagyona, amellyel a férj nem rendelkezhetik saját önkénye szerint, csak nejének hozzájárulásával adhatja el az ingatlan szerzeményt. Ez azt bizonyítja, hogy a társadalom már úgy tekintette a nőt, mint a férjnek egyenrangú élettársát, tiszteletreméltó szövetségesét. A gyakorlati élet azonban még mindig sok példában mutatá azon régi, barbár elfogás megnyilatkozását, hogy ahol az erő, ott a jog; az erősebb parancsol, a gyöngének első kötelessége az engedelmeskedés. A férj a családi ügyekben mint igazgató járt el. Ő volt az úr, s az indulatos természetű családfő valóságos zsarnokkép uralkodott házában. Neje ellenében a fenyítés jogát is gyakorolhatta. Ennek igénybe vétele a család belügyeihez tartozott, amihez a törvénynek, bírónak semmi köze sincs. E meggyőződés kifejezésre jutott szóban, írásban is. Egy előkelő francia, Baumannoire így ír e jogról: „Minden férj megverheti nejét, ha parancsának nem engedelmeskedik, vagy ha férjét szidja, vagy meghazudtolja, csakhogy a verés mérsékelt és következményeiben halálos ne legyen“. A megvert nő köteles volt férje első hívására visszamenni, különben minden jogát elvesztette a közös szerzeményhez.¹ A durva bánásmód a nőekkel nemcsak az alsóbb néposztá-

¹ Legouvé : 153. 1.

lyoknál volt gyakori, de előfordult a hűbér-urak körében, a fejedelmi palotákban is. Alboin, a longobárdok harcias királya, a gepidákat véres csatában leverte 566-ban Kr. sz. után, s az általa levágott gepida királynak: Kuni-mundnak koponyájából ivópoharat készíttetett. Ugyanennek leányát: Rosamundát, kit nőül vett, egy alkalommal nyilvános lakomán kényszerítette, hogy apjának borral telt koponyáját felemelve, az ő üdvözetére igyék belőle. A kegyetlen sértésen elkeseredett nő bosszúból orgyilkosokkal ölette meg férjét.

Fülöp Ágoston francia király Kr. után 1193-ban nőül vette Ingeborg dán hercegnőt, VI. Kanut dán király szép, fiatal s lelkitulajdonaival is kiváló nővérét. Bár előbb rajongott érte, az esküvő után megutálta, eltaszította magától, hallani sem akart a kibékülésről. Az összehívott püspököket fenyegetésekkel reá vette a házassági kötelék felbontásának kimondására. Nejét elzáratta egy női zárdába. A szerencsétlen királyné szomorú fogságában a legnagyobb nélkülözéseknek volt kitéve, annyira, hogy az éhhaláltól csak úgy menekülhetett, hogy ruháját adogatta el. E közben a király új házasságra lépett, nőül vette a meráni herceg leányát, Ágnest. A hatalmas és erélyes III. Ince pápa azonban megsemmisítette a francia püspököknek a házasság felbontására hozott végzését, ennek folytán érvénytelenné vált a meráni hercegnővel kötött második házasság. Ekkor a zsarnok királyi férj, hogy Ingeborg maga is sűrgesse a házasság felbontását a pápánál, őt még kegyetlenebbül sanyargatta. Parancsára éheztetéssel gyötörték a kirendelt örök, betegségében az orvosságot is megvonták tőle, résztvevőket nem bocsátottak hozzá. Kérését nem hallgatták meg, elzárták még a vallás vigasztalásától is, templomba sem engedték menni. A hősielkü nő házassági esküjére hivatkozva fáradhatlan maradt a türelemben. Tizenhat évi dacolás, ellenkezés után, a király attól tartva,

hogy a pápai inter dictum következménye országában lázadás lesz, végre engedett, s második nejét hazabocsátva, Ingeborgot ismét visszafogadta.

A lovagság kora.

A nemesi rend körében a keresztes háborúk alatt — 1096-tól 1292-ig Kr. után — egy oly intézmény alakult s lépett mindinkább előtérbe, mely a jónak, szépeknek, igaznak szolgálatát tűzte ki feladatául. E célra először Franciaországban egyesült férfiak képezték, mint egy testület, a lovagságot. Ennek tagjai fogadalmat tettek, hogy mindig az igazság mellett lépnek fel. Az adott szó szent marad előttük. A buzogás a vallásért s a hódolat a tisztas nők iránt vezérli őket. Az egyház és a nők védelmére mindig készen állanak. Az özvegyet, árvát, a gyöngét a durvaság támadása ellen, mindenki ellen oltalmazni fogják. A lovagok hivatásukra mint apródok, a főnemesek, fejedelmek udvarába készültek. Kiképzésük befejeztével — ha erre méltóknak találtattak — ünnepélyesen felavatást nyertek az uralkodó kardjának érintésével. Az erő, ügyesség gyakorlására rendezett tornajátékokon a győztes lovagnak rendszeren egy előkelő nő nyújtotta át a kitüntető jutalmat.

A lovagoknak a szépért, jóért buzogása míg egyrészt a társadalomban az önkény erőszakos kitöréseit korlátozta, másrészt a művelődésre törekvést élesztette s a nevelés terén egy új, szabadabb irányban haladásra tett kísérletet. Míg a papok vezetése alatt álló iskoláknál az egyházi szolgálatra előkészítés volt a főcél, a lovagok a társadalmi élettel, az állammal közebbi kapcsolatban óhajtottak a neveléssel a közügy szolgálatára előkészíteni. Nagy súlyt helyeztek az erő, ügyesség fejlesztésére, az edzettség fokozására. Azt hitték, hogy a könyvekből fárasztó emlékkeltetéssel, tanulás helyett társalgás, hallás

útján is sikeresen lehet hasznos ismereteket gyűjteni, lehet a szívet, lelket művelni. A lovagi családok fiaikat már 8—9 éves korukban a fejedelem udvarába, vagy egy-egy főnemes várába küldték, hol a testi nevelés vezetésére a lovagok ügyeltek fel. Ugyanitt udvari káplánok is voltak, akitől a fiatal apródok a hittan elemeit, az írást, olvasást is megtanulták s akiknek hajlamuk volt, alkalmat nyertek a tudományokkal közelebbi foglalkozásra is. A fejedelmi udvarok, a főnemesek várai nemcsak testedző, vitézségre nevelő helyek voltak, de az értelemképző intézetek feladatát is teljesítették.¹

A háboruban a vitézség, a békében a jó ügy önzetlen szolgálata, az elhagyottak gyámolítása mindenütt emelte a lovagoknak jó hírnevét. Elveik, nemes céljaik iránt a társadalomban folyton élénkült az elismerés s követésükre a hajlam. A lovagság Európa többi országaiban is elterjedve tagadhatlanul sokat tett az erősebknél a nyers modor mérséklésére, a kimélet, részvét élesztésére a gyöngék iránt, az udvariasságnak a társadalmi életben mind jobban elterjedésére. A lovagok példája s az ugyanekkor virágzásnak indult troubadour-költészet tiszteletre tanított a művelt nők iránt. Egyszermind a nőkben is élesztette a törekvést szellemi tehetőségeik kiképzésére. A lovagvilág idővel a benne is lábra kapott visszaélés, álutakra tévedés folytán hanyatlásnak indult. A rendes társadalmi viszonyok megszilárdulása, a törvénynek emelkedő ereje, valamint a hadviselésben a lőpor mind nagyobb mérvű alkalmazásával beállott változások elvették szerepének régi jelentőségét. Jelszavainak túlzásba hajtásával, a józan gondolkodásba ütköző rajongásával elvesztette tekintélyét, sokszor nevetőség tárgya lett. Egy ily rajongástól megzavarodott lelkü

---

¹ Dr. Kiss Áron: A nevelés- és oktatás-történet kézikönyve. 39. l.

lovagot rajzol Cervantes híres spanyol költő — 1547—1616 — „Don Quijote de la Mancha“ című remek munkájában. A lovagság korszaka letűnt, de hűségének az erkölcsi törvények szolgálatában, melyet virágzása idején tanusított, az emlékezet később is tisztelettel adózott. Az igazság mellett elfogulatlanul, bátran fellépő, őszinte, nagylelkű emberről ma is azt mondják, hogy lovagias jellem.

A magyar nő.

Hazánk történetében azt látjuk, hogy magyar elődeink már a régi korban, nemcsak kiméletet mutattak a nők iránt, de tisztelték is hivatásukat. Magyarországon a közügyekben résztvevésben több jogot nyertek a nők, mint bármelyik nyugati államban. Joggal mondja Kőváry a régmultra vonatkozólag: „A magyar nőnem az azon korban, midőn a szépnem Európaszerte rabszolgaságban élt, a magyarnak lovagiassága a törvény oltalma alá helyezé s alapját veté azon jogi állapotnak, mellyel a magyar nő Európa minden női felett egész korunkig büszkélkedhetett“.

A családfők nagy patriarchalis hatalommal bírtak övéik körében. Az ő intézkedésükkel történt fiaiknak s leányaiknak házassági szövetségre lépése. A kiházításnál gondjuk volt a leányok jövőjének biztosítására, de másrésről a törvény is kiterjesztette oltalmát a nők jogos érdekeire. Szent István király törvénye értelmében, amelyet később az arany bulla módosított, az apának joga volt vagyonának leányai között is felosztására. Ha a férj nejét elhagyta, ezt a törvény védelmezte a birtok haszonélvezetében. Ha a férj jószága felségárulás miatt elkoboztatott, $\frac{1}{3}$ -át a törvény a nő és a gyermekek számára meghagyta. A férj halála esetén pedig az özvegy árvaival háboríthatlan megmaradhatott a birtok

kezelésében. Már a XI-ik században bizonyóságot találunk arra is, hogy a férj végrendeletileg gondoskodott családjáról. Így Radó nádor, midőn 1057-ben alapítványt tett a pécsi püspökség számára, az övéiről így emlékezik meg: „Mig feleségem él: ő használja a birtokot, halála után pedig szálljon ez árváinkra“.¹

Az erkölcsi törvényeket elődeink állhatatosan tiszteletben tartották. Mint Fessler mondja: „A női szemérmességet annyira becsülték, mint az életet“. Erkölcsi életükkel érdemelték ki az idegenek részéről ezen elnevezést: „casta gens hungarorum“, „a tiszta életű magyar nemzet“. A „jus primae noctis“-t a magyarnak erkölcsi érzése, mint becstelenséget mindenkor kerülte.

A nők ellen elkövetett sértést a törvény szigorú büntetéssel sújtotta. Ha egy szabad ember, a másiknak házára tört s nejét testileg bántalmazta, birtokának $\frac{2}{3}$ -ad része elkoboztatott a sértett fél részére. Aki nőt rabolt el, azt Szt. István törvénye — amellet, hogy a nőt tartozott szüleinek visszaadni — ha nemes volt, büntetésül 10, ha közember, 5 tinó fizetésére kötelezte. Szt. László törvénye elrendelte, hogy azt, aki a faluról-falura menő leányon vagy asszonyon erőszakot követ el: úgy büntessék, mintha embert ölt volna. Mint a Gertrud királyné ellen létrejött összeesküvés mutatja, a magyar nemes még az uralkodóház tagjain is kész volt bosszút állani a családi szentély megsértéseért. A női becsület védelmét a magyarnak erkölcsi érzése a későbbi korban is biztosította. 1596-ban Rácz István huszár főlegényt a magyar haditörvény alapján tűzhálálra ítélték azért, mivel egy birtokába jutott török rabnőt megbecstelenített.²

¹ Dr. Kerékgyártó Á.: A műveltség fejlődése Magyarországon. 146. l.

² Takáts: Rajzok a török világból. I. k. 290. l.

Ha azonban a nő vétett a törvény ellen, ő reá is kemény büntetés várt. Szt. István király törvénye úgy szól, hogy ha a feleség lop: férje első- és másodizben váltságot fizet a lopás vétkéért, a harmadszor is lopáson ért nő eladatott mint rabszolganő. Szt. László király törvénye pedig elrendelte, hogy férjes tolvaj asszonyoknak a birák orrát metszessék le, a lopás bűnébe esett özvegynek egyik szemét szúrják ki és összes vagyonától fosszák meg. A hajadon tolvajt eladásra ítélték mint rabszolgát, úgy, hogy szabadságát többé sohasem nyerhette vissza. Kálmán király törvénye elrendelte, hogyha a tolvaj férjnek neje is részt vett a bűn elkövetésében, akkor ő is elveszítse szabadságát.

A férj házasságtörő nejét megölhette s e tettéért csak Istennek tartozott számadással. Az erkölcsiség mellett szigoruan örködött a család, az egyház és a társadalom. Csak a kifogástalan erkölcsi magaviseletű leány mehetett mint menyasszony fején virágkoszorúval esküvőre. A bukott hajadonra az egyház szabott ki büntetést, úgy, hogy neki tollkoszorúval fején kellett a templomajtónál állania, mikor a hivek az istentisztelet-ről kijöttek. A botrányos életű nőt seprűvel verték ki a házból s a községből.

A hivatását betöltő családanya közbecsülésben állott. Gondja alá tartozott a felügyelet a belső gazdaságra, a házvezetés, a gyermekek nevelése, a cselédség rendbentartása. Ha a férj háborúban, vagy hivatalos kiküldetésben távol volt, ő vezette a gazdálkodást a család jószágain. Magánvagyonát tetszése szerint maga kezelhette, vagy e célból férjére bízhatta. A régi alkotmány szavazati jogot is engedett a nőknek. A nemesnek özvegye a megyei tisztújításokon szavazati joggal birt. A leányok számára törvény biztosította a köteles részt az apai örökségből. Erdélyben a székelyeknél a szülők — ha fiuk nem volt — leányukat fiunak nyil-

vánították, aki ez esetben az egész családi birtoknak örökösévé lett.

A mohácsi vészre következett korban, midőn hazánk egy része török uralom alá került, a török tisztek, várurak nyelvünket megtanulták, szívesen alkalmaztak magyar íródeákat, több magyar szokást elsajátítottak s béke idején barátságos érintkezés fejlődött ki a törökök s magyarok között. Így a török urak megismerték magyar barátaik házáat s itt a nőnek ernyedetlen tevékenysége hozzátartozói boldogulásáért, meleg érdeklődése a nemzeti, egyházi ügyek iránt tiszteletre indította, vonzotta őket. Mindig többen vettek magyar nőt feleségül, akivel rendesen egynejeségben maradtak. És a magyar nők szeretetreméltó voltát, egyszersmind tekintélyét is bizonyítja azon tény, hogy a Magyarországon szolgálatot teljesítő alsóbb- és felsőbbbrangú török tisztek között nagyon elterjedt az egynejeség.¹ Lovagias hódolattal tekintettek a török urak a magyar nőkre. Hiteles adatok tanúsítják, hogy a magyar nemes nő otthon, ismerősei körében sem találkozhatott több figyelemmel, udvariassággal, mint a törököknél, mikor a hódoltság vidékein utazott.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a nő megbecsülése mellett másrésztől népünknel is az alsóbb osztályokban ottan-ottan kitört az erősebbnek nyeresége a gyöngébb fél ellen. A régi törvény kemény büntetést mért azon férfira, aki más feleségét megverte, de nem szólt arról, ki a saját nejével érezte a testi fenyítéket. Hogy pedig ez többször megtörtént, erre emlékeztet ezen ismert példabeszéd is: „a pénz olvasva, az asszony verve jó“. Ezen nézetet kétségkívül az indulataikon uralkodni képtelen, nyers modorú férfiak törekedtek terjeszteni, így akarván durva eljárásukat

¹ *Takáts*: Rajzok a török világból. II. k. 236. 1.

indokolni. Ha a törvény nem büntette is a férjet feleségének bántalmazásáért, a társadalom erkölcsi érzése mindig elítélte a nőnek, mint gyengébbnek kegyetlen üldözését, még ha a legmagasabb körben fordult is elő. IV. Kun László király — uralkodott 1272-től 1290-ig — kun környezetének hatása alatt nejétől, Izabellától — Anjou Károly nápolyi király leányától — teljesen elfordult. Kiméletlenül érezte vele gyűlöletét, elzáratta, nélkülözéssel sanyargatta. E méltatlanságon az országnagyok felháborodva, a királyt elfogták, egy várban őrizet alá helyezték s kényszerítették, hogy nejével kibéküljön s vele együtt lakják.

A muhamedán nő.

Török rokonaink mint Muhamed vallásának követői, fenntartják a jogot a többnejűséghez. Muhamed a vallás-alapító — meghalt 632-ben Kr. után — hazájában, Arábiában a többnejűséget megszüntetni nem tudta, annál kevésbé, mert magának is több neje volt, de a feleségek számát korlátozni törekedett.

A pogány arabok a nőt kevésre becsülték. Előttük ez egy minden jogot nélkülöző rabnő volt, kinek sorsa a családfő önkényétől függött. A férj tetszése szerint elbocsáthatta s ha özvegyen maradt, neki semmi öröklési joga nem volt, sőt ő maga is, mint házi butor, vagy más birtok szállott az elhunyt férj örökösére. Muhamed a hittanait elfogadó népeket a nők iránt kiméletre, jóakaratra intette. Törvényei tiltják, hogy a nőt akaratja ellen bárkitől örökségképp vehesse át valaki, sőt a nőnek is megadják a jogot a férje vagyonából öröklésre. Egy tradíció-gyűjteményben így szól Omár: „Az iszlam előtt a nőket semmibe sem vettük: miután az iszlamot nyertük és Allah a Koránban a

nőknek becsülését kötötte szívünkre, ezt úgy tekintjük, mint jogot, melyet irányukban gyakorlunk“.¹

A török nép is a Koránnak a nő iránt jó bánásmódra kötelező tanait mindig szeme előtt tartja. A többnejűség azonban tagadhatlanul mindenütt akadályozza a nő jogi helyzetének emelkedését. A háremélet a férfi és nő egyenjogúságának tagadása, a csak egyenjogúak között lehetséges bizalomnak, szeretetnek kizárása. A háremtartó magasabb osztályok sorsa rendszerint az elkorcsosodás. Bizonyos, hogy a többnejűséghez még ragaszkodó muhamedánok is a nyugati műveltséggel közelebbi érintkezés folytán mindinkább belátják, hogy a többnejűség sérelem a női méltóság ellen és hogy igazi boldog családi életet csak egy férfinak s egy nőnek kölcsönös őszinte vonzalmán alapuló házassági szövetsége biztosíthat.

A boszorkányüldözés kora.

A közép-kor folyamán még nagy mértékben befolyásolta a gondolkodást a babona. Nem ekkor találták fel: az ó-korból származott örökség volt ez és még az új-kor sem képes teljesen megszüntetni. Kisebb-nagyobb mérvben, egy vagy más alakban feltalálható ez ma is, a legműveltebb országok népei körében is, csakhogy ártatlanabb alakban, mint a kártyavetés, asztaltáncoltatás, az elhunytak szellemeivel beszélgetés, spirituálizmus, stb.

A babona téves nézeteken alapuló oly feltevés, mely a természet törvényeivel ellenkezik. Minél kezdetlegesebb állapotban volt a természettudomány, annál gazdagabban virágzott a babona. Hol a természet törvényeit nem ismerik, ott a nép igen hajlandó feltéte-

¹ Goldzieher: Az iszlám. 379. l.

lezni, hogy egyik-másik ember titokzatos tehetséggel bír arra, hogy a jövődbe betekinthesse, pusztán akaratával, szemével, szavával bajt okozzon, vagy orvosoljon. E képzelődés hozta létre a varázslás különböző nemeit, a hitet az ígérésre, a szemmel való megfontásra képességben, a jövődölést a csillagokból, holtakból, állatok beleiből, a tenyéren levő vonalakból, kártyákból. Természetesen mindig akadt oly ügyes egyén, aki saját érdekében felhasználta a téves hiszékenységét, erősíteni törekedett a feltevést, hogy ő ily rendkívüli tehetséggel van megáldva.

A hitet a varázslás hatalmában, a boszorkányságban az egyház sokáig nem pártolta, sőt üldözte. A paderborni zsinatnak 785-ben hozott és Nagy Károly által megerősített végzése e hitet az ördög lélekkisértő munkájából származtatja, pogány szokásnak tartja és kimondja, hogy „aki azt hiszi, hogy valaki boszorkány lehet és azt emiatt elégeti: az olyan ember halállal büntetessék“. Egy, százévvvel később kiadott kánonban a püspökök felhivatnak, hogy azon hitet, mintha a rossz szellemek varázsló munkásságot folytatnának az emberek között, mint értelmetlen képzelődést fojtsák el s makacs pártolóit zárják ki az egyházból. E zsinati végzéssel és kánonnal megegyezően hangzik Kálmán királyunk ismert törvénye. Ennek értelmében boszorkányok nem léteznek s ilyenek üldöző kutatása tiltva van. Mindezek dacára a boszorkányhit fönntartotta magát. A katharok, albigensek, waldensek ellen megindult üldözés nyomán mindig hangosabban nyilatkozott azon meggyőződés, hogy van varázslás, boszorkányság; az eretnekek is csak az ördögtől ragadtatva szakadhatnak el az egyháztól. A XIII. század közepén Aquinói Tamás, korának egyik legkiválóbb tudósa, azt tanította, hogy a hit a rossz szellemekben nem képzelődésen, hanem igazságon, az egyház tanain alapul. Vannak daemonok,

kik sokféle kárt tehetnek, zavarokat idézhetnek elő az időjárásban, viharokat támaszthatnak, kívánságukra tűz száll alá az égből. Általánossá lett a hit, hogy az Istentől elfordult emberek, a nekik különböző alakban megjelenő ördöggel szövetséget kötnek s az ő szolgálatára ajánlják fel életüket. Továbbá, hogy a sátán szövetségesét a vallásnak titokban kigúnyolására, parancsainak megvetésére s egyszersmind arra tanítja, hogy embertársainak minél több kárt tegyen. Komolyan hitték, hogy az ördög a boszorkányokat buzgó szolgálataikért titkos erők odaengedésével jutalmazza. Hatalmat ad nekik arra, hogy különféle alakot ölthessenek fel, nagy távolságra könnyedén, gyorsan szállhassanak oly módon, hogy vasvillára, pemetre vagy seprűre ülnek s ez mint a ló, sebesen röpíti őket a levegőn át a kitűzött célhoz. Fergeteget, jégvihart, ártalmas férgeket hozhatnak a község határára. Betegséggel sujthatják a háziállatokat, gyermektelenné tehetik a házasságot, egyetlen tekintetükkel nyomorékká tehetik a kisdedet. És a balgatag képzelődés minden ily állításai nemcsak a tudatlan népnél találtak hitelre, de teljes meggyőződéssel vallották a művelt osztályok tagjai is. Papok, egyetemi tanárok, jogtudósok, bírák készek voltak mint megdönthetlen igazságra esküdni arra, hogy a rossz szellemek a földön szerte járva, a jó embereknek vesztükre törnek. Szolgálatukba szegődött munkatársaik a boszorkányok, azért ezeket üldözni köteleesség. Az egyház a közvélemény hatása alatt előbbi állásától eltérőleg Aquinoi Tamás tanához hajolt s valóságnak ismerte el a daemonoknak gonosz munkásságát. Így a XIII. század második felében — először Franciaországban — megindult a boszorkányüldözés. 1264-ben volt az első boszorkányper Languedocban. Egyideig ritkábban fordult elő, de később mindinkább szaporodott. Németországban a XV-ik század közepén kezdődött a boszor-

kányok hivatalos üldözése s fokozódó hévvel folyt két századnál hosszabb időn át. Különösen nagy lendületet adott Sprenger Jakab „Malleus maleficarum“ (boszorkány-kalapács) című 1487-ben kiadott munkája a boszorkány-kutatásnak s üldözésnek. Terjedelmes művében részletesen leírja a jeleket, amelyekről a boszorkány felismerhető, továbbá az eljárást az elítélésénél s a védekezés módjait gonosz törekvései ellen. Ezután mint valami veszedelmes lelkibetegség terjedt országról-országra a rettegés a lélekvadászó rossz szellemek hatalmától s a fanatikus vágy ezek szövetségeseinek: a boszorkányoknak pusztítására. Ha a község határát jégverés érte, ha a fejlődő vetést megrongálta a ragya, ha villám okozott tűzvészt, minden ily csapást az érdeemes hatóság az ördög művének tekintette s miután magát a sátánt nem verhette bilincsbe: a szolgálatában álló boszorkányt kereste halálra. Akinek baromfiain hullani kezdtek, tehene véres tejet adott, sertése, kecskéje ismeretlen bajban elpusztult, szeretett gyermeke megbetegült: ennek oka ő előtte minden esetben az ördög egyik szövetségese volt s ez nem lehet más, mint a községben lakó asszonyok közül egy, aki az ő helyzetét irigyli, haragosa, s bosszúból küldi ő reá a bajt. Gyanuját annál bátrabban bejelentette a bíróságnál, minthogy vádját nem kellett bizonyítania. A gyanuba vett nő fogságba került s ha tagadta az ördöggel szövetségben elkövetett kártevést: kínpadra vonták. Itt kegyetlenül elkinozva, végül, csakhogy a szenvedéstől szabaduljon: vallott mindent, amit tőle kívántak. A szaggató fájdalom által kicsikart, alaptalan vallomásban beigazolva látták a vádat. A bíró kimondta az ítéletet s a szegény nőt mint boszorkányt máglyára vitték. Ha néha megtörtént, hogy a vádlott nagy lelki erejével a kínpad gyötrelmei között is váltig ártatlanságát hangoztatta: állhatatosságát bírái az ördög által keltett

makacsságnak nyilvánították s őt könyörtelen megégették.

E zordon elfogultságból fakadt eljárás következménye természetesen a feljelentések szaporodása volt. Sokan ugyanis, hogy kikerüljék az őket érhető vádat, siettek másokat a rossz szellemekkel szövetkezés gyanújába hozni. A boszorkányüldözés mániája hosszú ideig valósággal dühöngött s borzalmasabban pusztította az életet, mint egy véres háború. Németországban volt olyan város, amelyben egy év alatt több ezer nő halt el boszorkányvád áldozataképpen s mikor az üldözés megszűnt, Lehmann szerint voltak olyan vidékek, melyeken alig maradt néhány asszony. Mint nevezett író az összes szaktudósokra hivatkozva mondja: a tűzhalállal kivégzett boszorkányok száma több millióra rúg.¹

A XVI-ik században a reformáció nyomán megalkult protestáns egyházak közvetlen nem indítottak mozgalmat a boszorkányüldözés megszüntetésére, miután az ő hiveiknél is még általános volt a hit a daemonok gonosz munkájában. Náluk is sokáig lobogtak a boszorkányirtó máglyák. Azáltal azonban, hogy úgy az alsóbb, mint a felsőbb iskolák ügyét áldozatkész buzgalommal felkarolták, a szabad kutatás előtt tért nyitottak s így lehetővé tették a természet törvényeinek alaposabb megismerését: közvetve mindenestre nagyban közremunkáltak a felvilágosodás emelkedésén s a gondolkodásnak a babona béklyóiból felszabadításán. A műveltségnek a társadalom mindig szélesebb rétegeiben elterjedése a XVII-ik században már megszólaltatta a kételkedést az ördögnek a boszorkányok közvetítésével üzőtt műveleteiben. 1631-ben a jezsuita-rend egy tagja: Spee Fr. kikelt a boszorkányperek önkényessége, vissza-

---

¹ Dr. Lehmann Alfréd: A babona. Ford. Ranschburg P. 166. 1.

élései ellen. Ekkor azonban még a közönség nem volt hajlandó feladni az emberek gonosz ellenségeiben, a csapásokkal zaklató, rossz szellemekben való hitet. Hatvan évvel később, midőn a művelődés hathatósabban előkészítette a tért: több eredménnyel lépett fel e hit ellen dr. Bekker Boldizsár amsterdami ref. lelkész. Ő 1693-ban németül „Die bezauberte Welt“ cím alatt megjelent nagy munkájában kimutatja, hogy a rossz szellemek birodalmában s a velük köthető szövetségben való hit nem igazolható a bibliából, nem is egyeztethető össze a teremtő és gondviselő Istenben való hittel. E munka nagy hatást keltett. Bár nézeteit az elfogultak még erősen támadták, a művelt közönség nagy része mellette foglalt állást. Mikor nem sokkal utóbb Thomasius, a hallei híres jogtanár nyíltan hirdette a boszorkányhit alaptalanságát s határozottan elítélte a boszorkányüldözést: a XVIII-ik század elején a közvélemény megváltozott. Véget ért a daemonoknak a nép babonás képzelődésén alapult uralma, megszűnt a boszorkánykeresés. Dániában 1700-ban, Németországban 1721-ben, Ausztriában 1740-ben volt az utolsó boszorkányper.

Végre eljött az idő, amikor mint II. Frigyes porosz király mondá: „Az asszonyok háborítlanul megöregedhetnek s békességben halhatnak meg“.

Hazánkban a boszorkányhit nem okozott oly nagy pusztítást, mint Németországban. Két század alatt — 1565-től 1756-ig, amikor utolszor került boszorkányvád a bíróság elé — 554 boszorkányper fordult elő. A vallatásnál a bírák nem alkalmazták oly sokszor s oly kegyetlenséggel a kinpadot, mint más országokban. Az 554 per közül 151-nek eredménye ismeretlen. 161 esetben a vádlott máglyára, 23 előbb lefejeztetésre,

egy vízbefulladásra, egy megkövezetésre ítéltetett. A többi vádlott a halálbüntetés alól felmentetett.¹

A boszorkányüldözésnek kevés kivétellel mindig a nők voltak célpontjai. Az üldözés megszünése után is, mikor a boszorkány elnevezést csak gúnyból használták: ezalatt mindig nőt értettek.

Sprenger I. már ezelőtt négy századdal is a közvélemény után indult, midőn — mint említett munkájának (*Malleus maleficarum*) címe is jelzi — a nőkben látta a boszorkányokat. Ezt azzal indokolja, hogy a nőkben kisebb a hit s ezt sem tudják hiven megőrizni. Az elfogult író szerint a nőknek természetükben van azon gyöngeség, hogy az Isten ellen lázító rossz szellemek kísértésének kevésbé tudnak ellentállani, mint a férfiak.

Hogy a nő a hitben gyöngébb volna: ezen állításnak nincs alapja, sem az új-szövetségben, sem a történelemben. A nők hitéről megható példákban emlékezik az evangéliom. Jézus tanait áhitattal hallgatták és megtartották hivebben, mint sokan a férfiak közül. A támadást a Megváltó ellen nem a nők kezdték. Golgothán, Jézus kínszenvedésénél több hívő nő volt jelen gyászoló fájdalommal, mint férfi-tanítvány. Az első husvét reggelén Krisztus üres sirjánál nőkből állott az első kiseded gyülekezet. Nők hozták onnét először az örvendetes hirt, hogy Jézus feltámadott. Nekik is részük van azon hitnek diadalra emelkedésében, hogy az igazság, a megváltó szeretet eszméje, mely Jézus életében megvalósult, nem halhat meg örökre. A koporsó zára nem volt elég erős, a sir nem elég mély, a reá helyezett kő nem oly súlyos, hogy végképp leköthették volna. Ő megdicsőülten él s hiveit lélekben erősíti,

---

¹ *Komáromi Andor*: A magyarországi boszorkányperek oklevéltára. XXII. 1.

boldogítja. Indokolatlan azon állítás is, hogy a nőnek természetében nagyobb volna a hajlandóság a rosszra, mint a férfiban. Az emberrel veleszületett gyarlóságtól senki sem lehet teljesen ment. A tökéletesség oly cél, melyet még az ember nem ért el, de amely után törekvésre Jézus hívása mindenkit kötelez. Hogy a középkorban megindult boszorkányüldözés főképp a nők ellen irányult: ennek okát másban kell keresnünk. A népvándorlás után a már keresztyén római birodalommal érintkezésbe jutott, kevésbé művelt pogány népek tömegesen vették fel a keresztyén vallást. Emellett azonban sokáig fönmaradt a régi vallásukkal összefüggő babona is. Magukkal hozták a nyers erő kultuszát is, amellyel együtt járt a nőnek, mint gyengébb félnek kevesebbre méltatása. A varázslásban a daemonoknak egyes emberek által gyakorolt ártó hatalmában való hit tovább élt a nép lelki világában. Az új vallásban is hallottak ördögről, mint az ember ellenségéről, így szilárdult azon meggyőződésük, hogy csakugyan vannak a földön gonosz szellemek, melyek itt szerte járva, a minden jó ellen folytatott harcokhoz szövetségeseket keresnek. Igen természetesnek tartották azon feltevést, hogy a daemonok kísértéseinek jobban tudnak ellentállani az erős férfiak, mint a gyöngébb nők. A babonás képzelődésből előállott a boszorkányhit s a tudatlansággal egyesült vallási rajongás a boszorkányüldözéssel legfőképpen a nővilágot sújtotta.

Az evangéliom által hirdetett szeretet minden babona, elfogultság dacára sem szűnt meg tovább hatni az erkölcsi érzésre s végre is győzött a keresztyén népek között oly sokáig pusztított boszorkányhiten. A győzelemhez azonban szüksége volt a tudomány támogatására is. Amint a felvilágosultság terjedt s az ember jobban megismerte a természetben uralkodó törvényeket, értelme a téves nézetek ködéből kibontakozott:

egszersmind helyesebben fogta fel a Krisztus evangéliomának hit- és erkölcsstanait is. Gondolkozásában elfogulatlanabb lett. Belátta, hogy bebizonyíthatlan feltevések alapján, pusztá gyanuból senkit sem szabad üldözni. Ez is azt tanúsítja, hogy a vallás és a tudomány nem ellenségek, hanem az ember boldogulásának előmozdításánál egymásra utalt szövetségeseik.

Népnevelés.

A művelődés terjedése a középkor első felében a népvándorlással járt változások folytán sok akadályba ütközött. A véres harcokban szerzett új hazájukban letelepült népek vagy a megszállott föld biztosításáért, határaik továbbterjesztéséért, zsákmányért folytattak külföldi háborút, vagy pártokra szakadva belviszályban küzdött honfi honfi ellen. A birtoknak, hatalomnak növelése volt a nép vezetőinek főcéljuk s ehhez az igazi ügyengető a bátorsággal egyesült erő. A győzni tudó vitézség igért mindenekelőtt emelkedést tekintélyben, befolyásban. Az egymást érő támadó, védekező harcok idején a világi uraknak nem igen volt idejük a fegyver helyett könyvekkel foglalkozásra. A fennmaradt görög, római klasszikus irott művek legnagyobb részét csak a szerzetesek celláiban találtak menedéket. A tudományos műveltség mindig szűkebb térre szorult, annyira, hogy a X-ik századot a sötétség századának nevezték el. A Bencés-rend tagjai törekedtek ugyan már az előbbi századokban is szeretházaikkal kapcsolatban iskolákat is szervezni. Nagy Károly 789-ben elrendelte, hogy minden templom mellett a nép gyermekeinek oktatására iskola is nyitassék, de ekkor még az iskola a társadalomban nem tudott népszerűségre emelkedni. A nagy császár utódai alatt az oktatásügy ismét elhanyaglott. Amint azonban a XI-ik század végén megkezdődött

keresztes hadjáratok idején a nyugati keresztyének közelebbi érintkezésbe jöttek kelet népeivel, megismerték azok intézményeit, az arabok műveltségét, virágzó iskoláit: náluk is élénkebb lett a tanulási vágy. Folyton nagyobb jelentőséget nyert az iskola. Mindig több helyen alakultak parochialis, székesegyházi, zárdai iskolák. Ezeknek legközelebbi célja ugyan az egyházi életre előkészítés volt, de minél inkább tapasztalták a családok a műveltségnek az életre kiható fontosságát: annál nagyobb mértékben használták fel a létező iskolákat gyermekeik nevelésénél. A városok is szerveztek szűkebb-tágabb működési körrel bíró iskolákat. Alapítottak, bőkezűen támogattak főiskolákat egyes fejedelmek is. Egymásután jöttek létre egyetemek is, melyek közül egyik-másik nagy hírével távol eső országokból is vont magához hallgatókat. De mind e tanintézetek csak férfitanulók számára voltak berendezve. A nők értelmi tehetségének iskolai képzésére a középkor nem helyezett súlyt. A leányok nevelését a társadalom a családokra, az édesanyákra bízta azon meggyőződésben, hogy a közügy hivatalos szolgálatában a nő részére nem nyílik tér, a házvezetésre, női gazdálkodásra kellően előkészülhet a családi körben. A felsőbb osztályok leányai is többnyire otthon társalgás, házi oktatás útján sajátították el a környezetüknek megfelelő társadalmi műveltséget.

A nagybirtokos nemes szülők, ha békés idők jártak, leányaikat még néha rokon, ismerős előkelő családokhoz adták rövidebb-hosszabb időre az ottani szokások megismerése, tapasztalatok szerzése végett, hol az udvari paptól a hittanon kívül az olvasásban, írásban is oktatást nyerhettek, míg a ház nőtagjai a házi teendőkben, női kézimunkában tanították őket. Más családok leánygyermeküket nevelés céljából a női

zárdákba adták, hol ezek a vallási ismeretek mellett varrást, himzést, zenét s idegen nyelvet, több helyen latin nyelvet is tanulhattak.

Az új-kor.

Az erkölcsi fogalmak tisztulása, az emberi jogok, kötelességek megismerése kapcsolatban van a műveltség terjedésével. A népnevelésnek, a szaporodó tanintézeteknek munkássága élesztette azon világosságot, amelynél a társadalom belátta, hogy tartozásával a nő iránt hátralékban van s annak felismerése készítette elő a nő jogi helyzetének a régi függő viszonyból kiemelkedését.

A XVI-ik századdal az iskolai oktatás, nevelés ügye is mindinkább előtérbe jutott. A protestáns egyházak a nép anyanyelvén tartották az istenizszoletet, melynek központja a szent ige hirdetése volt. A lelkészek ifjakat, véneket, férfiakat, nőket a biblia olvasására buzdítottak, mikor ezt már anyanyelvükre lefordítva, megszerezhették. Egyházi énekeskönyvet adtak a hivek kezébe használatra úgy a templomban, mint otthon. A lelkiatyák hivatva voltak gondoskodni, hogy a mindkét nembeli ifjuság szorgalmasan tanulja a kátét is. Mindez szükségessé tette az elemi iskolai oktatást. A katolikus anyagyülekezetekben már régibb idő óta voltak parochiális népiskolák s az egyházak között iskolai téren is élénkülő versenyt idézett elő azon tudat, hogy az iskola hű segítő szövetségese az egyháznak.

Az elemi iskolai oktatásra az államnak kevés gondja volt, ezt a XVIII-ik század második feléig az egyházak belügyének tekintette. Csak Mária Terézia királynő uralkodása idején kezdi a kormány hazánkban figyelmét a népiskolákra is kiterjeszteni. 1770-ben körrendelet útján hívta fel a vármegyéket, városokat kimu-

tatás felterjesztésére a hatáskörükben levő iskolák helyzetéről, a tanítókról, tananyagról s tanmódról. A nem pontosan készült, hiányosan beérkezett jelentések 2845 népiskoláról számolnak be. Magyarországnak akkor 8744 községében összesen 4317 lelkész volt s miután a lelkészek lakhelyén — az anyagyülekezetben — rendszerint tanító is volt: az elemi iskolák száma legalább is 4000-re tehető. A filiákból vagy a növendékek jártak be az anyaegyház iskolájába, vagy időközönként a tanítók mentek ki oktatásukra. Tanítóképző intézetek felállítására ekkor még senki sem gondolt s ennek folytán a tanítók képzettsége igen különböző, gyakran kezdetleges volt. Az oktatásnál igen csekély tanszer állott a tanító rendelkezésére, sőt több esetben hiányzott maga a külön iskolahelyiség is; a tanító szükös lakszobája szolgált egyes szegény gyülekezetekben tantermül is. Tankötelezettségről ezen időben a törvény még hallgatott, csak majd száz évvel utóbb rendelte el. A gyermekek iskolába járatása egyedül a szülőktől függött. Ennek következtében néha megtörtént, hogy egyik-másik vidéki gyülekezetben volt ugyan iskola, de nem volt tanuló, vagy csak 2, 3, 10 növendék vette igénybe a tanító munkáját.¹ A földmives családok gyermekeiket az év egész munkaidején a gazdálkodásban használták kisegítésre, csak a téli időszakban, 3—4 hónapon át küldték iskolába. Nem kis mértékben nehezítette az iskolai oktatást a tanítóknak az iskolán kívül eső hivatalos elfoglaltsága is. Falusi gyülekezetek — ha még oly népesek voltak is — rendszeren csak egy tanítót tartottak, aki egyuttal kántor is volt s mint ilyennek temetésekre, istenitisztelettartásra a lelkésszel a fiókgyülekezetbe is ki kellett mennie.

---

¹ A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. *Dr. Fináczy Ernő*. I. k. 237. l.

Többnyire tanítók viselték a községekben a jegyzői tisztelet is, ami csak bénítólag hatott az iskola munkásságára.

De bár több akadály hátráltatta az iskolai nevelés eredményét: a nehéz viszonyok dacára is bár lassan, de biztosan emelkedett az iskolák jelentősége. A nép körében mindjobban terjedt azon meggyőződés, hogy az iskola, midőn a vallásos érzést ápolja, a lelki tehetségeket fejleszti és hasznos ismeretekkel gazdagít: a növendéknek igaz jóltevője, ki hathatósan egyengeti a boldogulás útját. Minden kényszer, hatósági rendelet nélkül is szaporodtak, népesültek az iskolák. A nagyobb fiókgyülekezetek egymásután leánygyülekezetekké alakultak, iskolát építettek. Az egyházak, különösen a vallás szabad gyakorlatát biztosító 1791-iki törvény meghozatala óta versenyezve törekedtek — népük hithűségének erősítése céljából is — népiskoláik munkaképességét fejleszteni. A tanítóképzés is lassanként javult. A protestánsoknál a tanítóképző-intézet hiányát azon intézkedés pótolta, hogy a főiskolákban a neveléstant is előadták, amelyet minden theologus hallgatott s tanulmányaik végzése után tanítói tisztelet vállaltak a gyülekezetekben.¹

A gyülekezeti elemi iskolába együtt jártak a fiú- és a leánynövendékek. Tantárgyaik voltak olvasás, íráson kívül imák, egyházi énekek, káté, szentirási helyek, majd bibliatörténetek. Idővel a tantárgyak száma lassanként szaporodott, tanításra került a számtan, hazai történet, földrajz, természetrajz, gazdaságtan, egészség-tan, stb.

Az elemi iskolán túl a tovább tanulni akaró fiúkat a középiskolák várták.

---

¹ A nevelés- és oktatás-történet kézikönyve. Dr. Kiss Áron. 166. l.

A leányok továbbképzésére az elemi iskolai oktatás befejezése után a magyar protestáns egyházaknak az újabb időkig nem voltak nyilvános nevelőintézeteik. A kisebb birtoku protestáns családok vagy elégségesnek tartották leányaik iskolai neveléséhez gyülekezeteik elemi iskoláit, vagy egyes, saját felelősségükre vállalkozó nők által a városokban nyitott magánintézetbe adták. A nagybirtokos magyar családok társalkodónőket, majd főképp a XVIII-ik században meghonosult szokást követve német, francia nevelőnőket hívtak leányaik mellé. A hitoktatást ekkor is az illetékes lelkész teljesítette. A római katolikus leányokat továbbnevelésre az e célra is berendezett női zárdák fogadták be. Igen gyakran ide adták vagyonos protestáns szülők is leányaikat, ha őket egy-két éven át a házon kívül óhajtották neveltetni.

Az alkotmány helyreállításával új, erőteljes lendületet nyert a közművelődés. Az állam elsőrendű feladatának tekintette a gondoskodást a népnevelésről. Az 1868. évi XXXVIII-ik t.-c. meghagyta az egyházaknak a jogot alsóbb- és felsőbbfokú iskolák felállításához, de fenntartotta az állam felügyeleti jogát. Az állami tanintézetek számára megállapított tantárgyak előadását s az erre vonatkozó tantervhez alkalmazkodást a törvény értelmében a reál tantárgyakra nézve megkivánja a tanügyi kormány úgy a községi, mint a felekezeti iskoláktól is. A kormány gondoskodik nőnevelő-intézetekről is s ilyenek fenntartásánál az egyházakat is államsegéllyel támogatja. Vannak nemcsak fiú, de polgári leány, felsőbb leány, női felsőbb kereskedelmi iskolák, óvónői, elemi és polgári leányiskolai tanítónőképző-intézetek, leánygimnáziumok is. Egyetemi tanfolyamokat is végezhetnek. Ének, zene, rajztanítónői oklevelet, középiskolai tanári képesítést, orvosi diplomát is szerezhetnek.

Polgári leány- és felsőbb leányiskolákat, tanítónő-

képző-intézeteket s leánygimnáziumokat az egyházak körében is találunk.

A közművelődés haladásával arányban ma már a nők előtt nálunk is számos pálya áll nyitva. Kellő készütség mellett alkalmazást nyerhetnek irodaj munkára pénzügyintézeteknél, bíróságoknál. A postánál, vasuti pénztáraknál rendes tisztviselői állást is betölthetnek. Lehetnek óvodavezetők, rendes elemi és polgári leányiskolai tanítónők, felsőbb leányiskolai és leánygimnáziumi tanárok, orvosok. Korunk rendszeresen egyengeti az utat a teljes egyenjogúság felé. A leány is, mint az ifju, 24-ik életévének betöltésével nagykoru lesz, ha pedig előbb férjhez megy, úgy már egybekelése napjával eléri a nagykorúságot. Mint házastársnak is, külön vagyona kizárólagos tulajdonát képezi. A törvény biztosítja számára a kezelési jogot. E jog gyakorlását átengedheti férjének, de másra is bízhatja. A nő önállóan is gazdálkodhatik, kereskedést folytathat, iparüzletet tarthat fenn, ha az ehhez szükséges feltételekkel rendelkezik. Nyitva áll munkássága előtt az irodalmi tér, ugyanazon joggal, mint a férfi fordíthatja idejét a művészettel, tudománnyal való foglalkozásra.

Azon elv alapján, hogy a kötelességgel jog is van kapcsolatban, az igazságnak teljesen megfelelő eljárás lesz, ha a törvényhozás mindazon nőknek is, kik bizonyos foku adót fizetnek, oklevelet szereztek, vagy legalább a polgári leányiskolai tanfolyamokat végezték, megadja a szavazati jogot ugyanazon életkorral, mint a férfiaknak. A passzív választói jog kiterjesztésénél azonban figyelembevételt követelnek a nőnek tehetségei, lelki tulajdonai is, amelyekkel a családban az ég legnagyobb áldása lehet, az életben mint a jóltevő részvét képviselője, köztiszteletet érdemelhet ki, de amelyek a nyilvános téren, ott, hol a kitoró rosszindulatok erővel megfélemezése, vagy háborúban fegyverrel küzdés a fel-

adat: hatástalanok maradnának. Míg a környölet tet-
teinek gyakorlásával, betegek, sebesültek ápolásával a
nők hálára kötelezik a társadalmat: másrésről nincs
hivatásuk arra, hogy a viszontagságaival sokszor a férfi
erejét is kimerítő fegyveres szolgálatot teljesítsenek.
Nem lehet tőlük követelni, hogy vértől ázott harcmező-
kön az öldöklésben versenyezzenek a férfiakkal. Rendőri
szolgálatra sem kötelezhetők a nők. Úgy szervezetük,
mint lelkületük tiltakozik az ellen, hogy mint rendőr-,
csendőrtisztek tolvajok, rablók fegyveres üldözésére
vezessenek csapatot, a törvény, a társadalmi rend ellen
lázadókkal vívjanak kéztusát. Nehezen tölthetnék be a
nők a sok fáradtsággal járó közigazgatási tisztviselői
állásokat is, az időelőtti kimerülés veszélye nélkül.
Emellett, ha házasságban élnének: az ily hivatalviselést
nagyon megbánná a család.

A nőknek a törvényhozásban résztvevése indokolt,
több tekintetben óhajtható.

A képviselőház ajtaja ma még zárva van előttük,
de az egyenjogúság elvének győzelme előbb-utóbb fel
fogja nyitni s azon belül is helyet biztosít nekik.

Az ó-korban főképp vallási nézetekből kifolyólag
volt a nő helyzete kisebb-nagyobb mértékben alárend-
elt. A művelt görög nép lehetetlennek tartotta a nőnek,
mint aki holtig gyámság alatt áll, törvényhozói gyűlésen
megjelenését. A jogtudomány művelésében kiváló római
nép is, mely különben a nő érdemeit méltányolta,
hasonlóképp hitelvek alapján a comitiákban, a senatus
ülésein résztvevést a férfiak kizárólagos előjogának
tekintette. A nőknek a törvényhozásnál mellőzését a
közép-kor is természetesnek találta. E szokás átszállott
az új-korra is. Hosszú időn át uralkodott, megváltozta-
tása lassan, de a műveltség hatása alatt s a jogegyen-
lőség elismerése nyomán biztosan halad. Korunkban
már a társadalom nagyrésze előtt nehezen érthetőnek

látszik a multtól átvett azon nézet, hogy a nő egyed-uralkodói állást elfoglalhat, vagyis lehet fejedelem, de nem lehet képviselő. Királyi trónon ülhet mint uralkodó, de képviselői székhez nem juthat. Országgyűlési képviselői állásra minden választó pályázhat, ő tőle a törvény nem követel külön magasabb kvalifikációt, ha csak elemi iskolai tanfolyamokat végzett is, megválasztható képviselőnek, mert férfi. Ellenben a nő, legyen bár ismeretes kiváló műveltségéről, környezze nemes gondolkozásáért osztatlan tisztelet: nem lehet nálunk s a legtöbb nemzetnél a törvényhozás tagja azért, mert nő. Ha a nőnek, mint királynénak kezére bízhatja egy nép a végrehajtó hatalmat: nehezen lehet indokolni, miért nem engedi meg neki a képviselői mandátum elfogadását.

Lassanként általánossá lesz azon meggyőződés, hogy a képviselőház nem vesz tekintélyéből, ha nők is helyet foglalhatnak benne. A törvényjavaslatok nem szenvednek kárt, ha ezek tárgyalásán nőképviselek is részt vehetnek. Mikor az országgyűlés a családokra, gyermekekre, nevelésre, szegényekre vonatkozó törvényjavaslatokkal foglalkozik: mindezeknél igen is figyelmet érdemlő nézeteket nyilváníthatnának művelt nők, mint képviselők. Ha a társadalom elismeri, hogy a női hűség, szeretet az életre az ég legnagyobb áldása: akkor a nők méltók arra, hogy felmentessenek azon bántó érzés sulyától, hogy a sorsukat illető ügyekben is a törvényhozás útján a férfiak róluk mindent nélkülök intéz-
nek. A képviselői állás nem foglalná le annyira a nő idejét, mint a tanítónői, tanárnői, postai tisztviselői hivatal.

Igaz, hogy a nő már családanyai tisztevel nagy, az emberiség érdekében áldásos feladatot teljesít azáltal, hogy gondos szeretettel örködik a reábizottak testi-lelki jóléte mellett s az erkölcsi törvények tiszteletében nevelt

istenfélő, kötelességérző, lelkiismeretes fiakat, leányokat bocsát ki családi köréből az életbe: mindemellett nem veszteség, hanem csak nyereség lehet a társadalomra, ha lelki tehetségeivel egyházi, nemzeti ügyek iránt is érdeklődik s ha házasságban él — amennyire családi gondjai engedik — közcélok szolgálatában is részt vesz. Ha pedig férj, család nélkül egyedül áll, lehetetlen tőle megtagadni a jogot, hogy a képzettségének megfelelő munkatéren éppen úgy, mint a férfi, ő is állást foglalhasson. Hadd fejthesse ki ő is tehetségeit s tanúsíthassa, hogy a nő is már nemcsak mint fogyasztó jön tekintetbe, ő is képes hathatósan közremunkálni a műveltség emelésén, rendszeretével, ügybuzgóságával hivatalos teendők végzésében is elismerést érdemelhet ki.

Mindaz, ami körülöttünk haladást jelez, ami az életet szebbé teszi, az értelem művelésével létrejött alkotások, a gazdálkodás, az ipar, kereskedés felvirágzása mind a munka eredménye. Ezen eredmények még inkább gazdagulása várható, ha a munka a női tehetség, szorgalom hozzájárulásával élénkül.

Maga az igazság is azt követeli, hogy az állam, amidőn a nőnevelésért is évenként tetemes áldozatokat hoz, annak tehetségképző hatását fokozni törekszik: akkor egyszersmind arra is kiterjessze gondját, hogy a nők előtt is nyiljanak meg mindazon pályák, amelyeken a feladatot ők is sikeresen végezhetik, hogy főképp az önálló nők kiképzett tehetségeiket érvényesíthessék s így jövőjüket biztosíthassák. Az alapos oktatás, nevelés a nőben az egyenjogúság érzetét is ébreszti; annál leverőbb lenne reá nézve a csalódás, ha az élet léptenyomon csak függő helyzetére emlékeztetné, ha a választott pályán legjobb igyekezete mellett is egyedül azért nem mehetne előbbre, mert nő.

A házasságban élő nők előtt természetesen a

családanyai tiszt az első. A közügynek csak oly munkatéren szolgálhatnak, amely a család iránt tartozó kötelességeik teljesítésétől nem vonja el őket.

A nő iránt, akinek mint anyának, házastársnak annyi hálával adós az ember, tisztelettel tartozunk, ha a közéletben a munkatéren találjuk. De a nő méltó arra, hogy mint családanyát is védje, támogassa az állam.

Nem egyszer megtörténik, hogy a nőt szerencsétlen házassága egy durva lelkű, önző férjhez köti, aki mellett sorsa gyötrelmek. A szivtelen ember zsarnoki önkényével tipor le környezetében minden illedelmet, jogot. Vak engedelmességet követel s ha erőt vesz rajta az alkohol, vagy a játék szenvedélye, nemcsak a saját keresetét, hanem neje vagyonát is elpazarolja. A figyelmeztetésre, kérésre szidalom, sokszor verés a válasz. A szegény nő, míg férje a házon kívül dorbézol, otthon kesereg, gyermekeivel együtt éheznek, fázik. Mikor a zsarnok mámoros fővel hazamegy: megújul a zaklatás, siralomházzá lesz a hajlék. A szenvedő nő panaszával a bírósághoz fordul, de a birói ítélet igen ritka esetben orvosolja a bajt, sőt gyakran maga a nő keserüli meg a panaszjelentést, amennyiben ezért a férj keresvekeresi az alkalmat arra, hogy vele bosszúját éreztethesse. Az üldözött nő végül kétségbeesve menekül, vagy ha még fiatal: a kísértések között elbukik. Mit lehet várni az ily házból kikerülő gyermekektől, kiknek lelkét a családi belviszály, az apa önző durvasága megmérgezte? A botrányos családi élet egyik szomorú eredménye a magzatok elvadulása. Nagy városokban, hol több a rendetlen életre csábító alkalom, szaporodnak a viszálydulta családokból származó fiatalok bűnösök, még köznapi tanköteles oly növendékek is, kik a rossz példák által vonva, vagy a nyomortól hajtva, a törvény kijátszásában, csalásban, tolvajlásban versenyeznek egymással.

A társadalom figyelmének a tisztességes családi élet mellett örökösége, a nő helyzetének a méltatlanságoztól védelmezése már a gyermeknevelés tekintetében is fontos közérdek. E célból igen óhajtható volna, amint e kérdést dr. Király Péter „Magyar szocializmus“ című munkájában alapos indokolással tárgyalja, Családi Esküdszékek alakítása, amelyekben egyenlő számmal volnának a férfi- és a nőtagok. Ily esküdszékek gyakorolnák a biráskodási jogot a házastársak meghasonlásából származó családi perekben. Ezek ítélkezése kétségkívül maradandóbb hatást eredményezne az egymást vádoló felekre, többször vezetne őszinte kiengesztelődésre, hathatóbb védelmet biztosítana a gyengébb fél részére, mint az eddigi eljárás. „A nők jogainak és a családi élet erkölcsi tisztaságának megoltalmazására és biztonságára mélyreható és következményeiben megbecsülhetetlen, jótékony intézkedés lenne.“¹

A férfi és a nő.

Több író, midőn az ember őskori állapotáról beszél, Darwin származástanát követve azon feltevésből indul ki, hogy egy őssejt megmozdulásával kezdődött a földön az élet s a létért folyó harcban az öröklés és alkalmazkodás törvényének hatása alatt fejlődött tovább különböző ezer és ezernyi alakban. Egymást felváltva jelentek meg a természet ölen a változott viszonyoknak megfelelőbb szervezettel bíró állatok. Ezek sorában jött, mint a legutolsó és legmagasb fejlődési foknak képviselője: az ember, ki a hozzá leghasonlóbb állattól, a majomtól vagy egy más, a majommal közös családanyától származott. A him és a nő külön-külön magára utalva küzdött a létért, maga kereste élelmét s védeke-

¹ Dr. Király Péter: Magyar szocializmus. 144. l.

zett más állatok támadása ellen. A nő gondja, munkája terhesebb volt, mint a hímé, mert neki mint anyának, egyedül kellett magzatait táplálni, védeni. De éppen ezért erőre nézve sem állott hátrább a hímnél.

Darwin származási elméletét eddig még nem igazolták a tudományos kutatások: nem hiteles adatokon, hanem feltevésen alapul. Aki elfogadja, annál is csak hit tárgya lehet, nem bebizonyított igazság. Így egyáltalán nem dönti meg azon hitet, hogy az ember, mint ember, az egyéni és faji fejlődés feltételeivel jelent meg a lét színterén. Mély jelentősége van azon bibliai helynek, mely szerint a teremtéskor Isten lehellete indította meg benne az élet folyamát.¹ Mikor öntudatra keltette a belé lehelt titkos erő, melyet Madách így jelez: „A lélek, ez a kínos, szent örökség, mit az égtől nyert az ember“, akkor megkezdte az életharcot, amelynek eredménye minden botlás, tévedés, vereség dacára is előbbrehaladás, tökéletesbülés.

A Teremtő férfit és nőt alkotott s egymás támogatására utalta őket. A Biblia is, mint a világtörténet, bármely népről emlékezik, előadásában a férfit, mint nagyobb erőfeszítésre képes felet rajzolja, a nőt pedig mint segítőtársát, ki a családi hajléknak a béke, remény, szeretet otthonává avatására nyert kiválóbb tehetséget s ezáltal tartja folyton megújulásban a férfi erejét a küzdelemre.

Bebel Ágoston nagyon elterjedt, „Die Frau und der Socialismus“ című munkájában azt állítja, hogy az ősidőben kisebb volt a fizikai és szellemi különbség a férfi és a nő között, mint ma.² Nézete szerint akkor a nő szervezete nem volt gyengébb a férfiénál s ennek igazolása végett Afrikában, Amerikában élő vad népekre

¹ I. Mózes. 2. r. 7. v.

² 26. l.

utal, amelyeknél a nők erőre, ügyességre nézve a férfiaknak nem utánuk, hanem előttük állanak. Utazókra hivatkozva mondja, hogy az amerikai indiánok maguk beismerik a nőnek nagyobb erejét, mert ez munkára született s egy nő kétannyi terhet elbir, mint egy férfi. Ezen állítás bizonyító értékét leszállítja azon tény, hogy az indián a munkát lealázó foglalkozásnak tartja, előtte a férfiakhoz méltó feladat a vadászat és a harc, szóval a küzdelem, ami a veszély ingerével is vonz. Ahol a rengeteg vadjaival vagy ellenséggel kell szembeszállani: ott sohasem az asszonyokat küldi előre. A zsákmányt gyakran életveszélyes viaskodással szerzi meg, ennek hazaszállítását bizza a nőre, aki több utazónak tapasztalata szerint férjének teherhordozó rabszolgálója.

Igaz, hogy mint Tacitus írja, a germán nők elkísérték férjeiket a hadba, de azt is elmondja, hogy az ütközet idején a hadakozók mögött szekereiken voltak, onnét buzdították kiáltozással, sirással harcoló kedveseiket, emellett ételt készítettek, sebesülteket ápoltak, vagyis nem harci erejükkel tünnek ki.

Bebel a történeti időt megelőzőtt korról azt írja, hogy akkor általános volt a nőközösség s ebből következőleg az anyai jog uralma. Nem családapai, hanem családanyai jogot, tekintélyt ismert a világ s a családanyai hatalom idején aránylag békesség uralkodott.¹ Ezen állításra felmerül a kérdés: miért szűnt meg a családanyai jog? Önként mondtak le róla a nők, vagy a nagyobb erő követelésének engedve? Egyenes válasz helyett a megkezdődött nőrablásra-utalást találjuk. Az így keletkezett egy- és többnejűséggel függő helyzetbe jutott a nő a férfitől. Megszűnt a családanyai jog, felváltotta a családapai hatalom. A férfi és nő között levő viszonyok ily irányu alakulása is azonban a férfinak nagyobb

¹ *Bebel*: Die Frau und der Socialismus. 25. l.

erejét tanusítja. A családanyai jognak támasza nem az erő, hanem vallási nézet volt.

A férfi s a nő tulajdonságait, tehetségeit párhuzamba állítva, ezek között több tekintetben különbözőséget találunk, de olyanokat, melyek végeredményül egymást kiegészítik s az ember fogalmában nincs rangkülönség férfi és nő között.

Szervezetében a férfi több erőt hordoz, mint a nő. Lábai jobban bírják a hosszabb, fárasztó utazást, karjaival nagyobb súlyt képes emelni, az erőfeszítést igénylő nehéz kézimunkában kitartóbb. A természet, a sors változása által célja elé vetett külső akadályok ellen — míg a győzelemhez reménye van — biztosabban folytatja a harcot, mint a nő. Másrészről a nő alkatán több a vonzó kellem, személye szépségével közvetlenebbül hat, tekintete kifejezésteljesebb, meghatóbb, mint a férfié. Arányosan kifejlődött természetnek könnyű, biztos mozdulata, az egész lényén szép harmóniában egyesülő változatosság kiemelő báj adnak fiatalságának. Méltán mondja Legouvé: „Egy szép női arcban a teremtés legbevégzettebb művét szemlélhetjük“. A férfi hangja mélyebb, erősebben csengő, a nőé tisztább, finomabb. Ajkairól az ének szívhezs szólóbb, elragadóbb.

Azon kérdésnél, vajjon értelmi erőre nézve egy színvonalon állanak-e a nők a férfiakkal, eltérő nézettekkel találkozhatunk.

Több jeles tudós s államférfi a szellemi erő kisebb mértékét tulajdonítja a nőnek, mint a férfinak s ezzel élete célját is lefokozza. A XVIII-ik században Montesquien azt írja, hogy a természet a férfit erővel és ésszel tüntette ki. Ezek jelölik ki hatalmának határait. A nőnek szépséget adott; ő csak ezen előnyével gyakorolhat hatást környezetére. Rousseau egyrésztől elismeri, hogy az ember fogalmában egykép benne foglaltatik a férfi

és a nő. Vannak közös tulajdonaik és vannak különbözök. A természet egy csodájának tekinthető két ily hasonló lénynek létrehozatala, akik ily különbözőssel vannak alkotva. Abban, ami bennük közös: egyenlők, amiben különböznek: abban nem hasonlíthatók össze. Másrészről a nő rendeltetését így határozza meg: „Az asszony azért van alkotva, hogy a férfi tetszését megnyerje. Hogy a férfi is tetszésére legyen a nőnek, ez kevésbé közvetlen szükséges. A férfi érdeme az ő hatalma; ő tetszik azért, mert erős. Ez nem a szerelem törvénye, hanem a természeté, amely megelőzi magát a szerelmet.¹ A nő életcéljának ily megállapítása a nő lelki tehetségeinek kevésre becslését jelenti.

A nagy francia forradalom — 1789 — szinte pazar kézzel osztogatta a jogot — és pedig a kötelesség kellő hangoztatása nélkül — mindeneknek, kivéve a nőket. Államférfiai, szónokai, kik a szabadság, egyenlőség, testvériség elvének hirdetésével jutottak vezérszerepre, Mirabeau, Vergniaud, Danton, Robespierre állást foglaltak minden oly indítvány ellen, mely a nők jogi helyzetének az egyenlőség értelmében rendezését javasolta, jóllehet alkalmuk volt a nőnek eszméért is buzogását a szabadság egy nőapostolának, a nemeszívű Madame Roland-nak munkásságában megismerhetni. Napoleon, ki nemcsak hadvezéri lángeszével keltette bámulatra a világot, hanem a polgári jogok törvénybe foglalásával is nevezetessé tette uralkodását: hasonlóképp nem tartotta megengedhetőnek a nőnek nagyon is függő állapotából törvény által biztosított jogokkal kiemelését. Meggyőződése volt, hogy a nőknél hiányzik a képesség a polgárjogok által követelt kötelességek teljesítésére. Egy alkalommal a nagy művelt-

---

¹ *Emile ou De L'education. Par. J. J. Rousseau. Tome 3. e. p. 7.*

ségü szellemes, Madame Staël irónőnek azon talán hiúságból fakadt kérdésére, hogy kit tekint országában legkiválóbb nőnek, röviden így felelt: „azt, aki a haza védelmére legtöbb gyermeket szült“. Nézete szerint a nő betölti rendeltetését, ha gyermekeket hoz a világra. A nő működését a szellemi munka terén elengedhetőnek vélte.

A pesszimizmus főképviseelője, Schopenhauer is rangban alacsonyabb helyet mutat ki a nő számára. Mások ismét hajlandók az értelemnek nemcsak ugyanazon, de a férfiénál magasabb fokát is tulajdonítani a nőknek. Így Huber, egy német író azt állítja, hogy semmivel sem bizonyítható be a férfiaknak értelmi fölénye, sőt az alsóbb osztályokban, nevezetesen a földműveseknél a nő rendszerint értelmesebbnek mutatja magát, mint a férfi.

Tagadhatatlan, hogy itt is vannak különbségek, de ezek is az élet szebbé, boldogabbá tételénél egymást támogató, kisegítő tényezők. A férfi értelme az elvont tárgyakkal behatóbban képes foglalkozni. A fogalmak meghatározásánál s ítéletében az indokok megállapításánál a logikai gondolkodás útján mélyebbre hatol, mint a nő. A gyakorlati téren azonban ott, hol a környezetnek kedvessé alakítása, a nagyobb, kisebb jelentőségű részeknek összhangzóan elrendezése a feladat: ott a nő áll első helyen. A nő rendszeretete, a tisztaság jelentőségét felismerő s amellet örködő gondja, a csekélységekre is kiterjedő figyelme, mellyel a leg-egyszerűbb hajlékot is kellemes otthonná tudja varázsolni: az ő kiváltságos tulajdona. A háztartásban a helyes beosztással, a szükséglet s fedezet között a kellő arány megőrzésével s házában a megelégedés érzetének ápolásával, övéinek egész életére jóltevőleg ható oly munkát végez, amellyel örök hálára kötelez. Hogy azonban a családi életben reá váró tisztet jól betölt-

hesse, ehhez szükséges tehetségeinek jó neveléssel kiépítése is.

Az észnek kutató nagy eszméket megnyilatkozásra hozó nagy munkájában, az emberi haladásnak minden akadályok dacára is továbbvitelében: a férfi az első. A lángész irányadó alkotásai, a tudomány, művészet ágaiban minden nagyobb szerű vivmány férfiak nevéhez fűződik.

Kevés azon nők száma, akik költészetben, festészetben, zenében maradandó értékű művet hagytak hátra. A bölcsészetben, fizikában nem is kísérelték meg mindeddig a versenyt a férfiakkal.

Ha azonban az erkölcsiséget, a lelki élet igaz ékességét, a nemes érzelmet tekintjük: itt ismét méltán nyújtja az elfogulatlan bíráló az elismerés koszoruját a nőnek. Hogy a jó elem többséget képez a társadalomban, ebben mindenestre nagy érdeme van a nőnek. A nő jellemvonásai: gyöngédség, hivebb ragaszkodás az erkölcsi törvényekhez, tisztább szeméremérzet, vagyis a szüziesség gondolatban, szóban, tettben, és ezekkel tagadhatlanul sokat tett arra, hogy a férfinak hajlama a nyerseségre korlátoztassék, érzelme finomuljon, erkölce nemesbüljön. Figyelmet érdemel a két nemnek az erkölcsi törvényekhez ragaszkodására nézve a statisztika kimutatása is, mely szerint ugyanazon számarány mellett ötször-hatszorannyi vétkes kerül ki a férfiak, mint a nők sorából. Azt sem tagadja senki, hogy a társalgás jólelkű művelt nőkkel nemesbíti a férfiak izlését, gondolkozását.

A nők szívében élénkebb a könyörület érzete mások iránt, szemeikben hamarabb fakasztja fel mások szenvedése a részvét könnyűit, mint a férfiakéban. Az önfeláldozásra készség kedveséért, a gyöngéd gondoskodás a hozzátartozókról, hasonlóképp nagyobb a nőben. Az elfoglalt munkatéren a nő fáradhatlan a hozzá-

tartozók boldogulására irányuló törekvésében. Örömet lemond az élvezetről, kész magától megvonni a szükségset is, csakhogy gyermekeinek örömet szerezhessen. Tisztán, önzetlenül szeretni a férfi nőtől: az édes anyától tanul. Ha a férfi nagyobb erővel küzd a külső viszontagságok ellen: a nő önmegadással harcol kitartóbban, s türelmével képes kifárasztani az ellenséges sorsot. A nő ezen erényeit gyakran épen a sorsüldözés napjai mutatják legmeghatóbb példákban. Mikor a férfi a minden számítását tönkre tevő csapások súlya alatt hitét a szebb jövőben elveszti s kétségbeesve önéletére tör: a női hűség mellette a nemtő, ki az elcsüggedtnek kezéből a fegyvert kicsavarja, haldokló reményét újra felkelti, s ezzel őt az életnek visszaadja. A férfi az életharcok vivására van hivatva a nyilvános téren, a nő első sorban a hit, remény, szeretet ápolására, ezzel a családi boldogság megalkotására a házban.

Igen sokáig nem tudták még a mívelt népek sem felfogni a férfi és a nő lelki tulajdonai között levő különbség jelentőségét. A közvélemény a nőben csak a szebbik és gyöngébb félt látta. E nézet folytán vált ingerültségre hajlandó, szeszélyes férj mellett a nő sorsa sok esetben gyötrelmessé.

A Teremtőtől egyképen halhatatlan lelket nyert a férfi és a nő. Az evangéliom e szavaival: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes“ mindenik elé a mulandóság határain túl ható célt állít: a tökéletességet. A haladás története azonban azt mutatja, hogy az ember csak szellemi tehetségeinek fejlődésével jut lassan az igazság megismerésére, mások iránt való tartozásának tudatára s tanulja meg ezzel arányban az egyéni önzés korlátozását.

A szervezetében erősebb férfi hosszú időn át igen természetesnek tartotta, hogy a nő, akit élettársul szerzett, ő benne urát is tekintse, neki engedelmeskedjék.

Akár úgy rabolta el, akár úgy vette meg apjától: a nő az ő tulajdona lett s mint ilyennel bánt vele a jobb érzésű férj jól, a nyers, indulatos ember rosszul.

Szociálista írók Marx nyomán nyíltan hirdetik, hogy a tulajdonjognak az életben gyakorlati alkalmazása szakította meg a nő szabadságát. A gazdaságilag a férfitől függő helyzetbe jutott nő kézi, szellemi tevékenységével szűk körre utalva, leszokott az önállóságról. A férj gondoskodott élelméről, ruházatáról, de ezért uralkodott is felette. A gazdasági függésre vonatkozással mondja Bebel, hogy „a nő az első emberi lény, aki szolgaságba jutott. A nő előbb lett rabszolgáló, mint a férfi rabszolga“.

Aki a családi élet erkölcsi jelentőségét méltányolni tudja, az sem a nőnek itt összpontosított munkásságát lealacsonyítónak, sem a házasságban élő nőt rabszolgálnak nem mondhatja. A hű családanya nem rabnő, hanem szeretetével a hozzátartozók boldogságának őrangyala. Csak annyi igaz, hogy a nőnek e szép, nehéz feladatát nem mindenkor, nem mindenütt ismerte fel kellőképpen s tanusított iránta tiszteletet a társadalom. Az erő, hatalom volt az első útegyengető a szerencséhez, ennek győztes küzdelmét követte a hódolat. Emiatt becsülte a világ a nyilvános téren kevesebbre a gyöngébb nő lelki tehetségeit. Az a hit, hogy az erősebb könnyebben boldogul a sors változásai között, mint a gyöngébb fél, emelte a családban is a férfi értékét magasabbra, mint a nőét. A szabad férfi, ha szegény volt is, úrnak érezte magát. Előtte tárva a világ, tetszése szerint választhatta a munkatért. Ott ütötte fel tanyáját, ahol jónak látta. Ameddig ereje hatott: másoktól függetlenül tűzte ki célját, s választott ahhoz eszközöket ösidőktől fogva. Ezen előnyt minden népnél áldásnak tekintették. Az újszülött fiu a család örömeinek, reményének megújulását hozta, magával, a leány születése

pedig a szülői gondok szaporodását jelenté. Ma is gyakran hallható azon nézet, hogy az ép, egészséges, életre való fiu, ha felnő, megél a jég hátán is. Ha házassági szövetséget akar kötni: válogathat, mindig talál hozzávalót, a leánynak jövője azonban, ha nem számíthat megélhetését biztosító szülői örökségre: mindig bizonytalan. A családalapításnál nem ő a kezdeményező; neki várnia kell, míg oly kérő jelentkezik, akinek nyugodtan nyújthatja kezét. A különbség a férfi szabad mozgása, szélesebb körre kiterjedő joga és a nőnek szűkebb térre szorult jogi helyzete s függése között okozta, hogy a világra jött fiu rendesen szivesebb fogadtatásra talált, mint a leány, úgy a műveltségben már előbbre haladt, mint a kevésbé művelt népeknél, úgy a legfelsőbb, mint az alsóbb osztályu családoknál. A társadalom vezető körében is a szülők öröme akkor teljes, ha fiu születik. A középpázsiai törökökről így ír Vámbéry: „A fiut épen oly örömmel fogadják, amely kellemetlen vendégnek, sőt sok esetben szerencsétlenségnek tekintik a leányt. E tekintetben Ázsia összes népei — álljanak bár a kultúra legmagasb, vagy legalacsonyabb fokán — mindig egyformák voltak. A nő a gyöngeséget és szemérmetességet, a férfi ellenben az erőt és büszkeséget, egy aul (sátorcsoport, falu) alapítóját és a család támaszát képviseli“.¹ Az ujugurok szerint: „Jobb, ha leány nem születik, vagy nem marad életben. Ha születik is, jobb ha a föld alatt van, ha a halotti tor összeesik a születéssel“.²

Egy altaji közmondás így fejezi ki a közvéleményt: „Jobb az aranyfejű asszonynál a soványfejű férfi“.

Az izraelita férfi imájában hálát ad az Istennek, hogy őt nem asszonynak teremtette. Az izraelita nő, ha

¹ A Török Faj. Vámbéry Ármin 169–70. l.

² Uo. 259–60. l.

imádkozik, azért rebeg hálát, hogy az Isten őt saját akara szerint alkotta. Még a bölcs Plató is nagy szerencsének tartotta, hogy nem nőnek született.

A nőnek a férfitől függése, ebből kifolyólag sokszor súlyos helyzete, a polgári jogokból oly sokáig kizárása mind az erő kultuszának következménye volt. És ha meggondoljuk, hogy a nő az őskortól fogva türelemmel, az övéiért áldozatkész szeretettel töltötte be családayai tisztét s ezzel nemesebb érzelmeket, a gyöngébbek iránt jóakaró részvétet keltett a férfiakban s a kötelességnek jutalomra számítás nélkül önzetlen teljesítésére tanított: akkor lehetetlen másképp, mint tisztelettel emlékeznünk a nőnek nem egyedül a családra, hanem a társadalomra, a nemzetre is kiható áldásos munkásságáról. Joggal mondjuk, hogy a nőnek tűrni tudó szelidségével, fogyhatlan szeretetével mások boldogságáért hozott áldozata, midőn kivívja a közelismerést, az egyenjogúságot, ezzel az erkölcsi erő diadalát jelenti.

Az édesanya a mindennek előtt a családi körhöz fűződött ernyedetlen tevékenységével sokat tett arra, hogy a férfi minden akadályok ellen folyton megújuló reménnyel küzdött s győztesen haladhatott előbbre. A szép, nagy elvek megvalósulása, az igazság s ember-szeretet uralmának terjedése nemcsak a férfi érdeme, ezért köszönettel tartozik a világ a nőknek is.

A szellemi tulajdonokban s a hivatásban levő különbség mellett is a férfi és a nő ugyanazon rangfokon állanak s együtt képezik az ember fogalmát.

A férfi képviseli a bátorságot, tetterőt, a fáradhatlan küzdelmet; a nő, az erkölcsi érzést, bizalmat, szeretetet, kedélyt. E fontos tényezőknek összhangzóan egyesülése adja meg a földön az egyén s a család boldogságának biztosítékát. Találón mondja Helps: „Ha felszólítanának, hogy mutassam ki, Isten hozzánkvalóságának legdöntőbb bizonyosságát: alig hozhatnék fel

egyhamar mást, mint a férfi és női szellem között lévő bájos különbséget, mert csak így alakulhatott az a szövetség, melynél édesebbet, boldogítóbbat maga a képzetet sem varázsolhat elő.

A nőnevelés.

Az ember lelki tehetségeivel emelkedik ki az állatok sorából, ezek segélyével vivja győztesen a harcot a célja előtt álló akadályokkal, tölthet be erkölcsi hivatást, s munkálhat közre a boldogulás előmozdításán. Azonban mint a drágakőnek az avatott csiszolás adja meg igazi értékét: az értelem csak kiképzéssel nyer az életre jóltevően kiható erőt. Kiképzés nélkül a legszebb lelki talentum is ismeretlen, elásott kincs marad.

A tehetségek kiművelése a nevelés, oktatás feladata. A legközelebbi nevelő a családi hajlék. Épen azért a gyermek egész jövőjére nézve igen fontos az a kérdés, milyen szellem uralkodik a házban? Ott van-e a szeretet mellett azon kötelességek ismerete is, amelyekkel a szülők gyermekeiknek a nevelésnél tartoznak? Tudja-e a szülő, hogy az életnek nem pusztán szerencsejavarok halmozása, vagy kényelem, mulatság élvezése a célja, de ennél magasb rendeltetése is van? A szülői hajlékból az életbe kilépő leányra is munkatér vár, amelyen kötelességét hiven teljesítve remélheti, hogy lelki békesség, hozzátartozói és a társadalom tisztelete kíséri. Ha a családfők érzik a felelősséget, gyermekeik lelkének helyes irányban fejlődéséért, s ettől vezetve, gondosan örködnek, hogy a ház jó alapvető iskola legyen: akkor fogják bennük magzataik mindenkor legnagyobb jóltevőiket ismerni.

A leánynevelésnél a rendszeres oktatást vagy a háznál alkalmazott oktatók, nevelőnők, vagy a legtöbb esetben az e célra szolgáló tanintézetek adják

meg a növendéknek. Tanulás nélkül nem lehet szó haladásról, ami pedig az embernek rendeltetéséhez tartozik, nem szerezhető meg a műveltség, legfeljebb annak külső máza. A tanulás fejleszti az értelem erejét, gyűjt hasznos ismereteket, szélesbíti a látkört, megkönnyíti a tájékozást a kötelesség terén. A rendes oktatásban részesült s az erre nyílt alkalmat felhasználó nő, gondolkozásában önállóbb lesz. Világosabban felfogja hivatását a számára kijelölt körben. Izlése fejlődik, erkölcsi érzése határozottabb lesz, biztosabban megállapítja, mit kell gondolkozásban, beszédben, tettben követni mint jót és kerülni mint rosszat. Mi a valóban szép, mi a rut? Mivel tartozik magának, családjának, a társadalomnak? A művelt nő képes megérteni a nagy eszmék jelentőségét, tud ezekért lelkesedni, s környezetében is a buzogást éleszteni magas célokért. A jó házi nevelés mellett jó iskolai oktatásban is részesült nemes szívű, művelt lelkű nő mindenütt bizalmat kelt, munkásságát tisztelet követi.

Ha ellenben a leány mellől hiányzott a jó irányra szoktató nevelés, ha kedvező anyagi helyzetben levő családjá elégnék tartotta számára a műveltség külszínét azon téves hitben, hogy a pénz egyedüli alap a gyermek jövőjének biztosításához: az ily körben felnőtt leánynak lelki élete parlagon maradt. Egykor késő bánattal látja be, hogy a tudatlanságban, cél nélkül töltött élet minden gazdagság mellett is nem irigylésre, hanem sajnálatra méltó.

A szerencsétől környezett háznak jó nevelés nélkül maradt leányát még mint egy veszélyes ellenség fenyegeti az unalom. Ha nem tanult, nem gyűjtött ismereteket: értelme üres. Nemes célok nem vonják, nem talál komoly foglalkozást, amelyben az idő hasznosan töltésének érzete vidámíthatná. A tétlenségből fakadó unalom elégedetlenné teszi, folyton követelő szeszélye

gyötrő teherré lesz a családra. Számítani, kötelességet ismerni nem tanították; így az új és új multság keresésén kívül más feladatról fogalma sincs. Tudatlansága, felületes gondolkozása egyik tévedésből a másikba sodorja.

A leányok nevelésére szolgáló nyilvános intézetek, legközelebb a polgári leány- és a felsőbb leányiskolák, az előbbiek négy, az utóbbiak már hét évfolyammal. Ezeknek célja nem szakpályára előkészítés, hanem általában a lelki tehetségek kiképzése, a műveltségben előbbre vezetés. Óhajtandó volna már a polgári leányiskolának, mint nevelő-intézetnek oly berendezése, hogy a növendékeknek alkalmat nyújtson a háztartás vezetésénél a nő hivatásával közel kapcsolatban levő teendőknek gyakorlati úton is alaposabb megismerésére. Ennek megszerezhetése céljából indokolt volna a négy tanfolyam elvégzése után egy ötödik tanév megnyitása. A házi gazdálkozásban avatott vezetés mellett szerzett ismeret nemcsak magukra a lányokra, de családjaikra nézve is jövödelmező értéket képvisel.

Joggal várhatja továbbá a társadalom, hogy a nőnek hivatására előkészítését feladatához számítsa a felsőbb leányiskola, melynek nevelői munkája hét évre terjed ki.

Jó szolgálatot tesz a nevelő-intézet a nőnevelés ügyének, ha a vezetése alatt a hajadon kort elérő leányok figyelmét mindinkább a később reájuk váró hivatásukra irányozzák.¹ Ha megértetik velük, hogy a nőnek első rendeltetése nem a külcsillogás, pipere, ezekkel nőtársai irigységének, a férfiak hizelgő hódolatának megszerzése, nem az időnek gond nélkül, pusztán multság kerésésében töltése. Amely nő lelkét csak ily törekvés foglalja el: arra szomorú kiábrándulás vár.

¹ A nők hivatása. Beniczky Irma. 172. l.

A szépség virág, amelynek sorsa hervadás. Ennek be-
következtével elmarad az ezt dicsőítő hódolat. A divat
bálványozása, a fényes öltözködés nem segít, ez már
csak a gúnyolódást hívja ki. A semmi nemesebb fel-
adatot nem ismerő, a mások boldogulásáért munkál-
kodni, áldozni nem tanult nő, ha gazdag: végül csaló-
dottan fogja tapasztalni, hogy a tisztelet csak vagyóná-
nak szól, ő maga arra érdemet nem szerzett és e tudat
szemrehányásai elől hasztalan keres, nem talál mene-
déket a kényelem ölén sem. Ha szerény anyagi hely-
zetben van: a hízlegők eltűnnek, s ő csalódásával ma-
gára marad. Csak azt érzi, hogy fellengző vágyainak
élve, célt tévesztett. Az a boldogság, melyet ki-ki a maga
körében munkaszeretettel, hivatásának hű betöltésével
szerezhet, ő reá nézve elveszett.

A munka nem lealacsonyít, hanem emel, neme-
sít. A rendszeres foglalkozás, a gondviselés által szá-
mára kijelölt körben a nőre nézve nem lehet teher, ha-
nem lelki öröm forrása. Mint a nap melengető suga-
rainak viszonzásául a föld virágkoszorút hoz: a nő lan-
kadatlan tevékenységét a hozzátartozók jólétéért, hálás
szeretet követi, s ez boldogító jutalom. A nemes cél
szolgálatában folyó munkálkodás hathatósan óv az elé-
gedetlenkedéstől, nem enged időt a hiú ábrándozásba
merülésre, mi az elhanyagolt nevelés következményekép
sokszor megrontója a fiatal életnek.

A nevelés méltán terjeszti ki gondját arra is, hogy
a leány érezze, tudja: miben áll az igazi műveltség?
Maga az ismeretek gazdagsága, a szellemes társalgás
még nem teljes bizonyíték a műveltség mellett. Ide tar-
tozik még az erkölcsi törvények tisztelete, a kötelesség-
érzet, a hűség az igazsághoz, az önuralom, őszinteség,
önzetlen felebaráti szeretet. A tanulás eredménye ezen
erényekkel egyesülve mutatja a művelt lelket. Nevelni
kell a fiatal kebelben — mint az igaz műveltség köve-

telményét — a készséget azon kötelesség teljesítésére, amellyel mások iránt tartozik. Meggyőződésévé kell tenni azon igazságot, hogy amint ő megkívánja, hogy mások tiszteletben tartsák az ő békességét, jó hírnevét, ne gyanúsítsák rosszakarattal: ugyanazon joggal várják meg ezt ő tőle mások is. Amely nő nagyon és sokat foglalkozik mások dolgaival, örömét találja ismerősei szavainak, magaviseletének, öltözködésének bírálgatásában: az könnyen megszokja a kiméletlenséget. Másokban mindig hibát talál, vádol és elítél. Természetévé lesz a megszólás, káröröm egyik, másik nőtársát ért kellemetlenség felett, amelyet siet nagyítva tovább adni. E szokásával nemcsak másoknak okoz keserűséget, de önmagának is sok bajt szerez. Barátnői végül elidegednek tőle, félnek nyelvétől, ellenségei szaporodnak, s tapasztalni fogja az irás azon szavainak igazságát: „amely mértékkel mértek másoknak, ugyanazon mértékkel mérnek mások is nektek“.

A kimondott szó kilőtt nyíl, amelyet visszatéríteni, ha méltatlanul sebez is: ebben megakadályozni már nem lehet. Hol a gondos nevelés felkeltette e tudatot: ott a fiatal leány is mindig örködik, hogy nyilatkozata másokra nézve sértő ne legyen. Társaságban a távollévőkről kimélettel, jóakarattal szól, elhamarkodva nem ítél, inkább védeni törekszik őket a méltatlan támadások ellen. Másokról mindig a jobbat feltételezi, míg az ellenkezőről meggyőződve nincs. Az esetleg történt félreértést nem bosszúval, sértések halmozásával, hanem szelidséggel, megbocsátani tudó nagylelkűséggel osztalja el. Ily magaviselettel, ahol megismerik, mindenütt bizalomra talál, s a társadalom csak elismeréssel emlékezik szüleiről, nevelőiről is.

Régóta hangzó igazság, melyet ma is mindnyájan vallunk, hogy nemcsak magunkért születtünk. A Teremtő az élethez kötelességeket is csatolt, melyeket a

nagy parancsolat e szavakban foglal össze: „Szeresd az Istent mindenek felett, szeresd felebarátodat, mint önmagadat“. A szeretet Isten iránt az embernek első feladata, mert az egyszersmind hű támogatója az igazság ingatlan követésében, rendeltetése betöltésében. E tartozásának ismeretéről azonban hivatva van a jóakaratban, jó tettekben megnyilatkozó felebaráti szeretettel bizonyosságot tenni. Mint a szentírás mondja: „Aki a szeretetben van, az az Istenben van és az Isten abban“. Hasonló értelme van Ciceró e szavainak: „Akkor közeledik az ember legjobban Istenhez, ha embertársaival önzetlenül jót tesz“. Az élet igaz értékét nem a környező fény, gazdagság, hatalom, hanem az Isten és az emberek iránt való kötelességek hű teljesítése mutatja. Jól végzi tisztét a nevelő, ha ennek tudatát is felkelti s erősíti a növendékben. Ezzel hathatósan előkészíti arra, hogy hivatása körében áldássá tehesse életét.

Ha a nevelés erről megfeledezett, s a leány lelkét csak az önzés, hiúság uralmának engedte át: akkor adós maradt neki egy drága kinccsel: a női hivatás jól betöltésének feltételével. Azon nőre, ki csak önző vágyainak él, hitetlenséget negélyez, a vallás felett gúnyos lődik; minden komoly férfi idegenkedéssel, azon gondolattal tekint, hogy nem lehet jó családanya, nem lesz képes megadni gyermekei életének a helyes irányt, homályos fogalmai vannak a környezete és mások iránt tartozó kötelességeiről. A női kebel legyen a vallásos érzés szentélye, ezzel neveli a bizalmat, hogy hivatásának tudja szentelni életét, hogy jó szive mindig hű öre lesz övéi boldogságának és a család köréből áldást áraszt ki az életre is. A jóltevő emberszeretetnek, a részvétnek első hivatott képviselője a nő.

Egy napkeleti rege szerint a sors változásaival, ezer gonddal küzdő életben, a siralmak völgyén láthatatlanul egy angyal jár szerte, ki tömlőbe szedi a ke-

sergők könnyeit, bemutatja Isten előtt, s úgy esdekel könyörületért a szenvedők nevében. Ez az angyal látható alakban a jól nevelt, érző szívű nő. Ő látja meg legelőször a bajt, ő az első ott, hol a balsors sebeket vágott, ő nyujt legönzetelebbül segítő kezet a nyomorúság terhe alatt roskadónak. Boldog, ha a szenvedők között a fájdalom sóhaját csendesíti, a bú nyilának élet tördelheti.

A társadalom sebeinek orvoslásánál szép feladat vár a nőkre. Ha nőegyleteket képezve, egyesült részvétellel karolják fel a szegények ügyét; felkeresik a nyomortól ostromolt lakásokat, enyhítik a bajt, újra keltik az elhagyottak bizalmát, segéllyel, jó tanáccsal támogatják őket; ily irányu buzgalmukkal is üdvös munkát végeznek a közügy szolgálatában.

Gondoskodás a leányok jövőjéről.

Ma a tapasztalás azt mutatja, hogy a leányok legnagyobb része a polgári leányiskolában négy tanfolyamot végezve, szakpályára előkészítő tanintézetet keres. Ovónő, elemi tanítónő, polgári leányiskolai tanítónőképző-intézetbe felvételért folyamodik, vagy kereskedelmi iskolára, postai tanfolyamra jelentkezik. A felsőbb leányiskola felsőbb osztályai elnéptelenülnek, mert a növendékek a negyedik osztály után többnyire nő-gimnáziumba sietnek, hogy onnét érettségi bizonyítvánnyal egyetemi tanfolyamra mehessenek, s tanári, orvosi, gyógyszerési diplomát szerezhessenek. A szakiskoláknak, gimnáziumnak, egyetemnek célja nem a női hivatásra nevelés, hanem előkészítés a szakpályákra, amelyek a leányoktól is ugyanazon ismereteket, ugyanazon gondot, erőfeszítést követelik, mint a férfiaktól. A közügy szolgálatában váró állásra, számos éven át tartó fáradságos készüléssel sokszor káros hatást gyakorol a gyöngébb nő szerve-

zetére is, úgy hogy az eredmény nemcsak az ismeretek gyűjtésében előbbre haladás, hanem sok esetben a vérszegénység, idegesség, s az ebből származó levertség, elégedetlenség is. A nyilvános téren hivatalos munkával lekötött nő szívében ott marad nem egyszer a titkolt bánat amiatt, hogy a társadalmi viszonyok őt hivatásától, egy család boldogításának feladatától elzárták, s életének a közélet terén folyó küzdelemben eltöltésére kényszerítették.

A férfi és a nő egyenlőségét az ember fogalmában s korunkban már egyenjoguságát is minden elfogulatlan gondolkozó elismeri. Minde mellett nem tagadható, hogy a nagy fáradságot igénylő testi és mélyre ható szellemi munkában a férfi nagyobb, kitartóbb erővel bír, a nő pedig melegen érző szívével az emberi életre oly nagy fontosságú családi körben mutat fel oly áldásos hatású erkölcsi erőt, amelyet a férfi pótolni nem képes. Ennek folytán úgy az egyénnek, mint a társadalomnak érdeke, hogy a munkafelosztás elve a férfi és a nő tehetségeinek megfelelően nyerjen az életben alkalmazást.

Az állam s az egyházak szolgálatában is nyiljék munkatér, de óhajtandó, hogy a nők közül első sorban azon pályázók vétessenek figyelembe, kik házassági szövetségre nem léphetvén, az önfenntartás gondjaival magukra hagyatva állanak. A házasságban élő nők lehetőleg oly hasznos munkával foglalkozást válasszanak, amely családanyai tisztüknek jó betöltését nem teszi lehetetlenné. Ha ugyanis a nők szakpályán előkészüléssel mind hivatalra sietnek, miután azonban férfi-pályázók is vannak, nagy részük nem nyerhet elhelyezést: az állás nélkül maradtak csak az elégedetlenek számát szaporítják, kik mindig hangosabban ostromolják az államot, társadalmat követeléseikkel, amelyeket mind kielégíteni nem lehet. Akkor a férfi nem segítőt, hanem csak hivatal

után törő vetélytársat lát a nőben, aki vele minden pályázon szemben áll.

A nyilvános téren az állásért folyó küzdelem pora, a vetélytársak között könnyen támadó ellenszenv, irigység csorbulással fenyegeti a nők iránt eddig érzett tiszteletet.

Megtörténik, hogy a hivatalra jutott nőt feleségül veszi egy hasonlóképp hivatalos állást betöltő férfi: ez esetben a kettős évdíj könnyebbé teszi az anyagi gondok terhét. A jövődelem azonban a családi boldogság rovására szaporodott. A feleség is hivatalnok s mint ilyen, háziasszonyi tisztének nem tehet teljesen eleget, mert „senki két úrnak nem szolgálhat“. Minden nap, mikor hivatalba megy, kénytelen másra bízni a ház, a konyha vezetését, a bölcsőt, gyermeket. Hivatalos teendőit végezve, fáradtan, sokszor a boszankodás, csalódás érzetével tér vissza házába. A hasonló lelkiállapotban megérkező férj a családi körben csak panaszt, rossz kedvet talál. A hivatal által lefoglalt nőnek nincs ideje arra, hogy a hajlékot édes, vidám otthonná varázsolja. Szenved a házi rend, gyermeknevelés, ritkul az igazi öröm, növekszik az ideges elégedetlenség. Emellett a kettős fizetésnek egy család által lefoglalása azt jelenti, hogy egy másik férfi- vagy nőpályázó nem juthatott neki megélhetést biztosító álláshoz.

A családfők azt mondják, hogy a társadalmi viszonyok kényszerítik leányaikat anyagi helyzetük biztosításának szakpályán keresésére, mert a férjhezvétel ma már csak gazdag hozomány mellett reménylhető, amit kevés szülő adhat leányának. A házasságra készülő ifjak a választásnál többnyire nem szívüktől, hanem a telekkönyvtől kérnek tanácsot. Szülői feladat a gondoskodás, hogy a leány egy vagy más munkára készüléssel megszerezhesse az önfenntartás feltételeit s így azon esetben is, ha férjhez nem mehetne, tisztességes megélhetése biztosítva legyen.

A kézimunkás, földmives-osztálynál a leány az elemi iskolai tanfolyamot, a vagyonosabbaknál egy pár polgári leányiskolai osztály végzése után otthon anyja mellett tanulja meg a házvezetést, a segédkezést a gazdálkodásban, megismeri a kapa, ásó kezelését is. Szükség esetén képes helyettesíteni a férfit a szántásban, aratásban is. Mint ez ma a munkabíró férfiak legnagyobb részét harcterre gyűjtő világháború idején minden község határában látható. Ha a leány szolgálatba megy: akkor is alkalma van begyakorolni magát a házi teendőben, a főzésben, sütésben, tisztogatásban. Az ily munkához szokott leányok igen ritkán maradnak hajadonok, miután az ezen osztályhoz tartozó férfiak nem lehetnek el nő nélkül, aki lakásukat, ruhaneműjüket rendben tartsa, ételüket elkészítse s a gazdálkodásban segédkezzék. A legmegbízhatóbb gondviselő, segítőtárs a feleség.

A kisiparos, kereskedő is nehezen maradhat házastárs nélkül. Szüksége van élettársra, ki gondjainak egy részét magára vállalja, számára otthont alkot, hol fáradalmi után nyugalom fogadja s munkája gyümölcsének értékét a szeretet, bizalom neveli. Mindemellett e családok leányai is ma már az elemi iskolán túl haladó tanuláshoz nagyrészt nemcsak a műveltségben előrehaladást, hanem oklevélszerzést is célul tűzik ki. Tanító, tanári, hivatalnoki pályára készülnek s ennek oka azon szülői aggodalom, hogy a házasságkötés bizonytalan.

Még teljesebb számban törekednek diploma szerzésére azon intelligens családfők leányai, akik a család fenntartásánál mint tisztviselők egyedül évdíjukra vannak utalva. Ők fizetésükből gyermekeik számára vagyont nem gyűjthetnek, örökséget nekik csak a jó neveléssel, az önfenntartás feltételeinek megszerzésével adhatnak. Ide irányuló szülői gondjuk indokolt, tiszteletre méltó. Tanácsos azonban itt is szem előtt tartani azon igazsá-

got, hogy a munka a műveltség mellett sem szégyen, figyelembe veendő továbbá a növendékleány hajlama s tehetsége is.

Ha felfogása élénk, emlékezőtehetsége erős, szorgalma kitartó: akkor nyugodtan bocsáthatják a szülők oly tanulói pályára is, amelyen számos évi ernyedetlen törekvés vezet célhoz. Ha azonban a hosszabb foglalkozás elvont tantárgyakkal terhére van: ez esetben céltalan volna erre erőltetése. Van más munkatér is, melyen fáradozását siker koronázza.

Amelyik leánynak jó zenei hallása van, ajánlható zenei kiképztetése. Mint zenetanítónő intézetekben, családoknál óraadással biztos jövődelemre számíthat.

A női kézimunka nem jár nagy erőfeszítéssel és az ügyesség a szabásban, varrásban, a himzésben, diszfaragványok készítésében, alapos izléssel párosulva, tekintélyes értéket képvisel. A szép, izléses munka mindenütt magára vonja a figyelmet s haszonnal értékesíthető.

E téren nem kell a férfiak részéről támadó versenytől tartaniok.

Szép foglalkozás a kertészkedés is, a virág-, zöldségtenyésztés, gyümölcstermelés. A polgári vagy felsőbb leányiskolát végzett leány, ha hajlamot érez a kertészkedésre, megszerzi az elméleti ismereteket s gyakorlati téren is avatottságra tesz szert, kitartásával kivívja az óhajtott eredményt. Képzettsége jutalmazó lehet, ha férjhez megy is, önfenntartását biztosítja vele, ha magára marad is.

A kertészet jelentősége napról-napra emelkedik, szakértelemmel, szorgalommal művelése jutalmazó. Ezt tanúsítja azon tény is, hogy a háboru előtti évtizedben a hazánk majd minden megyéjében megjelent s egy-egy pár hold bérlett földön munkába állott bolgár kertészek a felmutatott eredménnyel az egész társadalom figyelmét magukra vonták. A hivatalos kimutatások szerint

az eladott természetmennyek árából évenként 70—80 millió koronát küldtek hazájukba. Ez azt jelenti, hogy Magyarország Bulgáriának az onnan jött kertészek termelő munkájáért évről-évre sok millióval adózik béke idején. Nálunk a földmivesek leginkább a szőlő- és mezei munkát, szántást, vetést, aratást tekintik a férfihoz méltó feladatnak. A kerti munka értékét kevésre becsülik, a virággondozást, zöldségtenyésztést a legtöbb helyen egyszerűen asszonyi munkának tartják. A kertészetnek fellendülése pedig közérdek. Nemzetgazdasági tekintetben is nagy nyereség volna, ha községekben, városokban minél többen vállalkoznának a kertészet berendezésére. A szakismeret megszerzése után művelt nők is bátran rendezhetnének be egy-két hold tulajdon-, vagy bérlett földön kertészetet. A felügyelet, munkálkodás ily kertben minden esetre jobban őrzi az egészséget, mint a hivatalokban az íróasztalhoz kötő munka. A természettel barátkozás, a vetemények, ültetvények fejlődése gyönyörködtet. A természetmennyek nagyobb városokba szállítása s értékesítése ma már nehézség nélkül eszközölhető. A kertészkedés nemcsak szép, de jövődelmet is biztosító foglalkozás.

Tiszteletre méltó feladatot állít a nő elé a protestánsoknál a diakonissza-intézet. A belépő fiatal nőket a házi teendőknél gyakorlás mellett kiképezteti a betegápolásra. Alapos útmutatást ad nekik arra is, hogy gyülekezetekbe kiküldve, ott a maguk köré gyűjtött leánykákban a vallásos érzést ápolják, s hasznos női kézimunkában is oktassák. Szelid türelmével a nő kiválóan alkalmas a betegápolásra. A képzett diakonissza mint betegápoló kórházakban, családokban oly tisztet teljesít, amelyben önzetlen fáradozásával a beteg vigasztalásával, fájdalmának enyhítésével mindenütt hálás elismerést érdemelhet. Szép hivatásban töltött napjaira mindig lelki megelégedéssel gondolhat vissza. A diako-

nissza az intézetből bármikor kiléphet, férjhezmehet. Sorsára vonatkozólag rendelkezési joga sértetlen marad.

A betegápolásra hajlamot érző nőknek kellő kiképzetéséről régebbi idő óta gondoskodik a r. kath. egyház is.

Megfelelő képzettség mellett biztosíthatja jövőjét a leány úgy is, mint nevelőnő, főkép, ha anyanyelvén kívül még a német és francia, vagy az angol nyelv használatában is megszerzi a társalgási, tanítási képességet.

A gyermekkertészet, óvodavezetés is ajánlható a nőnek, annál is inkább, minthogy természetes ügyességével, a gyöngék iránti részvételével első sorban van hivatva a kisdedekkel foglalkozásra.

A férfiak házasságkötéstől vonakodásukat így men-
tegetik: A családalapítással ma nagy gondot vesz magára a férfi. A nő rendesen nagy igényeket hoz magával, amelyeket a férj állásának jövődelméből kielégíteni nem tud. Fényüzésre való hajlama, a folyton változó divat követése a háztartást fennakadással, a családot adósságba merüléssel fenyegeti. A nőtlen ember kevesebb gonddal él, mint a családós.

A férfiak ezen aggodalmát a leányok jó nevelése oszlatthatja el, úgy hogy hivatásukra jól előkészíti őket s lelkükbe oltja azon meggyőződést, hogy a munka a boldogulásnak első legtiszteletreméltóbb feltétele. A nő is csak céltudatos, folytonos tevékenységgel igazolja, hogy nemcsak mint fogyasztó jön számításba hozzátartozói körében, hanem szorgalmával a család jólétének gyarapításán is közremunkál. Igényeit korlátozni tudja, nem a hiúság, hanem a ház iránt tartozó kötelesség érzete vezeti minden tetteiben. Így tanusítja a maga részéről a már az ókor egyik művelt népénél, az egyiptominál hangzott azon vallomásnak igazságát, hogy egy értelmes, jószívű nő nem teher a házra, hanem a legnagyobb áldás, melyet ez életben találhat az ember.

Másrészről a férfiaknak a családalapítástól egy-

általán vonakodására annyit mondhatunk, hogy ezzel a legtöbb esetben csak késő bánatot szereznek maguknak. Igaz, hogy a nőtlen férfit nem terhelik családi gondok, saját kényelme előtte a cél s úgy ideig-óraig könnyebben élhet. De ott marad lelkében a tudat, hogy rendeltetésének nem tett eleget, nem fáradozott egy családnak lelki-testi boldogulásáért. Ezért nem lehet osztályrésze az önzetlen szeretet munkássága nyomán a családi körben fakadó hála virága. Élete rideg, üres, mint a gyümölcsöt nem hozott fa. Ha eljön az öregség: élte alkonyát nem deríti fel a szeretet, éreznie kell, hogy körötte a gondozás munkáját csak a számító önzés kíséri. Ha meghal, koporsójára nem hull gyászoló szeretetnek könyüje, megsiratatlanul tér a sirba. Adós maradt az életnek családboldogító szeretettel. Az időnek pusztán az önérdék szolgálatában töltéséért nincsen, aki hálás kegyeletet érezne iránta.

Azon művelt nők, kik férjhez nem mehettek, családi örökségre nem támaszkodhatnak, állami szolgálatban hivatalos állást, állandó irodai alkalmazást nem nyerhetnek: szülőik halála után csak aggodalommal gondolhatnak a jövőre. A nyomor veszedelmes kísértő.

Mindenek előtt az állam volna hivatva az ily támasz nélkül maradt nők védelmére, oly irányu intézkedéssel, hogy a nőnevelő-intézetekben a leányok egy vagy más munkaágban teljes kiképeztetést nyerjenek s az ezzel nyert önfenntartási képesség biztosítsa számukra a tisztességes megélhetést. A szerény helyzetben levő művelt családok azon leányaira nézve, akik hivatalért pályázásra jogosító oklevelet nem szereztek: nagy jótéteménynek bizonyulna oly előrettekintő gondoskodás, hogy támasz nélkül maradvá is, tehetségüket oly munkatéren érvényesíthessék, hol a férfiak versenye nem nehezíti állásfoglalásukat.

Szép feladatot teljesítenének a nő-egyesületek is,

ha részvétellel felkarolnák az ellátás nélkül maradt nők ügyét, számba vennék őket, gondoskodnának, hogy ne pusztán súlyos helyzetük pillanatnyi enyhítést célzó adománnyal gyámolíttassanak, hanem utat, módot mutatnának nekik képzettségüknek megfelelő foglalkozásra s így munkásságukkal fenntarthatnák magukat s mentve lennének az irgalomkenyérre szorulástól.

A szolgálók osztálya is megérdemli a figyelmet, a nagyobb városokban szükséges volna cselédképző-intézet, hol női felügyelet mellett a reájuk váró munka végzésére oktatást, magaviseletre, modorra útmutatást nyernének. Ugyancsak a városokban szervezendők volnának a nőegyletek gondozása mellett cselédotthonok, amelyekben a szolgálók, míg helyük kerül, menedéket találnak s lehetőleg az ott tartózkodási rövid időt is munkában elfoglalva töltik, távollétükben sem volnának kitéve az inségnek s az ennek nyomán jelentkező kisértéseknek.

A nők védelme fontos erkölcsi közérdek. Ha a nők érzik, hogy a közfigyelem védi őket a durvaság, szeszély támadásai ellen, ha szegény sorsukban is tapasztalják, hogy nincsenek odavetve az erősebb önkénye által legázoltatásnak, hogy az állam, a társadalom szorult helyzetükben sem hagyja őket a könnyedén vett s tovább adott olcsó árucikk sorsára jutni, hanem örködik mellettük s ők tisztos munkatéren, lelkük tisztaságának megőrzésével folytathatják az életharcot: akkor az oltalomra talált női hála érzése még teljesebb mértékben fejt ki nemesítő hatást az egész társadalom erkölcsi életére.

Másrésről ahol azon nézet lesz uralkodóvá, hogy a női méltóság tisztelete csak a fénnel, gazdagsággal jár együtt s a támasz nélkül levő szegény nő végzete az önkény rabszolgálatára vagy a pusztulás: az ily felfogás kegyetlenül megboszulja magát. A női erénynek a

szegénységben csak játékszerű tekintése, kigúnyolása: csak az alacsony önzést neveli, az erkölcsi érzést alapjában megrendíti. Az erkölcstelenség terjedése végül az egész társadalom erkorcsosulását, a nemzeti lét szétbomlását vonja maga után.

A szocializmus egy időben kemény harcot indított a tulajdonjog és az ezzel elszakíthatlan kapcsolatban levő törvényes házaselet ellen. Ismert nevű szociálista írók nyíltan hirdették, hogy a tulajdonjog és a házasság minden igazságtalanságnak és nyomornak forrásai. A családi kötelék — mint ők mondják — kényszerhelyzetbe utalja a férfit és a nőt, és pedig mindenik fél úgy társadalmilag, mint gazdaságilag független. Mint teljesen szabad egyének állanak egymás mellett. Sokkal méltóbb a saját ügyeiben szabad rendelkezésre jogosult emberhez a szabad szerelem. Boldogabb lesz az együttélés, ha az egyenjogú felek egyedül saját hajlamukat követve, egyesülnek. Együtt maradnak, amíg a szövetekezést magukra nézve jónak találják. Ha az összekötő hajlam megszűnt: minden törvény, hatósági beavatkozás nélkül egyszerűen bucsut vesznek egymástól s tetszése szerint mindenik más szövetségest keres. A házasság magánjogi intézmény, amihez másnak semmi köze sincs. A szabad szerelmen alapuló szövetekezésből született gyermek a társadalomé, a házi nevelést a társadalmi nevelés váltja fel. A gyermek gondozása nem terheli a szülőt, a munkaképességre felnőtt gyermekek mentve lesznek a szülők által kizsákmányoltatástól. A tulajdonjoggal megszűnik az eddigi családi kötelék. Létrejön a teljes egyenlőség; nem lesz sem gazdag, sem koldus, nem lesz zsarnok férj, sem leigázott nő. A valódi egyenlőség biztosítja a közmegelegetedést s az igazi erkölcsiséget.

Amint azonban a szociálizmus irányadó vezetői elfogulatlanul, behatóbban gondolkodtak a törvényes

házasság félrevetéséből származható következményekről, alkalmuk volt tapasztalni a tanaik hatása alatt egyes helyeken főképp a munkások körében a házasság kapcsainak bomladozását, ezt követőleg szülőknek, gyermekeknek egymástól elidegenedését, a családi élet romjain az erkölcsi érzés elvadulását: belátták, hogy a törvényes házassággal összefüggő erkölcsi korlátok szükségeseek. Tagadhatlan, hogy a családi kör, ebben a szülői szeretet a gyermekekre nézve a legnagyobb áldás. Egyzersmind az értelmes szülők gondoskodása a gyermekek érzelmének, akaratának helyes irányban fejlődésére oly jó hatást gyakorol, hogy annak ettől a szülők életében elszakítása céltalan s mind a fiukra, mind a leányokra nagy veszteség volna. A családi élet elzüllése maga után vonná az egyéni szabadságnak önkényne fajulását, ami azt jelenti, hogy a törvényt tisztelni nem tudó embert féktelen önzése lerántaná a csak ösztönüket követő állatokhoz. A támadások a családi élet ellen ritkulni kezdtek. Mindig több szociálista vezér nyilatkozik a házasság tiszteletben tartása mellett. Blackford nyíltan kimondja, hogy a szociálizmus nem ellensége a családi élet szentségének. A különböző elnevezésű szociálista pártok egyre határozottabban védelembe veszik a törvényes házasságot. 1907-ben Angliában egy népes kongresszus közlekedéssel jelentette ki, hogy „a munkáspárt politikája s a vallás és a családi élet ápolása között nincs semmi ellenségeskedés“. Proudhon, ki első szereplése idején azon radikális nézetet hangoztatta, hogy „a tulajdon annyi, mint a lopás“, később módosította elveit, a tulajdonjoggal együtt elismerte a házasság nagy fontosságát is s ennek „Házassági kátéjában“ erős védőjekép lépett fel. A férfi és a nő különböző tulajdonait úgy tekinti, mint amelyek egymást kiegészítve a család boldogságának nélkülözhetlen tényezői. A házasságot úgy jellemzi, hogy ez „az igazságosság szentsége, az egyetemes össz-

hangban élő mysterium, az emberi nem vallásának a természet által adott alakja.“¹ Saint-Simon követői, bár a nő teljes egyenjogúságát hirdették, más részről kimondták, hogy a keresztyénségnek a házasságra vonatkozó törvényeit nem eltörölni, hanem szilárdítani, sértetlenségüket biztosítani akarják.

A házaselettel az emberi gyarlóság sokszor követett el visszaélést, az elfogultság szóban és írásban kiemeltlen támadta, de a család ezek dacára is mindeddig rendíthetetlen intézménynek bizonyult. A társadalom kegyelete, mint a multban fenntartotta: szilárdan öröklik mellette ma is. Semmiféle okoskodás nem talált más oly intézményt, mely az életben a férfi és nő boldogulását, az első gyermeknevelést, az erkölcsiség alapját, a hitet, szeretetet, reményt, az egymás iránti kötelesség érzetét hivebben, hathatósabban ápolhatná, mint a családi kör.

A család s ebben a nő mint a férfi segítőtársa.

Ugy a férfinak, mint a nőnek szívében ott honol a boldogulás vágya. Mindenik óhajtja, hogy a földi létnek ne csak töviseivel kelljen megismerkednie, hanem virágot is láthasson rajta, ne csak borult, hanem derült napok is virradjanak reá. Ott van az óhajtás, hogy legyen mellette valaki, aki vele együtt érez, megosztja s ezzel megenyhíti bánatát, vele együtt örül s ez által fokozza örömét, akinek hűsége áldássá teszi fáradozása gyümölcsét s őszinte vonzalmában feltalálni reményli a biztató támaszt. Isten gondviselésének a lélekben megnyilatkozó útmutatását követve, a segítő társat a férfi a nőben, a nő a férfiban keresi. A szövetkezésben lelki

¹ A szociálizmus. Földes Béla II. K. 379. 1.

tulajdonaik a szeretet által vezetve, az élet szebbé tételére egészítik ki egymást.

Plátó egyik munkájában a lelket mozgató, az életet folytonos megújulásban tartó szerelemről s eredetéről különböző felfogásokat tárgyalva, a többi közt a következő szellemes elméletet adja elő.¹ Eredetileg a férfi és a nő egy lény volt (asszonyember) két arccal, négy szemmel s füllel és ugyanannyi kézzel, lábbal ellátva. E lények rendkívüli erőt, nagy értelmi tehetséget egyesítettek magukban s végül elbizottságukban hadat üzentek az égnek, támadást intéztek az istenek székhelye ellen. Ekkor Zeus, hogy lázadó hatalmukat megtörje: mindegyiket kétfelé vágta s a mostani emberi alakkal ruházta fel őket nemük szerint. Az ilymódon létrejött ember úgy érezte, hogy önmagában nem egész, hanem a másik féllal szövetkezésben kell keresnie a kiegészítést. Ezen érzet indítja a férfit és nőt egymáshoz vonzódásra.

A nagy bölcs is érdemes feladatnak tartotta a gondolkodást az igaz szeretetről, amely a minden szép, jó utáni törekvésnek is ébresztője.

Ezen érzelem, a szeretet az egyéneken, megnyilatkozással áthatja az emberiség életét, erre támaszkodik öröme, reménye. Ez az első főalapja a házasságnak, a legbensőbb életközösségnek.

Az anyagelvűség hívei, kik mint a történetben minden eseménynek, az egyén életében is minden elhatározásnak okát anyagi viszonyokban keresik: a házasságra nézve is kimondják az ítéletet, hogy ez is pusztán anyagi kérdés. Egy szocialista író szerint „a házasság a nőre nézve a pénzszerzés egyetlen módja”.² Egyes esetekben megtörténik ugyan, hogy a nőnek férj-

¹ *Plato: Convivium Phaedrus. Symnasion XIV—XVI.*

² *Charlotte Perkins: A nő gazdasági helyzete. 81. l.*

hezmenési szándékára döntő hatást gyakorol a kérőnek gazdagsága. De az ily egyes esetekből az összes nőkre következtetés, vagyis azon állítás, hogy reájuk nézve a házasság csak pénzszerzési mód, nyereszkeskedési törekvés: méltatlan vád a nőnem ellen. Ezt megcáfolja azon tény, hogy sok vagyonos nő nyújtja kezét vagyontalan, illetőleg ön- és családja fenntartásával csak kézi vagy szellemi munkájára támaszkodó férfinak, világos, hogy nem pénzből, hanem azért, mert becsüli és szereti.

Ugyanazon irónó ridegen lerántja a házasság indokait e szavaival: „A nőket a táplálék és ruházat szükséglete, a férfiakat a szakácsnő és házvezető szükséglete kényszeríti a házasságra“.¹ Ezen állítást is megcáfolja a tapasztalat. Számos nő van oly kedvező anyagi helyzetben, hogy nem érzi a táplálék és ruházat hiányát és mégis kész a házassági szövetségkötésre.

Többen ismét azt hangoztatják, hogy szaporodik azon nők száma, kik nem akarnak férjhezmenni, habár erre alkalom nyílik is. A házaselettől vonakodásuk oka állítólag a nő gazdasági függő helyzete. Sérelemnek tartják a jogoknak a nők és férfiak között mindig az utóbbiak előnyére megosztását. Kerülik a házasságkötést, hogy megőrizhessék szabadságukat.

A házaselet épenséggel nem jelenti az egymást megértő, szerető házaselek között a szabadságtól való megfosztást, hanem a szabadságnak egy nemes célra: a család boldogítására irányuló használatát. Hol az egyén érdekén túlható magasb cél nem állít határt a szabadság elé: ott ez korlátlan lehet, de értéke kevés. Igen könnyen önkényé válik. Minden közös célra szövetkezés bizonyos tekintetben korlátozza ugyan a szabadságot, de egyszersmind biztosítja is azt. A házasságban élőknél nemcsak a férfi jogköre korlátozza a nőt, de

¹ *Charlotte Perkins*: A nő gazdasági helyzete. 247. l.

egyszersmind a nő jogi helyzete is a férfiét, a nélkül, hogy bármelyiknek is oka volna jogcsorbulásról panaszkodni. Mint Pál apostol mondja: „A szeretet mindene-
ket jólteszen“. Összhangzatba hozza az értelmet, akaratot. A szerető szivek ragaszkodnak egymáshoz, és az írás szerint „ketten lesznek egy testté“.¹

Joggal mondhatjuk ki azt is, hogy az egyedül maradt nők megkérés esetén azért válaszoltak kosárral, mert még nem jelentkezett az igazi, aki iránt benső vonzalmat éreztek volna. Vagy ha a nő szerelmében csalódott, aki megnyerte hajlamát: elmaradt, vagy meghalt: ez esetben a veszteség fájdalma és nem a szabadság elvesztésétől való félelem akadályozza abban, hogy más férfival lépjen házassági szövetségre.

Elvitázhatlan igazság, hogy az ép, egészséges férfiakban s nőkben megvan a hajlandóság az egész életre kiható szövetségkötésre. Mindenik fél érzi, hogy a családalapítással rendeltetést tölt be s ezzel nemcsak házas-társának, hanem saját magának boldogulásán is a leg-hathatósabban munkálhat közre. Azon remény vezeti őket a házasságkötésre, hogy a kölcsönös szereteten, hűségen alapuló családi élet Isten áldása lesz reájuk.

A családban vár a nőre a legszebb hivatás. Szive, lelke itt jelölik ki számára azon tért, amelyen a boldogság érzetét keltheti fel a gondjaira bizottak keblében. A családi kör ő reá nézve azon kagyló, melyben lelke igazgyöngyöket terem. Talán csekélynek találná valaki a feladatot ily szűk körben? Ne kicsinyeljük. A családok jóléte az ország hatalmának alapja, vallásosságuk a társadalmi rend, törvénytisztelet védője, erkölcsiségük, műveltségük a polgárerények nevelője, a nemzeti nagyság záloga. A nő, ha tisztét a családban jól betölti: az emberiség jóltevőinek sorában foglal helyet.

¹ Máté 19. r. 5. v.

Ágoston egyházatya így jellemzi a férfi és nő közötti viszonyt: „Ha Isten a nőt a férfi urává akarta volna teremteni: akkor fejből alkotja vala. Ha rabszolgává szánta volna, ez esetben hihetőleg lábából állítja elő, de mivel oldalából vette ki: bizonyos, hogy társául rendelte“. A magyar nép is szép nevet adott a nőnek, midőn őt a férj feleségének nevezte. Ebben azon vallo-más van kimondva, hogy hű nő nélkül a férfi minden törekvésével a boldogulás után csak valami fél rész, s hogy az elismerés minden kivivott sikerért fele részben — mint szövetségesét — nejét illeti. A férfinak hivatott segítőtársa az asszony, akinek mint házi boldogsága örömjének s az erkölcsi nemesb érzés ápolójának tisztelettel tartozik. Azt sem tagadja senki, hogy a törvény csak az erkölcsi érzés támogatása mellett felelhet meg feladatának. A ragaszkodást pedig az erényhez a zsenge növendékekben először a nő ébreszti, az erkölcsi törvények első alapköveit ő rakja le a gyermekek szívében. Az élet mezején a munka megvisel, a tapasztalt siker-telenség lever, a csalódás elkészerít; de van egy hely, mely mint a habokkal küzdésben kifáradt hajósnak a kikötő, a csüggedő férfinak biztató menedéket mutat. Ez a hely a családi hajlék, melyet a női szeretet a megelégedés, béke kedves otthonává avat. Asszony nélkül lehet a férfinak gunyhója, háza, palotája, de számára igaz, édes otthont csak egy jó feleség alkothat. A nyilvános téren sokszor sebet vág a férfi szívéen a hálátlan-ság, rosszakarat, s ha magárahagyottan áll, végül csalódottan mindinkább visszavonul azon meggyőződéssel, hogy nem érdemes jót tenni, a közügy érdekében fáradozásnak hálátlanság a jutalma. A nő, a hű szövetséges, ki szeretetével elsimítja a férj homlokán az aggodalom redőit, felderít, megtanít újra reményleni, örülni. A férfinak a családi élet ölen szilárdul azon hite, hogy még sem olyan haszontalan az élet, nem oly gonosz a világ,

mint azt az elkeseredés szemüvegén át nézve gondolja az ember. Van a munka után pihenés, megédesíti a küzdelmet ennek jutalma: a hozzátartozók öröme, van nemes cél, amely méltó arra, hogy érette áldozatra készen dobogjon a szív. A férfira nézve megbecsülhetlen kincs az oly feleség, ki előtt bizalommal feltárhatja keblét, ki vele együtt érez, együtt örül és sir. Ennek köréből az élet harcterére mindig bizalmat, megújult erőt visz magával s ezért a társadalom is méltán mond áldást a női hűségére.

Mindazon nagyjainknál — kik boldog családi körben éltek — feltaláljuk azon vallomást, hogy ha győzték a munkát, ha lelkesedésük tüze nem hamvadt el: mindezért a köszönet a hű feleséget is megilleti.

Thököly Imre, a magyar szabadsághős, nyíltan vallotta, hogy az életviharok között mindig legtöbbet építhetett nevének: a szép emlékü Zrinyi Ilonának támogatására. Mikor a hadiszerencse végképen elfordult tőle s honából mint bujdosó távozott, az utolsó győztes csatájában — Zernyestnél — elfogott jeles császári tábornokért a bécsi udvar nagy váltságdíjat ajánlott fel: ő egyedül a Murány vára védelmében fogságba jutott nejét kívánta vissza. Zrinyi Ilona szabadságát visszanyervén, szent hűséggel követte bujdosóvá lett férjét az idegen földre, hol számukra csak nyomorúság termett. Sok csapás érte őt magát is. Ő is hazát vesztett; atyja, Zrinyi Péter, mint a szabadságszeretet áldozata, vérpadon halt el, anyja fájdalomában megőrült, két kedves gyermeke, kebléről kitépve, fogságban maradt vissza. És minde veszteségek kinzó emlékeit el tudta szívében rejteni, arca derült volt, mosolygott, a remény hangján beszélt férje előtt a jövőről, azért, hogy a vidámság sugarával megóvja annak lelkét a kétségbeeséstől. Mint hű feleség ő volt a földre sújtott hősnek őrangyala.

Hálás tisztelettel nyilatkozik gróf Széchenyi István

is nejeről. Elismeri, hogy a családi tűzhely melegénél s neje szerelmében talált erőt, lelkesedést a közügyért vívott harcaiban. „Ő volt az — így ír végrendeletében —, kinek szép lelkéből mindig erőt és szilárdságot merítettem, mert ő sohasem tudott kételkedni őszinteségemen, mikor félreismerve, kiáltott ellenem a vak hév, sőt nem egy nemes kedély is elfordult tőlem kételkedve, s ilyen vajmi erősen rágódik az életen.“

Lelke más felét, boldogító élettársát ismerte nejében gróf Bathyhány Lajos, az első magyar alkotmányos miniszterelnök s a szabadság vértanuja is. Midőn 1849-ben a függetlenségi harc elvesztése után a hadi törvényszék halálra ítélte: így bucsuzott utolsó levelében hű élettársától: „Ismétlem tehát e sorokban mélyen érzett kijelentését legforróbb hálámnak is csudálatomnak a te tiszta szerelmed mindazon kincsei iránt, melyeket megérdemelni soha sem tudtam s oly igaz, amint a halál küszöbén állok, az bennem a hibának egyetlen tudata, amit magammal a sirba viszek“.

Lorántffy Zsuzsánnát, I. Rákóczy György nejét, így jellemzi Szilágyi Sándor: „Soha nő több hűséggel nem viszonzta férje szerelmét, több gyöngédséggel nem használta fel befolyását s több buzgalommal nem igyekezett azon, hogy haragját csillapítsa, szigorát enyhítse s szivét a szerencsétlenek iránt részvétre, az elesettek iránt könyörületre indítsa, mint ezt Rákóczyné tette.“

Toquille, híres angol író többször nyilvánította azon meggyőződését, hogy egy nemes lelkű nőnél biztosabb támaszt nem választhat magának az ember. Ugyanő írja egy barátjának: „Istennek reám árasztott legnagyobb áldása meggyőződésem szerint az, hogy számomra Máriámat mutatta ki. Ő tudtomon kívül örködik felettem, csillapít, nyugtat, biztat oly aggodalmak között is, melyek engemet felzaklatnak, de az ő derűlségét nem zavarhatják meg.“

De nemcsak palotákban, hanem az egyszerű hajlékokban is a legnagyobb áldás a hű, értelmes asszony, ki jó szívével képes a szerény hajlékot is a megelégedés, boldogság templomává tenni. Templommá, ismételjük, mert egy tiszta keblű nő mindig nemesítő hatást gyakorol környezetére. A becsületes férj épen azért ragaszkodik feltétlen bizalommal jó nejéhez, mert annak erkölcsi érzésében saját életének nemesebb részét ismeri fel s úgy érzi, hogy annak imája őt is közelebb hozza Istenhez. Hogy azonban a nő mint élettárs szép feladatát betölthesse, szükséges, hogy őszinte vonzalom vezesse a házasságkötésre s becsülni tudja férjének gondolkodását, jellemét. Ha csak külsőség, a sima arc, ügyes udvarlás, anyagi előny volt az irányadó az eljegyzésnél: akkor hamar beállhat a csalódás, keserűség váltja fel az első elragadtatást. Maga a külszin tisztelet érdemlő lelki tulajdonok nélkül rövid idő alatt unottá lehet, a vagyon a könnyelműség révén eltűnhet s következik a kiábrándulás, s napról-napra kinosabb teher lesz a családi kötelék.

A műveltséggel kapcsolatban a hűség, őszinteség, munkaszeretet, a kitartó gondoskodás a hozzátartozók jövőjének biztosításáról, nagylelkűség, a jó ügy védelmében megnyilatkozó férfias bátorság azon jellemvonások, amelyek nemcsak fenntartják, hanem folyton növelik a nő ragaszkodását a férfihoz. Az ily férfi iránt éledő szerelem teszi őt a ház boldogságának pótolhatlan védőjévé. Ezen érzelmek hatalma nagy. Smiles szerint „E nemes szenvedély tartja folyvást üdén és ifjan e széles világot. Ez az emberiségnek soha el nem haló dallama. Fénysugárt áraszt az ifjúságra, dicskoronával övezi az aggkort. Visszaverődött sugártengere megdicsőíti a jelent, előrelövellő fényözöne bevilágítja jövőnket. A becsülésből származó szerelem nemesítő hatással van a jellemre, feloldoz az önösség béklyóiból.“

A nő mint háziasszony.

Fontos hivatás vár a családban a nőre továbbá mint háziasszonyra. A boldoguláshoz némi anyagi jólét is szükséges, ha szerény mértékben is. A vagyont a munka gyűjti, a takarékoság őrzi; adhatja a sors, de igazán élvezetessé minden esetben csak a rendszeres házvezetés teheti. És míg a külső munka, a megelégedés kenyerének beszerzése a férfi tiszte: a házi rendnek, takarékoságnak képviselője az asszony. Ezeknek egyetértő gondoskodásán fordul meg a család sorsa. Rendszeretével, mindig éber örködésével lesz a nő a háznak lelke, kit a férfi minden jóakarásával, tudományával hasztalan törekednék pótolni. Mint Stein L. mondja: „A barátságos rend a házban nő nélkül el sem gondolható; amit a nő e terén övéinek ad, azt a gazdagság, izlés ki nem pótolhatja. A rend hatalma nagy. Épen azért adjunk leányainknak, amit adhatunk és akarunk, de legyen az bármi, sohase feledjük, hogy a legszébb, legértékesebb hozomány a kötelességérzet amaz élő tudata, hogy a szigorú, mindennapi rend, a tisztelet a háztartás iránt csakis munkássággal tartható fenn.“ Akkor végez áldásos munkát a nevelés, ha a különböző tantárgyak tanítása mellett a nőnek már hajadon virágkorával felkelti keblében azon tudatot, hogy nem biztosítja számára a gondnélküli élet kényelmét a jövő, hanem egy tér vár reá, amelyen a jó rend s takarékoság elvének gyakorlati alkalmazásával kell felelősség mellett uralkodnia. „E tér a ház, a nő tulajdonképeni országa.“ A ház boldogsága a nő dicsősége, de ugyancsak ő reá nehezül a felelősség terhe, ha a rendetlenség tanyát üt a házban s ennek folytán az elveszti vonzó erejét. A renddel együtt jár a tisztaság, mi az egészségnek egyik öre, egyszersmind a jó izlésnek is bizonyosága. Kell, hogy a rend, tisztaság szeretete a növekvő leánynak

gondolkozásával összeforrjon, mintegy második természetévé váljék. Ezzel is tanúsítja, hogy ismeri a házvezetéssel reá bízandó feladatot. Hol a házba belépő körültekintve, mindent a maga helyén lát, a szerény helyzet is jó izlésről tanuskodik, minden tárgy tisztaságtól ragyog, a szoba világos, a levegő tiszta: azonnal tudja, hogy itt a családi hajlék egy hivatását átérző értelmes asszony kormányzása alatt áll, s azon meggyőződéssel távozik, hogy ily helyen méltán marad állandó lakótárs a megelegetés. Azon házból pedig, amelyben rendtelenség uralkodik, szobában, konyhán, udvaron a tárgyak bántó össze-visszaságban vannak, hiányzik a tisztaság, por lepi a butort, szennyes, szakadozott a ruhanemű, a levegő kellemetlen, dohos: azon érzést viszi magával a látogató, hogy itt nincs gondos háziasszony, aki övéinek kedves otthont tudna teremteni.

A házvezetésben a rend- s munkaszeretet testvérrül kívánja maga mellé a takarékoságot, mi a női éretnyek koszorujának egy másik szép virága. A férj által a család eltartására biztosított jövedelem mellett a nőnek tiszte az oly rendszeres gazdálkodás, hogy a bevételből a szükségletek fedezésén túl takarékos kezekkel a ház jóléte gyarapodásának zálogait is rendszeresen gyűjthesse. A munkás, takarékos nő egy cherub a családi éden ajtaján, ki örökdő gondjaival a lángpallosnál hatalmasabban védelmezi a házat ama leskelődő ellenség: az inség támadása ellen. A nő a takarékoságban reá váró feladatot csak akkor teljesítheti rendszeresen, ha már mint leány megtanulta a helyes számítást s jól tudja, hogyan kell a rendelkezésre álló összeget a háztartás érdekében célszerűen felhasználni. A helyes számítás a házvezetésnél az óhajtott eredménynek nélkülözhetlen feltétele. Sok helyen figyelmen kívül marad ezen igazság. A szülőknek az a főgondja, hogy leányuk mindig legújabb divatu öltözékével, arcrózsáival, szellemes-

ségével szerezzen hódolatot. Az ily nevelésnek következménye azután, hogy férjhez menve, a nő idegennek érzi magát az elfoglalt téren. A háztartásban rendetlenség jelentkezik, egymást éri a zavar, napirendre jön a panasz, bosszúság. Ha az asszony nem érti a számítást s a kiadásnál nem a ház érdeke, hanem pusztán saját kívánsága, a pillanat szeszélye vezeti: előbb-utóbb előáll a háztartásban a fennakadás, megkezdődik az adóssággal bajlódás, amely mellett szakadozik a békés egyetértés a házasfelek között. Stein L. szerint: „A szám kérlelhetlen hideg kezét a szerelem és boldogságra egyaránt ráteszi s az első könny az első fizetetlen számlára hull.“ A családi élet méltó arra, hogy az asszony fontosabbnak tekintse a ház ügyeinek rendben tartását, jólétének őrzését a divat bálványozásánál; megkívánja, hogy a nő ne csak a vendégek fogadásánál legyen elbájoló, ne csak estélyeket tudjon ügyesen rendezni, hanem a részletekbe kiható számítással értse a szükségletek s a teendők pontos beosztását, hogy a ház vezetésében bevétel és kiadások között bajjal fenyegető aránytalanság ne támadjon. Szükséges, hogy a nő képes legyen jól kiszámítani, hogy a háznál mi a nélkülözhetetlen, hol kezdődik a kényelem, mi volna már a felesleges! Tudnia kell, hogy mennyire terjeszkedhetik az egyes tételekben anélkül, hogy a kormánya alá tartozó ügyekben zavar állana be. „Meg kell értenie végül, hogy a házi szükségletek szigorú rangsorozattal bírnak, melyet a nő sohasem téveszthet szem elől.“

A jó nevelés gondosan előkészíti a hajadont a házvezetésre, úgy, hogy mint asszony nehézség nélkül tájékozza magát a reá bizott körben. Számítása kellő beosztással uralkodik a részletek felett, takarékosága elhat a fillérek számbavevéseig. Tudja, hogy ahol a filléreket megbecsülik: oda gyülekeznek a koronák. „Nincsenek-e — mondja a fent nevezett író — mindenféle

női képezdeink és leányiskoláink, amelyekben egyáltalán nem hangzanék rosszul, ha azt követelnők, hogy egy 16 éves leány nemcsak arra a kérdésre: mennyi az éleny és a légeny a húsban és kenyérben, a répában és a cukorban, hanem azon kérdésre is tudjon felelni: mennyit használhat fel egy család átlag ebédjére, kávéra, vajra stb., ha a férjnek jövedelme évenként 4000, vagy 2400, vagy csak 1600 korona. Továbbá, mibe kerül a világitás egy télen át, vagy mennyi szükséges ruházatra, mennyi tüzelőre a háznak, ha a család öt tagból áll?! Nem lenne ez a tudomány a neveléshez méltó?“

Amely háznak vezetését ily irányban nevelt nő veszi át: oda nem talál utat a gondatlanság, könnyelműség nyomán járó nyomor, késő bánat. Ha a család jóléte gyarapodik: ez a nőnek érdeme. Emellett tanuskodik azon többször előforduló eset is, hogy az elhalt férj által itt hagyott terhes adósságot a nőnek számító képessége, takarékosága eltávolítja a családtól, mint a tavaszi napsugár a földtől a tél után visszamaradt jeget.

Másrészről azonban az is áll, hogy az olyan ház előtt, melynek asszonya gondatlan, csak hiúságra, nagyzásra szoktatja példájával hozzátartozóit: korábban avagy későbben megszólal az árverező dob. Régi igazság, hogy a pazarló feleségnek férje ha mégannyit dolgozik is, csak rostába mer vizet. Négyökrös szekéren sem tud annyit hordani a gazda az udvarra, mint amennyit az asszony onnét a kötényében kihordhat.

A nőnek mindent helyesen beosztani, számítani tudó képessége, pótolhatatlan kincs a házban, eredményében kihat a társadalmi életre, értéket képvisel nemzetgazdászati tekintetben is. Takarékosága a vagyon szaporodásának záloga. Környezetében mindenre kiható gondja a jelentkező hiányt azonnal észre veszi s míg csekélyebb, addig orvosolja, úgy biztosítja a tartósságot a kormányzása alá tartozó eszköznek, ruhának. Nem

alaptalan Stein .L azon számítása, hogy a takarékos asszonynak rendszerető kezelése mellett minden tárgy 9 nap helyett 10 napig, 9 hónap helyett 10 hónapig, 9 év helyett 10 évig tart. Következésképp a jövedelem felhasználásában 10 százalékot takarít meg mindenik — tisztét jól betöltő — asszony, mit a férfi megtakarítani nem képes.

Ez tagadhatatlanul figyelemreméltó eredmény. Ha a nő által így évenként megtakarított százalékot csak 10 koronára becsüljük is: ez egy 3 millió családot számító országban, 3 millió asszony után évi 30 millió koronát tesz ki, mi a férfiak más irányú gondja mellett veszendőbe menne. Így munkál közre a nő is a nemzeti jólét gyarapításán.

A hű nő örökös gondjával, szorgalma s takarékoságával a legjobb segítőtárs, a férfi csak ily feleség körében, a családi életben találja fel a boldogság érzését, mert a szeretet itt fejt ki boldogító hatalmát teljes mértékben. Nő nélkül a házban lehet gazdagság, fény, de igaz szeretetből, a kölcsönös bizalomból s reményből fakadó öröm nincs. „A nőt — mondja Tompa M. — egy férfi sem pótolta ki soha. A derék nő gondjai alatt megújul, átalakul a ház. A rendetlenség és zavar lassan-lassan eltűnnek, a közjó gyarapszik; fáradhatatlan kitartása, gyöngéd tapintata, éber gondjai felkeresnek minden hiányt, behegesztenek minden sebet. A jó nőben megszentül a ház, a férfi. Míg a férfi a család esze, a szelid nő annak szive, mely az egészért dobog, melyen átmennek annak örömei és fájdalmai; a férfi tesz, a nő rendez, a férfi sebez, a nő gyógyít... Szelid lelke irányt ad a férfierőnek.“

A gyűjtött, megtakarított vagyon is csak jó házi-asszony kezelése mellett lehet tiszta öröm forrásává. Az ily nő gondoskodása tudja állandóvá tenni a házban a derült kedélyt, a megelégedést. Az ő avatott

kezelése mellett lesz a tűzhely varázsműhellyé, mellyel vonzóvá teszi a családi hajlékot.

Rosszul számítanak azon szülők, kik a konyhai munkát, ételkészítést lealázó feladatnak tekintik s azért ettől a lehetőleg óvják leányukat. Főgondjuk oda irányul, hogy bármikor jöjjön látogató, a leányt ne a konyhában, hanem a szalonban, mindig ünnepi díszben találja, hogy kezeinek bársony, simasága megmaradjon, amit a tűzhellyel megismerkedés kockáztatna. Minden komolyabb foglalkozástól visszatartják. A gyermeke szépségére büszke anya önző szeretetből elkényezteti leányát, minden óhaját teljesíti és ezzel arra szoktatja, hogy szeszélyei előtt mindig hódolatot követeljen. Így a munkát lenézve, házvezetési, konyhafelügyeleti gondot nem ismerve, kényelemben tölti napjait a férjhezmenésig. A házassági szövetség elszólítja a szülői körből a férj házába, ki azon reményben viszi oda, hogy háza rendbentartását nyugodtan reá bízhatja, mint feladatát ismerő élettársra. A téves irányú nevelés hátrányait azonban a legdivatosabb öltözék sem képes tartósan elfedezni, sem bántó következményeit megszüntetni. A csak csillogásra nevelt fiatal nő boszankodva tapasztalja, hogy a házvezetés nehezen megy, minden nap új gond, fennakadás alkalmatlankodik. Tudatlansága függésbe hozza a cselédektől, akik utasításait mosolyogva igazítják helyre. A konyha, a tűzhely egészen a szolgáló uralma alá kerül. Ha emiatt tekintélyét féltve kifakad és sértő bánásmóddal emlékezteti a cselédet helyzetére, egymást érik a szakácsnéváltozások. Ezalatt a zavar növekszik, a leves izetlen, a kenyér malátás. Midőn a férj a naponként megújuló kellemetlenségek felett panaszkodik, ezen kevésbé megnyugtató választ nyeri: „Ha oly igen fontos előtte a konyha: miért nem vett nőül szakácsnét?” Az így folyó háztartás következménye az elégedetlenségnek mindig gyak-

rabban való jelentkezése. A lehangolt férjnek kellemetlen az otthontartózkodás, örül, ha minél több időt tölthet máshol, neje előtt sem titkolja azon meggyőződését, hogy ha jóízűen akar étkezni, akkor kénytelen vendéglőben vagy egyik-másik barátjának jobb vezetés alatt álló házába menni. A szaporodó panasz, szemrehányás elkeseredést szül: a házaspár elidegenedik egymástól, a családi körből eltávozik a megelégedés, a vidámság.

Legyen bár a család még oly vagyonos, szükséges, hogy a háziasszony szakértelme uralkodjék a konyha vezetésében is. Gyakorlottsága e téren megóvja attól, hogy a rosszakarat a számításnál megkárosítsa. Ezzel gondoskodása gyümölcsözőbb lesz a takarékoság elvének követésében is. Egyszermind amíg a szobákban gondosan őrzött rend, mint a művelt jóízűség bizonyítéka, elismerésre kelt a ház kormányzása iránt, az egészséges, izletes ételeket szolgáltató konyha igazgatása kétségkívül nem kisebbíti, hanem csak emeli a tiszteletet a háziasszony iránt.

Senki sem tagadhatja a tűzhely, az ételkészítés jelentőségét, ennek hatása kiterjed a család egészségére, lelki derűtségére is. Ide vonatkozólag is mondja Jókai: „A férfi kedélye, egészsége mindig az asszony érdeme“.

Akik a nő teljes gazdasági függetlenségében látják a társadalom szebb jövőjének biztosítékát, nyíltan hangoztatják, hogy a nő is éppen oly értelmi erővel bír, oly ügyes, kitartó, mint a férfi, azért a nyilvános téren sem lehet különbség a férfi és nő jogai között, mindenütt mint egyenlőjogú versenytársak állanak egymás mellett. A nő nem korlátozható tehetségeivel a szűk családi körre. Szolgálja ő is a világot, a házi teendőket, a konyhavezetést, a rend fenntartását, tisztogatást, gyermekápolást, nevelést végezheti más is. A nőre is, mint férjére nézve a ház csak pihenő lehet, hova a közügy szolgálatában kifáradva nyugodni tér.

Ezen elmélet felkelti a kérdést: ki legyen az a másik, aki a háztartás vezetésénél a háziasszonynak tisztét átveszi! Egy másik nő? De hisz az igényeknek az egész vonalon emelkedése folytán ez is szűknek találhatja a házi kört s helyet követelhet a nyilvános munkatéren. Vagy, ha vállalja a feladatot, boldogabb lesz-e a család, ha ennek gondozását bérbe adják ki a családfők? Avagy talán az erősebb férfiak vegyék át a háztartás gondját? Az emancipáció hirdetői e kérdésre oly értelmű választ adnak: hogy a nők gazdasági függetlensége nem okoz semmi zavart a családi életben. Annál kevésbbé, miután ma már nem okvetlen szükséges a családokra nézve a külön háztartás. Városokban ezidőszerint is vannak, a községekben is lesznek oly főző, kiszolgáló helyiségek, amelyek nemcsak terített asztalhoz várnak, de az illetők kívánatára a házakhoz is elküldik az ételt. Vannak közös mosóintézetek s a külön mosatás szükségtelenné válik. Hol a házban több lakás van, központi fűtéssel az összes szobák bemelegíthetők. A külön tüzhely, külön kályha fontossága megszűnnék. A gyermekeket befogadják ápolóintézetek, óvodák, majd az iskolák s így ezek nevelése sem terheli a nőt az eddigi mértékben, nem akadályozza őt az emberiség ügyét szolgáló fáradozásában.

Mindezt elméletileg biztatón lehet ugyan előadni, de a tervezett változás a gyakorlatban a családi élet elsorvadását vonná maga után. A multtal teljesen szakító új berendezkedés nem lenne nyereség a család tagjaira. A házi tüzhely kihülése a családi élet melegségének lankadását is jelképezné. Ha a nő lelkét, erejét rendszeresen a közügy foglalja le: nincs ideje az övéi szívében a megelégedés, öröm érzetét ápoló kedves otthont teremteni. Hiányzik a házban a rend mellett örökdő, a női gondos szeretetnek mindenre kiterjedő figyelme. A férjével mindig a nyilvános téren

fáradozó nő nem lehet a családi boldogság őrangyala. A családi kör elveszti vonzó erejét. A gyermekek alig érezhetik a hivatal, külső munka által lekötött anyának szeretetét, aki nem ért reá lelke melegségével megédesíteni magzatainak életét s feledhetetlenné tenni előttük a szülői hajlékot. Ha felnöttek, hidegen vesznek búcsút a háztól, a hála nem verhetett mély gyökeret keblükben. Szóval rideggé lesz a családi kör, meglazul az összetartás s annak káros következményei kihatnak a társadalomra is.

Mikor a gőzgépek alkalmazásával nagy lendülettel indult virágzásnak a nagyipar s ennek feltétele, a kőszénbányászat fontossága is gyorsan emelkedett, a gyárak, bányák tulajdonosai a jelentkező munkások számának emelkedését a munkabér leszállítására használták fel alkalmul. Ennek következtében a munkás családfők napibére nem volt elégséges családjuk eltartására. Hogy a bevétel emelkedjék, a nők is gyári, bányai munkát vállaltak. Ezzel ismét sokasult a munkások száma s a nagyipar még jobban lefokozta a napibért. A családfők, hogy a megélhetést lehetővé tegyék, végül gyermekeiket is magukkal vitték a munkára. Ezen rabszolgaságra emlékeztető helyzet a családi élet bomlását, a testi, lelki nyomor ijesztő módon terjedését vonta maga után. Végül is e szomorú állapot megszüntetése céljából az iparos országokban a kormányok s a nép képviselői törvényhozás útján tettek intézkedést a nők gyári munkaidejének korlátozására, a gyermekeknek pedig csak a meghatározott életkor elérése után engedték meg a gyárban, bányákban munkára alkalmazását. Másrésztől később a megalakult munkásszövetkezetek a munkaszünet kimondását állították fel gátul a tőkének a munkaerő kizsákmányolására hajló törekvése ellen, úgy, hogy ez a napibért nem szállíthatta lejjebb tetszése szerint saját érdekének kockáztatása nélkül.

A munkás ezután rendes viszonyok között keresetével nemcsak a maga, de családja eltartását is biztosíthatta.

A család a hozzátartozók boldogulásának első útegyengetője, de e feladatát csak úgy teljesítheti, ha ott van a hű nő örökös gondja. Háziasszonyi tiszte igen fontos s méltó is arra, hogy ez mindig szeme előtt legyen. Az élethez, munkához, boldogsághoz ugyanazon joga van a nőnek, mint a férfinak, de a munkafelosztás elve alapján legelső sorban a család áll a nő előtt, mint oly munkatér, amelyen legtöbb jót tehet. Ha ezt megérti, akkor a házasságban élő nő a házon kívül foglalkozást, munkatért csak annyiban kereshet, vállalhat, amennyiben ez családja iránt tartozó kötelességétől nem vonja el.

Az egyedül álló nő jogát a köztéren a munkához, hivatalhoz úgy a törvény, mint a társadalom igazságszeretete biztosítja.

A nő, mint anya.

Szép feladatot teljesít a nő, mint a férj segítő élettársa. Tiszteletreméltó mint háziasszony, a rend fenntartásáért, a családi jólétnek, szorgalomnak takarékossgal biztosításáért, de legmagasztosabb hivatását mégis mint anya teljesíti a gyermeknevelés és jellemképzés által.

Az otthon teszi az embert emberré. Amely irányt a csemete fejlődése első szakában nyert, attól később is nehezen tér el. Amily szokást beolt az otthon a gyöngye gyermek keblébe, rendszerint az lesz vezére annak az ifjúság korában s az élet delén is. Az otthon a földi vándornak az élet mezején első útmutatója. „Gyermekszobából kerülnek ki a nemzetek — mondja egy író, — így azok, kik a gyermekek járszalagját tartják kezükben,

aligha nagyobb hatalommal nem rendelkeznek, mint azok, kik az államigazgatás gyeplőjét fogják.“ Az ott-honnak pedig kormányzója a nő.

Az édesanya ad a gyermeknek életet, annak keblén találja fel a csecsemő a legédesebb táplálékot, a leghűbb ápolást s már kezdettől fogva ösztönszerűleg úgy vonzódik hozzá, mint első jóltevőjéhez. Később is iránta érez legtöbb bizalmat.

Gyermekének nevelésénél nyilatkozik meg a legmeghatóbban a jó anyának eléggé soha meg nem hálálható szeretete. Éber gonddal őrködik a bölcsőben fekvő kisded mellett. Ennek mosolya öröme kelti szivét, sirása elűzi nyugalalmát. Nem merül ki a virrasztásban betegágya felett. Legfőbb gondja a szenvedő gyermeknek a betegség láncáiból kimentése, önfeláldozásra készen tesz meg mindent, hogy a családi kert zsenge bimbóját megóvhassa az elhervadástól. Később is gyermeke zavartalan fejlődésének őrzésében ismeri első anyai kötelességét. Készséggel hordozza a gondok keresztjét, fárad, nélkülöz, megvonja magától a betevő falatot, csakhogy szülöttét a gyötrő inségtől megvédhesse. Sokat eltűr az anya, de megrendíti kenyér után esdő éhes gyermekeinek sirása, mikor szerencsétlenségtől sujtva, minden utánjárás dacára is lehetetlennek látja ezek kinzó éhségének megszüntetését. Az ily jelenet anyai szivét kétségbeeséssel fenyegeti. Boldog, ha sok gond, fáradalom áldozásával épségben nevelheti fel. Ő maga lassanként gyöngül, törődött lesz, mégis örömmel nézi magzatai virulását. Ezek előbbre menetele, boldogsága az ő életének dicsősége.

Éppen ezért anyjához ragaszkodik a gyermek a legtöbb bizalommal és ezen tiszteletteljes érzélem mindig nemes törekvéseknek rugója marad keblében. Az ifjút is folyton arra buzdítja, hogy magaviseletével, feladatának jól végezésével minél több örömet szerezhes-

sen a szülői háznak. Az anya képe sohasem mosódik el a gyermek lelkéből. Sokat elfeledtet az emberrel a változó sors, de az édesanya szerető gondjának, édes csókjának emlékét tiszteletben tartja minden idő. Az az ifjú, ki az élet mezején hamar reá tört viszontagságok között elfásult, érzékenyül, mikor távol a szülői háztól, elhagyatottságában édesanyjára gondol. Még az a férfi is, ki hideg daccal járt száz halállal szemben a harc vértől ázott terein, hazatérve felfakadni érzi szemében a könnyüt az egyszerű sirhalom előtt, amely jó anyjának hamvait takarja.

Mindez világosan mutatja a szülőt és szülöttet összekapcsoló szeretet erejét, egyszersmind azt a marandó hatást is, mit az anya a neveléssel gyermekének lelki életére gyakorol. Bizonyos, hogy az anya hinti a gyermek lelkébe a jónak vagy rossznak magvait. Ha a gyermekszív egy üres, tiszta lap, az édesanya írja arra az első életszabályokat. Ő az első nevelő, kinek gondja a gyermek akaratát a jó irány követésében erősíteni. Szépen mondja Tompa: „Bölcsönél kezdődik a nevelés; az anyatejjel kell a szülöttnek beszívnia a kifejlődés, finomulás ama finom s légszerű elemeit, melyek a leendő alak magasságára, szépségére, jellemére hathatóan és döntőleg befolyanak. Ritkán, vagy a sors izzó tüzének legmagasbb hőfokán veszti el színét a jellemnek itt nyert zománca; a csorbát, a tévedés nyomait pedig mint „a disztelenítő anyajegyvet holtig elhordja az ember“.

A gyermekek jól nevelése a családban amily sok gonddal jár, oly szép feladat, amelynek hiven betöltéséért elsősorban az édesanyjának tartozik köszönettel a társadalom.

Az anyák azonban, ha nemes jellemet akarnak teremteni gyermekeikben, ne felejtsek, hogy ennek képzéséhez a szó mellett a legmélyebb hatású a példa. A gyermekek élénk figyelői a szülők mindennapi tetteinek.

Ezeknek teendőkben eljárása, beszéde, szokása a mindennapi látás, hallás folytán mélyen benyomódik a befogadásra legalkalmasabb gyermeki kebelbe. Egy fővényszem magában csekélység, de ahova szakadatlanul hordja az ily szemeket a szél, végül halmot emel belőlük. Hasonlóan a rendszeren megújuló példák utoljára létrehozzák a megszokás hatalmát, körülövedzik a fejlődő lelket, maguk után vonják a cselekvési hajlamot, gondolkodásmódot, meghatározzák a jellem irányát. Ezen igazságon alapulnak az ily megjegyzések: „Gyermekéről ismered meg a szülőt“. „Nézd meg az anyját, vedd el a lányát.“ Nagyon találó Cowley állítása is, hogy a gyermekkorban látott példák hasonlóak a fiatal fa héjjába metszett betükhöz, melyek a fával együtt nőnek és szélesbednek. A korai behatások kiirthatatlan nyomot hagynak maguk után vissza.

Ha a gyermek látja, hogy anyja naponként a tükörrel, pipereasztallal foglalkozik legszívesebben, főgondja a szépség ápolása, divatos öltözködés, látogatás, csak a könnyelmű, a vidám társaság bir reá vonzó erővel, a házi ügyekkel foglalkozást, a gyermekgondozást a cselédségre bizza: az ily tapasztalat semmiesetre sem gyakorol emelő hatást sem a fiúk, sem a leányok lelkére. Ellenkezőleg csak az önző hiúságot neveli bennük s arra szoktatja őket, hogy ők is csak önmaguknak éljenek, egyedül a pénzben, multságban keresik a boldogságot. Várhat-e a szülő az ily példával nevelt gyermekektől hálás szeretetet? Nem, mert ezek is, mint anyjuk, csak önmagukat szeretik, csak követelni tudnak. A gyöngülő, panaszkodó szülőt, ha örökségre nem számíthatnak utána, tehernek tekintik. Ha még van vagyona a kezén, a ragaszkodás csak azt illeti. Nehezen tudják titkolni az óhajást, hogy az örökség mielőbb felosztásra kerüljön. A csalódott anyának még fájdalmasabbá teszi késő bánatát a tudat, hogy maga nevelte rossz példá-

val gyermekét oly életfává, amely keserü gyümölcsöt terem.

Csak úgy reménylheti a szülő, hogy áldozatkész tisztelet környezi hanyatló életkorában, ha mindig szeme előtt és szívében él az anyai hivatás. Akkor tölti be jól tisztét, hogyha háza derült, borult napokban a szeretet, egyetértés, bizalom hajléka, melyben a gyermek csak jót tanul.

A római köztársaság első korszakában a családnál feltalálható e kötelesség tudata. Otthon az anya örködött gondosan, hogy a családi tűzhely körében, mely az istenség jelenlétére emlékeztetett, csak olyant lásson, halljon a gyermek, ami jó. Ha az apa egyik vagy másik ismerősehez ment, hová lakomára hívták: serdülő fiait is magával vitte, hogy ezek jelenléte emlékeztesse őt a vigyázásra, nehogy a multság folyamán beszédében, magaviseletében botlást kövessen el.

Az a tudat, hogy az első példák hatása mély, maradandó, arra inti a szülőt, hogy necsak szeresse gyermekét, hanem ártatlan tiszta lelkét tisztelni is tudja. Gyermekai jelenlétében szigorúan óvakodják az indulat botránkoztató kitérésétől, minden oly szótól, tettől, amelyet tilt az illedelem, a tisztelet a gyermeki ártatlanság iránt. Az anya mindig oly nemes, tiszteletreméltó legyen, amilyennek óhajtja felnőtt fiainak, leányainak szívét. Gyermekében újra él az anya, azok magukviseléséből ismeri meg a világ az ő gondolkozását, érzületét is. A gyermek életének fénye, árnya visszavetődik az otthonra s elsősorban az anyára. Mint Szász Károly mondja: „Illetlen magaviseletü, vásott gyermekek az anya gyöngeségére emlékeztetnek, ki mindent megenged nekik s vagy majomszeretetből, vagy jellemhiányból nem képes jó és határozott irányt adni gyermekei modorának és szokásainak. Hanyag, rendetlen és léha gyermekeket látva, bizton következtetheted, hogy anyjuk is olyan, vagy

egészen cselédkézre vannak bizva. De ha bátor, nyílt képű, barátságos és mégis illetudó gyermekekkel találkozol: nézz körül, anyjuk nem lehet messze s tekints gyöngéd tisztelettel reá, mert okos, szeretetteljes asszony bizonyosan.“ Az édesanya olthatja leghatásosabban a gyermek szívébe a jónak, igaznak szeretetét. Ő képezheti ennek keblét szentéllýé, melyben istenfélelem s felebaráti szeretet lakozik.

Az embernek míg az élet harcait vívja, mindig nélkülözhetetlen, drága kincse a vallás. Ez lelki világában az erkölcsiségnek erős támasza, ez ápolja a reményt, mi a béketürésnek alapja, az erőnek fenntartója, a szebb jövőnek biztos záloga. A hitet, mint szent örökséget a szülői házból kell elhozni a gyermeknek és az, aki hivatva van ezt az ő számára biztosítani: az az édesanya. Ő hívja először imádkozásra szülöttét s fejleszti ezzel keblében a fensőbb eszményi világgal való kapcsolat sejtelmét. Ő tanítja először arra, hogy kerülje a rosszat, kövesse az igazságot, mert ez Isten akarata.

Ha az édesanya keblét vallásos érzés dobogtatja s erkölcsi feladatának ismeri ennek gyermekei szívében is gondos ápolását, akkor jó irányt mutatott ezek életének, nyugodtan gondolhat ezek jövőjére. Házából a felnőtt gyermek magával viszi a hűséget az erkölcsi törvényekhez, lelkét mindig emelni fogja a hit a gondselő Istenben, az élet magasb erkölcsi céljában, a remény, az igazság diadalában.

Elfogulatlan vallásos érzületével az anya a legjobb nevelő hatást gyakorolja gyermeke életére.

A fentebb említett Ágoston egyházi atya, hippoi püspök — szül. Tagestában Krisztus születése után 353-ban, meghalt 430-ban, — mint ifjú, tanulmányainak folytatása alatt ledér társaságba keveredett. A mulatságvágy egyik botlásból a másikba ragadta. Vala-

hányszor anyjával, a hitbuzgó nemes Monikával találkozott s látta ennek arcán a szerető lélek fájalmát, látta az ő könnyelműsége miatt hulló könnyűit: mindannyiszor s egyre érthetőbben hallotta a lelkiismeret vádjait. Érezte, hogy ily anyának bánatot okoznia vétek, a dőzsölő életmóddal neki szakítani kell; anyja ő érette él, boldogságáért imádkozik, ezért neki hálával tartozik s ezt új étellel kell tanusítania. Megszilárdult lelkében az elhatározás oly feladat választására, amelynek szolgálatában anyjának ezután örömet szerezhet. Így idézett elő életében fordulópontot az anyai szeretet és hit. Ennek hatása alatt jutott el hivatása tudatára s nagyértékű fáradhatatlan munkásságával a keresztyén-ség eszméi lángeszü védőjének emlékét hagyta hátra maga után.

A hit ébresztésével az édesanya még bensőbbé teszi a kapcsolatot, mely gyermekeit hozzáfűzi s e tiszteből úgy magára, mint szülőtteire csak áldás fakadhat.

Amerikában a mult században a vadászterületeiknek mindig szűkebb körre szorulása miatt elkeserült indiánok a folyton tovább terjeszkedő új telepítvényeket alakító művelt községeket gyakran megtámadták. Egy alkalommal egy indián lovascsapat főnöke több telepfeldúlása után egy 4—5 éves leánykát is vitt magával a rabló kalandozásból törzsének tanyájára s ott a leányka a többi indián gyermekekkel növekedett fel. Tíz év mulva az állam s a társadalom mindinkább szervezett védereje egyik indián törzset a másik után verte le s kényszerítette a számára kijelölt területen állandó letelepülésre. A kormány egyszersmind törekedett nevelés által is békés, munkás életmódra szoktatni a harcias törzseket. Keresztyén térítők, férfi- és nőtanítók mentek hozzájuk, kik már a gyermekeket is szerető gondozásukba vették.

Azon nő, kinek tíz év előtt férjét megölték, egyet-

len leánykáját elrabolták, szegény gyermekek védelmére, ápolására szentelte életét. Elhagyott, árva leánykákat gyűjtött maga köré, ezek nevelésében találta egyedüli örömét. Majd ő is az indiánokhoz ment. Szelidsége megnyerte a szülők bizalmát, nyugodtan gondjaira bízta kisebb-nagyobb leánygyermeküket. Feltűnt neki, hogy ezek között néhánynak arcszine nem indián származásra mutat. Erre megragadta lelkét e kérdés: nem lehet-e itt az ő leánya is?

E sejtelem hatása alatt, midőn a növendékek ismét körülte voltak, elkezdte a szép éneket: — „Jézus, én bizodalمام, örök életre vezérem“ — melyet egykor családi körében kis leányával együtt naponként buzgón énekelt. Az énekre láthatóan megrezzen egy szőke fürtű szép leány. Mintha álomból ébredne, homlokát simítja s tekintete a nő arcán csüng. Azután önkéntelen összekulcsolja kezeit s érthetően fakad ajkán a viszhang: „Jézus, én bizodalمام“. Egy sikoltás és az örömtől roskadó anya ott pihent feltalált gyermekének keblén.

Az elrabolt, idegenek között felnőtt leányka tiz év alatt elfelejtette szülőit, anyanyelvét, de szívében megmaradt a korán beleoltott vallásos érzés s ez, mint egy húr, az első érintésre megadta a boldogító hangot.

A női szív s lélek hatását az ember erkölcsi életére elismeri minden elfogulatlanul gondolkodó. „Megengedjük — írja de Maistre József —, hogy a nők nem teremthettek remekművet, nem találtak fel távcsövet, gőzgépet: de tettek más olyat, mi mindennél jóval nagyobb és nemesebb, mert térdeiken ők ringatják a tiszta lelkű erényes férfiakat s nőket, a világ eme legremekebb teremtményeit!“ Megragadó a kép, melyen Castellár Emil festi az anyát. „Van egy lény, ki ellensúlyozhatja a balsors kemény csapásait: ez az

anya. Isten azért adta őt nekünk, hogy tiszta csókjaival egy-egy csepp mézzel édesítse az élet keserűségét. Isten őt bölcsőnk mellé küldé, hogy ha felnyitjuk szemeinket, szeretetének szárnyaival rejste el előttünk azt a homályos láthatárt, melyben küzdeni fogunk az étellel . . . Isten akarata, hogy az ő kezei kulcsolják imára kezeinket és hogy az ő mosolya legyen hajnala reményeinknek. Ő az erény, a szeretet, a sziv legérzékenyebb része, az ártatlanság halhatatlan alapja, mely örökké megmarad, úgy, hogy még a legborzasztóbb jellem vonásai között is felismerhető. Ha jó sugallatot érzesz szivedben, ha vágyat érzesz letörülni a szenvedők könyűit, segítni a szerencsétlent, utolsó falatodat megosztani az éhezővel: fordulj meg és mint őrangyalodat — ki a jó gondolatokat sugja szivednek — anyádnak szeretett árnyát találsz melletted!“

A nő, ha a családi körben hivatását hiven betölté s érzi férje, gyermekei részéről a szeretet visszagugázó melegét, hálaadással tekinthet az égre. Ami botdagságot, áldást a földi lét nyujthat: azt elnyerte.

Midőn a férfi az öregkor borongó őszéről visszatekint: az emlékezet felidézi lelke előtt a multat, az ifjúságot vágyaival, reményeivel, a házasságkötést, a családi élet örömeit, gondjait. A mult képein elmerengve, ily vallomást tesz magában: „Rég volt, mikor feleségemet, mint viruló hajadont megkértem. Ő ma már nem oly karcsu, mint ekkor volt; szemei nem oly ragyogók, arcrózsái lehervadtak, a dús hajtekercsek helyett, amiket akkor úgy bámultam, most gyérült, ősz fürtöket hordoz fején. És én mégis sokkal jobban szeretem őt most, mint akkor. Nemes lelke, szivjósága, mellyel házam boldogsága mellett örködött, most is ugyanaz és mindig mélyebb hálára kötelez. Ha a multból vigasztaló, örvendetes emlék mosolyg felém: az mind az én hű élettársamra utal, mind ő hozzá

csatol. Megöregült, meggyöngült, de így is ő legszebb én előttem. Szép volt az ifjúság ragyogó szakában, mikor udvaroltam neki, de még szebb, mikor mint asszony, családom boldogításán fáradozott, mikor ott virrasztott halványan gyermekeim betegágya mellett. Mi tiszteljük, szeretjük egymást. Minden imádságunkban hálafohász száll Istenhez azért, hogy egymásnak adott bennünket.

TARTALOMJEGYZÉK.

Bevezetés 1—7. l.

A nő hatásköre, jogi helyzete az ókorban. India 8—10. l.
Babilon 10—13. l. Egyptom 13—17. l. A perzsa nő 17—18. l.
China 18—20. l. A zsidó nő 20—24. l. A görög államok
24—37. l. A nő Rómában 37—52. l. Karthágó 52—55. l.
Zenóbia 55—57. l. A nő a nyugati népeknél 57—61. l. A
scytha népek 62—66 l. A keresztyén vallás hatása a nő
helyzetére 66—70. l.

A középkor 70—76. l. A lovagság kora 76—78 l. A magyar nő
78—82. l. A muhamedán nő 82—83. l. A boszorkány üldö-
zés kora 83—91. l. Népinevelés 91—93. l.

Az újkor 93—102. l. A férfi és a nő 102—113. l. A nőnevelés
113—119. l. Gondoskodás a leányok jövőjéről 119—130. l.
A család s ebben a nő, mint a férj segitőtársa 130—137. l.
A nő, mint háziasszony 138—147. l. A nő, mint anya 147—156. l.

Sajtóhibák.

21. lap alulról második sor : Mingaz helyett *Mindaz*.
29. „ „ 13-ik sor : előtt helyett *előtt* szolgál.
56. „ „ 10-ik sor : alamannok helyett *alemannok*.
65. „ felülről 17-ik sor : ötöt helyett *öket*.
66. „ alulról 6-ik sor : elődeitől helyett *elődeiktől*.
68. „ alul jegyzet : Guirot helyett *Guizot*.
122. „ felülről 7-ik sor : . Mint ez helyett , *mint ez*.
-